

MARKO JUKIĆ
ZNAMENITE HRVATICE
I HRVATI - CRTICE

Marko Jukić

Znamenite Hrvatice i Hrvati - crtice

Marko Jukić

Znamenite Hrvatice i Hrvati - crtice

Vlastita naklada autora

Split, 2024.

ISBN 978-953-50954-2-2

© 2024. Marko Jukić. Sva prava pridržana. Ova je knjiga zaštićena autorskim pravima i ne smije se ni djelomično reproducirati ili koristiti u bilo kom obliku ili na bilo koji način uklopiti u drugi rad, prenijeti u bilo koju formu, osim za kratke citate, bez pismenoga dopuštenja autora.

Marko Jukić

Znamenite Hrvatice i Hrvati - crtice

Proslov

Crtice o znamenitim Hrvatima i Hrvatima koji su doprinijeli nacionalnome identitetu i očuvanju istoga svojim djelovanjem na području znanosti, kulture, umjetnosti, duhovne kulture, gospodarstva i športa, objavljene su na portalima Hrvatske udruge Benedikt i na portalu croativ.net.

U obrani Europe i kršćanstva Hrvati su dali veliki doprinos. Također su dali doprinos u razvoju znanosti, kulture i umjetnosti. Možemo se dičiti doprinosom naših znanstvenika: Fausta Vrančića, Ivana Vučetića, Ruđera Boškovića, Nikole Tesle, Andrije Mohorovičića, nobelovaca Lavoslava Ružičke i Vladimira Preloga i mnogih drugih.

Napisane su crtice o braniteljima hrvatskoga identiteta i katoličke vjere, hrvatskim arheolozima, povjesničarima, pustolovima, književnicima, glazbenicima i športašima. Crtice nisu biografije osoba već dio biografije i isticanje posebnosti po mišljenju autora. O pojedinim osobama koje su spomenute u crticama napisane su knjige pa su crtice samo podsjetnik na određenu osobu i njen doprinos. Veliki broj Hrvata, koji ovdje nisu spomenuti, dao je svoj doprinos na području znanosti, kulture, umjetnosti, vjere i športa.

Napomena: Objavljene crtice podijeljene su u pet cjelina: Hrvatska povijesna baština, Hrvatska kulturna baština, Hrvatska katoličko-kulturna baština, Prirodna baština Lijepe Naše i Znamenite Hrvatice i Hrvati.

Autor

Sadržaj

1. Svetozar Borojević	6
2. Ruđer Bošković	9
3. Vlaho Bukovac	11
4. Đuro Deželić	13
5. Frankopani	14
6. Jakov Gotovac	18
7. Ivan Gundulić	20
8. Začetnici hrvatske arheologije	23
9. Hrvatski nobelovci	27
10. Utemeljitelji hrvatske povijesne znanosti	31
11. Najpoznatiji hrvatski pustolovi	38
12. Hrvatski znanstvenici	42
13. Josip Jelačić	45
14. Nikola Jurišić	48
15. Bartol Kašić	49
16. Julije Klović	51
17. Viktor Kovačić	54
18. Izidor Kršnjavi	57
19. Marko Marulić	61
20. Antun Gustav Matoš	64
21. Ivan Mažuranić	67
22. Ivan Meštrović	69
23. Dora Pejačević	74
24. Poznate Hrvatice	76
25. Petar Preradović	81
26. Stjepan Radić	84
27. Ante Starčević	88
28. Alojzije Stepinac	92
29. Josip Juraj Strossmayer	97
30. Sveti Jeronim	101
31. August Šenoa	103
32. Nikola Tesla	107
33. Franjo Tuđman	111
34. Tin Ujević	118
35. Faust Vrančić	121
36. Maksimilijan Vrhovac	125
37. Hrvatska velikaška obitelj Zrinski	127

1. Svetozar Borojević

Svetozar Borojević (1856. – 1920.) je u Hrvatskoj prešućeni austrougarski feldmaršal i vojskovođa koji je spriječio prodor Rusa na Dunav (1914. – 1915.) i organizirao obrambenu frontu na Soči, umjesto na rijeci Savi, gdje je odbio niz talijanskih ofenziva i na kraju ih porazio (1916.). Zvali su ga *“Lav sa Soče”*. Na taj način je očuvao slovenski i hrvatski teritorij od okupacije i kasnijih prisvajanja (za zelenim stolom) od Italije. Borojević je bio Hrvat pravoslavne vjeroispovijesti. Rođen je u Umetićima kraj Hrvatske Kostajnice.

Završio je vojne škole i ostvario vojnu karijeru u Austro-Ugarskoj vojsci. Zbog svojih vojničkih sposobnosti postigao je čin feldmaršala. Bio je prvi i jedini nositelj toga čina u Austro-Ugarskoj vojsci koji nije bio njemačkog podrijetla.

Svetozar Borojević od Bojne bio je nesumnjivo jedan od najboljih stratega Prvoga svjetskog rata.

Počasni doktor Zagrebačkoga sveučilišta

Godine 1916. dobio je počasni doktorat Zagrebačkog sveučilišta, najviše počasno zvanje, *doctor honoris causa, radi pobjeda nad neprijateljem i napose radi zaštite očinske grude, prava i kulturnog napretka Hrvata (Ob eximia in limitibus imperii strenue defendendis ac imprimis in Croatarum paterno solo iuribus atque litterarum et artium progressu tuendis merita)*. Iz Borojevićeva govora, 1. veljače 1916. godine na sočanskoj bojišnici, nakon promaknuća u počasnoga doktora:

„(...) Osobitim ponosom napunja mene, što mi je naročito prvi kulturni zavod moje uže domovine, sveučilište Franje Josipa I. u Zagrebu, pripravilo tu radost. Diljem stoljeća bio je kod našega naroda rat pravilo, mir izuzetak. Od snježnog Velebita pa do lozom okićenih obronaka Fruške gore, od Drave do Save nema porodice, koja nije više svojih članova rado žrtvovala u tijeku vijekova na svim bojnim poljima Evrope, da potvrdi granitnu vjernost previšnjoj dinastiji, da potvrdi najvrću ljubav spram grude domaje. Tradicija Hrvata, da održi vjeru do zadnjega daha i da se s lavljom srčanošću bori, i u ovom je ratu sjajno istaknuta na svim bojištima. Znade to svijet. Kao najstariji na vojni sin naše vruće ljubljene domovine, koja će - o tom sam čvrsto uvjeren - također svoje starce i svoje dječake poslati u vatru za prijestolje i otadžbinu, ako bude nužno, gledam u toj počasti, što je meni podijeljena, počast svim sinovima zemlje, što stoje neprijatelju na biljezi. Ja gledam u tom izražaj poštovanja za nas ratnike od prvih intelektualnih krugova i veselim se tomu, što to kolo, odano nauci i istraživanju, jednako s nama misli i osjeća. Ali ja gledam u toj počasti i jamstvo da će buduća pokoljenja biti uzgojena u našem duhu, u duhu bezuslovne odanosti za previšnje prijestolje i otadžbinu. Molim Vašu Velemožnost, da izruči slavnom senatu univerze moju srdačnu hvalu za počast vojsci i da izvoli pridodati, da moje najtoplije želje prate procvat i uspjeh toga najvišega kulturnoga instituta našega naroda, (...)”

Danijel Tatić objavio je knjigu „*Feldmaršal Svetozar Borojević – životopis prešućenoga velikana*“. U najavi predstavljanja knjige napisano je:

„Teško ćete naći Francuza koji nikada nije čuo za generala Joffrea ili Focha, Britanca da ne zna na Haiga, Turčina koji nije čuo za Enver Pašu, Rusa za Velikog vojvodu Nikolaja, Austrijanca za Conrada ili Nijemca za Hindenburga, ali zato ćemo vrlo lako naći Hrvata koji ne zna tko je bio feldmaršal Borojević. Ovaj životopis nastao je iz potrebe da doprinese ispravljanju te nepravde.“

Tijekom Prvoga svjetskog rata zaustavio je 1915. godine prodor ruske vojske prema Mađarskoj. Mađari mu trebaju zahvaliti što je zaustavio rusku vojsku. Nakon toga (1915. godine) premješten je na zapadno bojište gdje je zapovijedao Petom armijom uz rijeku Soču. Borojević je crtu obrane, koja je bila planirana na rijeci Savi, premjestio na rijeku Soču. Na bojišnici uz rijeku Soču je odbio 11 napada brojčano jačih Talijana pa je dobio naziv „**Lav sa Soče**“. Pod njegovim vodstvom je Austro-Ugarska vojska porazila talijansku vojsku kod Kobarida, a nakon toga ju je potisnula sve do rijeke Piave, nadomak Venecije.

Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije ponudio je svoje iskustvo Narodnom vijeću Države SHS-a (Država Slovenaca, Hrvata i Srba), ali je dobio odbijenicu.

Umro je u klagensfurtskoj bolnici 1920. godine i bio sahranjen na gradskom groblju. Nekoliko mjeseci poslije njegovi posmrtni ostatci prebačeni su u Beč. Pokopan je u arkadama Bečkog središnjeg groblja.

U Hrvatskoj se malo zna o feldmaršalu Svetozaru Borojeviću jer su hrvatsku povijest pisali istoričari s istoka koji su prešutjeli ili krivotvorili sve ono što se nije uklapalo u njihove planove stvaranja velike Srbije. Italije je 1915. godine ušla u rat protiv Austro-Ugarske s ciljem prisvajanja hrvatskih teritorija (temeljem tajnog Londonskog sporazuma). Feldmaršal Svetozar Borojević zaslužan je da Italija nije okupirala, a potom i prisvojila slovenski i hrvatski teritorij i što nije ostvaren plan stvaranja Velike Srbije. Pomaknuvši crtu obrane na rijeku Soču gdje je uspješno odbio talijanske napade onemogućio je da Talijani osvoje slovenski i hrvatski teritorij pa nakon završetka rata nisu mogli pregovarati o prisvajanju slovenskog i hrvatskog teritorija.

Slovenska historiografija je feldmaršalu Borojeviću posvetila brojne radove dok se hrvatska historiografija trudila govoriti o Borojeviću što manje. Tek je 2006. organiziran međunarodni znanstveni skup u povodu 150. godišnjice njegova rođenja.

Nažalost, u Hrvatskoj samo jedna ulica nosi ime feldmaršala Svetozara Borojevića, u Bjelovaru. Nema nijednog spomenika tom vojskovođi koji je obranio hrvatski teritorij od talijanskog i srpskog prisvajanja.

Imenovan je počasnim građaninom gradova: Karlovca, Sinja, Požege, Slavenskog Broda, Varaždina, Zagreba, Pazina, Bakra, Koprivnice, Kostajnice, Petrinje, Ljubljane i još nekih općina.

Robert Frangeš Mihanović izradio je reljef s Borojevićevim portretom koji je bio postavljen u Rektoratu Zagrebačkoga sveučilišta, 11. veljače 1917. Okupator (Srbija) je nakon 1919.

uklonila Borojevićev reljef i mogao se ponovno prvi put vidjeti na izložbi posvećenoj Prvom svjetskom ratu u Hrvatskom povijesnom muzeju, 2006. godine.

Družba „Braće Hrvatskoga Zmaja“ postavila je spomen ploču, (rad Roberta Frangeša Mihanovića), na Borojevićevu očinsku kuću u Mečenčanima 28. listopada 1917.

Izvori: Danijel Tatić, Milan Pojić, Stjepan Matković...

2. Ruđer Bošković

Ruđer Bošković (1711. – 1787.) najsvestraniji je znanstvenik u hrvatskoj povijesti.

Bio je matematičar, astronom, geodet, fizičar, teolog, filozof, diplomat, arheolog i pjesnik.

Ruđer Bošković rođen je u Dubrovniku 1711. godine. Boškovićeva obitelj s očeve strane vodi podrijetlo iz Hercegovine, iz katoličke župe Ravno u Popovu polju, iz sela Orahov Do, koje je tada bilo potpuno katoličko. Njegov pradjed bio je Boško Pokrajčić (ili Podkrajčić) i po njemu je obiteljska loza koja se odvojila od plemićke loze Pokrajčića dobila prezime Bošković. Bošković je isticao svoje plemićko podrijetlo, a grbom obitelji Pokrajčić koristio se za pečaćenje svojih pisama.

Školovanje je započeo u Dubrovniku u *Collegium Ragusinum*, a nastavio u isusovačkom zavodu *Collegium Romanum* u Rimu. Studirao je retoriku, filozofiju i teologiju. Kao student teologije počeo je predavati matematiku u *Collegium Romanum*. Za svećenika se zaredio 1744. i preuzeo katedru matematike do 1760.

Kao znanstvenik djelovao je prvenstveno u Rimu, Milanu i Parizu, ali i ostalim gradovima diljem Europe (London, Beč, Sankt Petersburg, Carigrad...). Bošković ne spada u red onih znanstvenika koji su ostali zapamćeni po nekom epohalnom izumu, već kao vizionar koji je predvidio i najavio kasnije spoznaje i teorije, čime je postao začetnik moderne fizike.

Utemeljio je egzaktni znanstveni pristup rješavanju statičkih pitanja u graditeljstvu rješavajući statičke probleme sakralnih i kulturnih objekata (crkava sv. Petra u Rimu i sv. Genoveve u Parizu, katedrale u Milanu i carske knjižnice u Beču).

Za boravka u Beču završio je i tiskao svoje glasovito djelo Teorija prirodne filozofije svedena na jedan jedini zakon sila koje postoje u prirodi (*Philosophiae naturalis theoria redacta ad unicam legem virium in natura existentium*, 1758.; hrvatski prijevod 1974.).

Zastupao je relativnost ljudske spoznaje i razvio posebno učenje o prostoru i vremenu. Važna dostignuća ostvario je u sintetskoj geometriji, u temeljima matematike i njezinim primjenama, izradio je razne optičke, astronomske i geodetske instrumente.

Na zahtjev pape Benedikta XIV. izrađuje planove za popravak kupole crkve Svetog Petra u Rimu. Papa Benedikt XIV. povjerio mu je da, zajedno s isusovcem Christopherom Le Maireom, u Papinskoj državi obavi mjerenja meridijanskih stupnjeva između Rima i Riminija i da izradi zemljopisnu kartu Papinske države. Bošković je utemeljio i opremio zvjezdarnicu u milanskoj Breri, tada najmoderniju u Europi. Godine 1761. izabran je za člana londonskog *Royal Societya*. Na poticaj tog društva otišao je u Carigrad motriti prolazak Venere ispred Sunca. Kako nije stigao motriti prolazak Venere, vrijeme je iskoristio za istraživanje ruševina Troje.

Proglašen je plemićem 1757. godine.

Nakon ukinuća isusovačkog reda (1773.) prihvaća francusko državljanstvo, živi u Parizu i upravlja zavodom za optiku Francuske ratne mornarice. Vrativši se u Italiju, objavljuje pet svezaka Djela koja se odnose na optiku i astronomiju, u kojima brani Kopernikov heliocentrični sustav.

U geofizici je istraživao polarnu svjetlost, plimu i oseku te vrtložni vjetar koji je opustošio dio Rima. Nagovijestio je postojanje plimnih valova čvrste Zemljine kore. Prvi je odredio nepravilan oblik Zemlje, poslije nazvan geoid (J. B. Listing, 1873.). Bošković je tvrdio da je oblik Zemlje ne samo nepravilan nego i promjenljiv u vremenu, što je dokazano tek mnogo kasnije.

Bošković je postavio osnove teorije izostazije, premda naziv potječe od američkoga geologa C. E. Duttona (1889.). Prema toj teoriji, nagomilavanja masa u Zemljinoj kori kompenzirana su odgovarajućim rasporedom masa u Zemljinoj unutrašnjosti. Otkriće Mohorovičićeva diskontinuiteta između Zemljine kore i Zemljina plašta (MOHO) 1910. u skladu je s Boškovićevim idejama o izostaziji.

Bošković je bio jedan od posljednjih univerzalnih umova. Bavio se prigodice i arheološkim radom, praktičnim problemima isušivanja močvara, regulacijom rijeka i gradskih luka, građevinskom statikom i dr.

Bohrov model atoma je izravna posljedica Boškovićeva modela atoma.

Bošković je svoja književna djela posvećivao suvremenicima, uglednicima, kao što su papa Benedikt XIV., carica Marija Terezija, Luj XVI., kardinali, ministri i drugi crkveni i svjetovni velikodostojnici. Najvažnije mu je književno djelo Pomrčine Sunca i Mjeseca, čiji je francuski prijevod posvećen kralju Luj XVI. Njegovu ponajbolju pjesmu *Virgo sine labe concepta s* latinskoga na hrvatski prevela je njegova sestra Anica, dubrovačka pjesnikinja, pod naslovom Djeвица bez grijeha začeta.

Cijeloga života Bošković je ostao vezan uz rodni grad za koji je obavljao diplomatske poslove. Bio je član devet akademija, među kojima akademije u Bologni, Parizu, Sankt Peterburgu i Londonu.

Boškovića, Hrvata, slave tri države: Hrvatska, Italija i Srbija.

Pokopan je u Milanu, u crkvi Santa Maria Podone.

Izvori: Hrvatska enciklopedija, Stipe Kutleša, Zlatko Šešelj

3. Vlaho Bukovac

Vlaho Bukovac (pravo ime Faggioni, Biagio, Blaise; 1855. – 1922.), hrvatski slikar

Jadan od najznačajnijih hrvatskih slikara s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Začetnik i glavni predstavnik hrvatske moderne, među najplodnijim je hrvatskim slikarima. Osobito je bio poznat po portretima.

Biskup Josip Juraj Strossmayer šalje Bukovca na studij slikarstva u Pariz. Godine 1878. izlaže na Pariškom salonu, a 1880. otvara svoj atelje u Parizu. U Parizu slika, pod pseudonimom ("Paul Andrež"), portrete pripadnika visokoga društva. Redovito posjećuje domovinu i slika portret Josipa Jurja Strossmayera. Na nagovor Franje Račkoga i Izidora Kršnjavoga vraća se u domovinu 1893. Njegovim zalaganjem izgrađeni su atelijeri za umjetnike i podignut Umjetnički paviljon. God. 1897. gradi vlastitu kuću i ateljer (Tomislavov trg 18.) u Zagrebu.

Razišao se s Izidorom Kršnjavim pa se vraća u rodni Cavtat. S mladim umjetnicima osniva Društvo hrvatskih umjetnika. Zatim odlazi u Beč (1902.) pa u Prag (1903.) gdje je bio profesor na Akademiji do kraja života. Umro je 1922. u Pragu, a sahranjen je u rodnom Cavtatu.

U slikarstvu je prošao sve faze: od akademizma, realizma, impresionizma i simbolizma do moderne.

Stvarao je u Parizu, Zagrebu, Cavtatu, Beču i Pragu. Smatra ga se začetnikom hrvatske moderne umjetnosti.

Njegov rad obuhvaća oko 400 portreta i 150 drugih slika. Uz portret, koji je njegovo glavno područje, slikao je aktove, velike figuralne kompozicije i pejzažne studije. Tijekom boravka u Zagrebu izrađuje velike naručene kompozicije *Gundulićev san* (1894.) i zastor Hrvatskog narodnog kazališta s temom hrvatskoga preporoda (*Hrvatski narodni preporod*, 1895.). Za istaknuti je portret Celestina Medovića i Autoportret u bijeloj košulji. Napravio je mnogo portreta tadašnjih poznatih osoba.

Bio je predsjednik Društva hrvatskih umjetnika "Medulić" u Splitu te član više umjetničkih akademija (češke, JAZU, srpske akademije).

Na njega su utjecali mnogi slikari (impresionisti), a ponajviše njegov profesor Alexandre Cabanela. U njegovu slikarstvu ima više faza: Pariška (1877. – 1893.), Zagrebačka (1893. – 1898.), Cavtatski intermezzo (1898. – 1902.) i Praško razdoblje (1903. – 1922.).

Svoje slike izlagao je na samostalnim i grupnim izložbama u Parizu (Pariški salon više puta), Budimpešti, Veneciji (Bijenale), Beču, Pragu, Zadru i Zagrebu.

Najznačajnija djela: *Sultanija*, *Ruka*, *Crnogorka na obrani*, *La Grande Iza*, *Portret kraljice Natalije*, *Portret sestre Gjorgje*, *Portret Ane Marić*, *Djeca obitelji Katalinić*, *Mladi guslač*, *Isus prijatelj malenih*, *Gundulićev san*, *Dubravka*, *Hrvatski narodni preporod (Zastor)*, *Živio kralj*,

Moje gnijezdo, Portret djevojčice Berger, Portret barunice Rukavine, Slikareva obitelj u Cavtatu, Adio, Divan, Probuđena, Autoportret, Ružičasti san, Mala balerina.

Za istaknuti je domoljubne kompozicije: *Gundulićev san, Hrvatski narodni preporod* (svečani zastor) i „*Razvitak hrvatske kulture*“.

„*Razvitak hrvatske kulture*“, golema kompozicija smještena je iznad središnjega nosivog luka u Velikoj čitaonici u Hrvatskom državnom arhivu. Slikana svjetlom kromatskom skalom, bojama mjestimice prozračnim poput akvarela, prikazuje povorku od 27 hrvatskih velikana. Slijeva na desno se između ostaloga nalaze: *Marko Marulić, Julije Klović, Petar Zrinski, Marin Getaldić, Ivan Gundulić, Ruđer Bošković, Maksimilijan Vrhovac, Ljudevit Gaj i Josip Juraj Strossmayer.*

Bukovac je 1918. godine napisao i objavio autobiografiju, *Moj život* (Izdanje Književnoga Juga, Zagreb).

Izvori: enciklopedija.hr, Igor Zidić, Hrvatski državni arhiv (obilazak zgrade)

4. Đuro Deželić

Đuro Stjepan Deželić (1838. – 1907.) bio je književnik, povjesničar, publicist, novinar i gradski vijećnik grada Zagreba. Zaslugom Đure Deželića uređeni su Sveučilišni, Akademski, i Nadbiskupski trg te brojne gradske ulice u Zagrebu, vodovod, pučke škole i humanitarne ustanove. Bio je član Družbe Braće Hrvatskoga Zmaja. Družba je radila na očuvanju hrvatske baštine i tradicije.

1867. godine proglašen je počasnim građaninom grada Zagreba. 1871. postaje gradski senator, a 1882. vijećnik grada Zagreba. 1877. Osnovao je Društvo za potporu siromašne djece zagrebačkih pučkih škola, a kasnije i pučku kuhinju.

Godine 1868. osnovao je vatrogasnu službu u Hrvatskoj, a 1876. postaje predsjednik novonastale “Hrvatsko-slavonske vatrogasne zajednice”. Njegovom zaslugom je u Zagrebu osnovana zadruga “Croatia” za osiguranje protiv požara, a u hrvatsko vatrogastvo je uvedena jednolična vatrogasna komanda. Bio je počasni član mnogih vatrogasnih društava.

Od 1890. do 1897. bio je zamjenik mjesnog suca u Zagrebu, a 1899. postaje predsjednik Izbornog povjerenstva za izbor članova vijeća Zagrebačke trgovačko-obrtničke komore.

Uređivao je *Narodne novine* i *Danicu*. Bio je prvi urednik „*Domobrana*“ (1866.) i *Vienca* (1869.). Od 1861. do 1907. godine uređivao je koledar “*Dragoljub*”, a od 1862. do 1864. godine bio je urednik “*Danice ilirske*” i glavni urednik “*Narodnih novina*”.

Izabrana djela: *Sbirka životopisih slavni jugoslavjanskih muževah*, 1861., *Životopis Mirka Bogovića*, 1862., *Pjesmarica ili sbirka rado pjevanih pjesama*, 1865., *Surka*, 1867., *Medvedgradski duh*, 1868. *Burzanci*, 1885. Bio je vrstan poznavatelj slavenske kulture te stručnjak za slavensku mitologiju i slavistiku. Javno je isticao da su Hrvati iz starovjekovne Perzije, a ne Slaveni.

Koristio je pseudonime: Juraj Ivančanin, Juraj Mirković, Stjepan I., Stjepan Horvat, Samohrvat i Fedor Posavski.

Izvori: Hrvatska enciklopedija, enciklopedija Proleksis, wikipedija

5. Frankopani

Krčki knezovi Frankopani (Frankopani) naziv je stare hrvatske plemićke obitelji, izvorno knezovi krčki.

Značajno mjesto u hrvatskoj povijesti zauzima plemićka obitelj Frankopani. Tijekom pet i pol stoljeća bili su kneževi, banovi, potkraljevi i ratnici. Iza njih su ostajali zakonici, statuti i druge važne uljudbene isprave, zabilježene na hrvatskome jeziku glagoljičkim pismom (*Vinodolski zakon* iz 1288., *Krčki statut* iz 1388., *Senjski statut*, *Modruški urbar* i drugi). U njihovoj lozi bilježi se niz od 114 Frankopana u 17 naraštaja, od Dujma (Krk, 1118. g.) do Frana Krsta (Bečko Novo Mjesto, 1671.).

Smatra se da potječu iz Gradeca - danas napuštenog dvorca kraj Vrbnika, a prvi je poznati član ove domaće obitelji plemenita roda bio Dujam I. koji je 1118. godine sklopio s Mlečanima ugovor da će kao mletački vazal upravljati otokom. Krčki knezovi Frankopani su jedina obitelj na jadranskim otocima koja se razvila do moći u europskim razmjerima.

Frankopani, krčki knezovi, su osim otoka Krka imali posjede u županiji Gackoj s Otočcem, Slunju i Cetinguadu, Pounju, Vrlici, Ostrovici i Skradinu. Bili su modruški, vinodolski i senjski knezovi. Frankopani su bili na vrhuncu moći za banova Ivana V., u drugoj polovici XIV. st., i njegova sina Nikole IV., u prvoj trećini XV. st.

Bili su feudalni i vojni gospodari, upravitelji županija i gradova (gradonačelnici), kaštela, dvoraca i palača. Bili su u rodu s hrvatskim plemićkim obiteljima te europskim vladarskim dinastijama.

Nazivali su se ili su ih titulirali knezovima, grofovima, barunima, markizima itd. Obitelj je dala hrvatske banove, danskoga kraljevskog namjesnika Kalmarske unije u Švedskoj, vrhovnoga kapetana Ugarske (između Drave i Dunava), carske habsburške savjetnike, nadbiskupe u Ugarskoj, generala i zapovjednika Hrvatske i Primorske krajine u Hrvatskoj te njegova podgeneral, zemaljskoga kapetana Kranjske i Opavskoga Vojvodstva u Šleskoj, velikoga senjskoga kapetana, konjaničkoga kapetana Kraljevstva Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, kapetana Vlaha i vlasnika svih kraljevskih Vlaha u Hrvatskoj, svećenike, ratnike, političare, književnike, diplomate, graditelje itd.

Osmanlije osvajaju Bosnu 1463. godine i upadaju na posjede Frankopanovih te ih pljačkaju i osvajaju njihove posjede. Frankopani ne priznaju sultanovu vlast pa se bore protiv Osmanlija (Krbavska bitka 1493., pohod na Jajca 1525., Mohačka bitka 1526.). Bili su ratnici; ratovali su s Mlečanima, Mađarima, Osmanlijama i Habsburgovcima.

“Kralj Sigismund Luksemburgovac silom im 1430-ih oduzeo posjede u Dalmaciji, koje su dobili od Ivaniša Nelipčića, Matije Korvina (kojemu su pomogli da dođe na prijestolje) oteo im je grad Senj, uz Dubrovnik najvažniju hrvatsku luku, Mlečani 1480. matično dobro, otok

Krk, Osmanlije su opustošili lička, gacka i druga imanja, Habsburgovci im oduzeli Trsatsku gospoštiju, a N. Zrinski protupravno prisvojio dio preostalih njihovih posjeda.

Osipanju moći Frankapana od 1430-ih dodatno su pripomogli političko nesnalaženje i sve češće obiteljske razmirice, čak i oružani sukobi koji su završili diobom državine 1449. na osam dijelova i stvaranjem jednako toliko obiteljskih grana, od kojih su se do XVI. st. održale Brinjska, Cetinska, Ozaljska, Slunjska i Tržačka.

U XVI. i XVII. st., protiv volje Frankapana, na njihova imanja Habsburgovci potiču doseljavanje Vlaha, odnosno Srba, izbjeglica pred Osmanlijama. Doseljenici su bili izuzeti iz nadležnosti Frankapana i uključivani u krajiške (austrijske) službe, pa su služili kaoiskusni vojnici protiv Osmanlija i u austrijskim ratovima, ali i za potkapanje moći Frankapana, koji su se tomu dugo suprotstavljali, no u XVII. st. i sami su na svoje opustjele posjede naseljavali izbjeglice pred Osmanlijama. Time se konačno učvrstila već znatno izmijenjena etnička slika i u tom frankapanskom dijelu Hrvatske.

Nije uspio ni posljednji pokušaj da se osloncem na Zrinske u XVII. st. ipak održe. Zato je Fran II. Krsto s Frangipanom Orfeom, upraviteljem svojih imanja i vojnim zapovjednikom imanja Zrinskih, sudjelovao u uroti protiv centralističko-apsolutističke politike Habsburgovaca i njihova nemarna odnosa prema Osmanlijama.”

Osim što su bili feudalski bili su i diplomati, graditelji (kaštel Ogulin), financijeri gradnji (zvonik splitske prvostolnice sv. Duje), književnici (Fran II. Krsto), osnivači i podupiratelji škola (Črnomelj), samostana i crkava te njihovi graditelji (Trsat) ili obnovitelji (krčki otok Košljun). Obitelj je dala pisce, izdavače, naručitelje rukom pisanih i tiskanih knjiga, skupljače i čuvare mnogobrojnih rukopisa i tiskanih knjiga vjerskoga, pravnoga, gospodarskoga, književnoga i drugog sadržaja.

“Frankapani su utjecali i na pokušaj stvaranja zajedničke koine hrvatskog jezika, koristeći elemente čakavskoga (u prvome redu), ali i kajkavskoga i štokavskog narječja (Ozaljski krug). Na hrvatskim prostorima, u službenome i u privatnome životu, Frankapani su sustavno njegovali i čuvali hrvatski jezik i glagoljsko pismo te staroslavensku službu Božju, koja je najčvršće uporište imala na njihovu matičnome dobru, na otoku Krku, gdje se održala do danas.”

“Ivan Frankapan – pjesnik, usadio je ljubav za otok i svojoj kćerci Katarini Frankapan. Iako udana u Veneciji i u izgnanstvu, ona oporučno ostavlja drugih 1000 dukata (u ono vrijeme veliku svotu) samostanu na Košljunu – uz uvjet da bude pokopana “u zemlji svojih otaca”. Kod ulaza u crkvu i danas se nalazi njen grob s originalnom nadgrobnom pločom. Katarina je prenesena na Košljun devet godina iza svoje smrti 1529. godine.”

Katarina ud. Zrinski (1625.-1673.) bila je književnica, a kapetan Fran Krsto Frankapan (1643.-1671.) pjesnik i prevoditelj.

Prvi do sada opisani hrvatski grb uopće (1330.) upravo je frankapanski: donje je polje žuto, a na gornjem, crvenome zlatna je šesterokraka zvijezda. Neki povjesničari smatraju modom onog vremena uzimanje imena koje vuku porijeklo iz rimskih vremena. Obitelj uzima ime rimskih patricija "FRANGAPANIBUSA" te nakon toga i mijenjaju svoj grb u dva lava (simbol Venecije) koja lome kruh (*frangere pane* – lomiti kruh). Od 1530. koristili su istodobno i grb rimskih Frangipana: dva uspravljena zlatna lava na crvenoj podlozi, koji prednjim šapama lome kruh.

Nakon poraza Turaka kod sv. Godharda 1664. Leopold I. sklopio je sramotni Vašvarski mir kojim je Turcima priznao osvojene posjede što hrvatski i ugarski plamići nisu prihvatili. U lovu je pod sumnjivim okolnostima poginuo Nikola Zrinski 18. studenoga 1664. godine pa njegovo mjesto preuzima njegov mlađi brat Petar Zrinski.

Petar Zrinski zajedno je sa svojim šurjakom Fran Krstom Frankopanom nastavio borbu za prava Hrvatske, povezao se s mađarskim plemićima, ali se hrvatsko-ugarski savez raspao 1667. pa su ostali sami. Tražili su pomoć od Francuza, ali i od Osmanlija (prosinac 1669.), ali je nisu dobili već su bili izdani. Bečki dvor saznao je za pobunu pa je pozvao Petra Zrinskog i Frana Krstu Frankopana u Beč zbog pomirenja, ali ih je zatočio i osudio na smrt.

Posebno određeni sud, "*Judicium delegatum*", osudio je Petra Zrinskog i Frana Krstu Frankopana na smrt odsijecanjem desne ruke i glave zbog uvrede kralja i izdaje zemlje. Prije izvršenja kazne bili su pošteđeni odsjecanja desne ruke.

Knez Fran Krsto Frankapan (oko 1643.–1671.), sudionik Urote zrinsko-frankopanske, u zatvoru u Bečkom Novom Mjestu piše zbirku pjesama *Gartlic za čas kratiti* i oproštajno pismo svojoj supruzi. U Bečkom Novom Mjestu 30. travnja 1671. pogubljeni su Petar Zrinski i Fran Krsto Frankapan (u 28. godini života).

Nakon pogubljenja Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, bečka središnja vlast potpuno je opljačkala i uništila dvije najslavnije obitelji u hrvatskoj povijesti. Velikaške obitelji lišene su plemstva, a njihova imanja zaplijenila je država.

1907. godine Družba "Braća Hrvatskoga Zmaja" pronašli su kosti hrvatskih mučenika Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana. Iz skupnoga groba su ih, nakon što je izvršeno prekapanje groba, 24. travnja 1907. godine, pohranili u novi privremeni grob zato što je car i kralj Franjo Josip I. osobno zabranio prijenos posmrtnih ostataka u Hrvatsku. 28. travnja 1919. godine, nakon što je po drugi put izvršeno prekapanje groba, hrvatski rodoljubi njihove su ostatke prenijeli i 30. travnja 1919. godine pokopali u Zagrebačkoj katedrali.

Na njihovom grobu uklesana je poznata izreka kneza i pjesnika Frana Krste Frankopana: "*Navik on živi ki zgine pošteno.*"

Izvori: Putovima Frankopana (dvorac u Novoj Kraljevici), Hrvatska enciklopedija, Hrvatski biografski leksikon, Anđelko Mijatović, Ljubomir Škrinjar, Wikipedija

6. Jakov Gotovac

Jakov Gotovac (1895. – 1982.), hrvatski je operni dirigent i skladatelj.

“Na početku I. svjetskog rata uključio se u rad pjevačkih društava »Zvonimir« i »Lisinski«, sudjelovao je pri organizaciji amaterskoga Hrvatskoga kazališnog društva za Dalmaciju, te od 1919. Splitske filharmonije, a 1922. i Filharmonijskoga društva u Šibeniku. Od 1923. djelovao je u Zagrebu, kao korepetitor te operetni i operni dirigent Hrvatskoga narodnoga kazališta (do 1957.) i kao zborovođa Akademskoga pjevačkog društva Mladost (poslije Mladost-Balkan), koje je vodio sve do početka II. svjetskog rata, razvijajući i intenzivnu inozemnu koncertnu djelatnost (Engleska, Njemačka, Čehoslovačka, Grčka itd.). Godine 1943. nekoliko mjeseci obavljao je dužnost direktora i člana uprave Opere Hrvatskoga narodnoga kazališta, da bi nakon rata preuzeo umjetničko vodstvo pjevačkoga društva »Vladimir Nazor«. Dobio je Nagradu »Vladimir Nazor« za životno djelo (1964).”

“Za svoja vokalna djela, Gotovac je često uzimao narodne tekstove. Stihovi iz narodne lirike i epike našli su u njemu izvanrednog tumača, umjetnika koji je znao ne samo tonovima ocrtati njihov sadržaj, nego i muzičkim sredstvima podati potrebno raspoloženje i dočarati sredinu. Uz folklorna obilježja, Gotovac je u svoja djela unio i mediteransku raspjevanost, prožetu senzibilnošću, što se najviše odrazilo u operama. “

“Skladbe su mu većim dijelom tiskali još za života mnogi nakladnici u zemlji i inozemstvu. U Zagrebu su u međuratnom razdoblju prva izdanja objavili, posebice tvrtke Albini (Ero s onoga svijeta i Koleda, 1936., pojedine solo-popijevke i dr.), Rosskamp, Sklad (zbirka Narodne pjesme iz Dalmacije), Šidak i sam autor; u poslijeratnom razdoblju Muzička naklada, Nakladni zavod Hrvatske, Nova pjesma, Kulturni radnik, Savez RKUD »Zborovi« i u novije doba Hrvatsko društvo skladatelja u seriji Ars Croatica (Izabrane popijevke). Od inozemnih izdavača najviše je skladba u prvotisku objavila tvrtka Schott u Mainzu (Simfonijsko kolo, 1935.; Koleda, 1936.; Guslar, Orači, Pjesma i ples sa Balkana i Rizvan aga, 1940.; Dva muška zbora i Tri momačka zbora, 1953. i dr.), zatim Universal Edition u Beču. Opera Ero s onoga svijeta snimljena je u cijelosti kao TV opera na RTV Zagreb u režiji D. Marušića (1982.) te na LP ploči (Jugoton). “

Uglazbljivao je tekstove iz narodnoga pjesništva te domaćih pjesnika (Đuro Arnold, Dragutin Domjanić, Jure Franičević Pločar, Rikard Katalinić Jeretov, Ivan Mažuranić, Ruža Lucija Petelinova i drugi).

Najbolja ostvarenja su: narodni obred *Koleda* (1925.), *Simfonijsko kolo* (1926.), scenska glazba za Gundulićevu *Dubravku* (1926.), romantična narodna opera *Morana* (1930.), komična narodna opera *Ero s onoga svijeta* (1935.), opera *Mila Gojsalić* (1951.), *Dalmero* (1958.) i *Stanac* (1959.). Skladao je više orkestralnih djela, zbornih kompozicija i solo pjesama.

Praizvedba opere *Ero s onoga svijeta* bila je 2. studenoga 1935. godine u zagrebačkome HNK, a 10. siječnja 2018. godine bila je 700. izvedba te opera koja je obišla više od 80 europskih muzičkih pozornica, izvođena je na 9 jezika, ukupno više od 3000 izvedbi.

Skladao je komičnu operu *Ero s onoga svijeta* prema narodnoj priči, na libreto Mile Begovića. S Erom je Gotovac ostvario djelo u potpunosti prožeto duhom narodnog melosa, a istodobno posve izvorno i po čitavom glazbeno-scenskom izričaju jedinstveno. Ero je najbolja hrvatska komična opera, prepoznata u domovini i u svijetu.

Bio je redoviti član JAZU od 1977. godine te počasni član Hrvatskog narodnog kazališta (HNK) u Zagrebu. Dobio je Nagradu »Vladimir Nazor« 1964. i Nagradu AVNOJ-a 1972. za životno djelo.

Umro je u Zagrebu 1982. godine. Pokopan je na zagrebačkome groblju Mirogoju.

Izvori: Marija Barbijeri, Mirjana Škunca i Ivona Ajanović-Malinar, Jagoda Martinčević, enciklopedija...

7. Ivan Gundulić

Gjivo Franov Gundulić (1589. – 1638.), hrvatski je barokni pjesnik, epik, lirik i dramatik; od XIX. stoljeća Ivan, talijanski Giovanni Gondola, nadimak Mačica. Potomak je dubrovačke plemićke obitelji. Školovao se u Dubrovniku i nakon završetka školovanja (1608.) postaje član Velikoga vijeća te obavlja državno-administrativne poslove u Dubrovniku. Godine 1638. postao je član Maloga vijeća (knez Dubrovačke Republike nije postao jer je bio mlađi od 50 godina). Umro je u 49-oj godini i sahranjen ispred velikoga oltara u Franjevačkoj crkvi.

Ivan Gundulić je najznačajniji pjesnik dubrovačkoga baroka.

Gundulić je svoj književni opus započeo pisanjem melodrama u stihu, od kojih su sačuvane: *Arijadna*, *Prozerpina ugrabljena od Plutona*, *Dijana i Armida*. Analizom sačuvanih dramskih djela, kao i po naslovima izgubljenih, dokazano je da Gundulićev mladenački dramski rad nije izvoran: riječ je o prijevodima – preradbama u Italiji tada popularnih libretističkih drama.

Od Gundulićeve ljubavne lirike sačuvano je samo jedno neoriginalno djelo: pjesma *Ljubovnik sramežljiv*, u 73 osmeračka katrena, prepjev – preradba pjesme *Amante timido*, s dodatcima još dviju pjesama (*Amante occulto* i *Amante costante*) talijanskoga pjesnika i Gundulićeva suvremenika G. Pretija.

Osim ljubavnih pjesama izgubljene su i neke pjesme s drugačijom tematikom. Među sačuvanim djelima za koja se ne može sa sigurnošću reći da su Gundulićeva, valja spomenuti devet kraćih pjesama što se nalaze u najstarijem sačuvanom rukopisu *Osmana* (1654.).

Prvo, u Rimu objavljeno, Gundulićevo djelo *Pjesni pokorne kralja Davida* (1621.) posvećeno je dubrovačkom vlastelinu.

Osam mjeseci nakon *Pjesni pokornih kralja Davida* u Mlecima su objavljene *Suze sina razmetnoga* (1622.). To je religiozna poema u tri »plača« koja obrađuje biblijsku parabolu iz *Evandjelja po Luki* o grešnom sinu koji se odmetnuo od oca, a kada se pokajao, bilo mu je oprošteno. Priča ima alegorijsko značenje: ocrtava nemarnost čovjeka prema Bogu i pristajanje uz grijeh, ali i put povratka Bogu.

Gundulićeva *Dubravka* pripada pastoralnoj dramskoj vrsti, proširenoj u doba renesanse i baroka; prikazivala se u Dubrovniku 1628. pa se pretpostavlja da je nastala sredinom trećega desetljeća XVII. st. Radnja drame odvija se u pastoralnoj Dubravi, u mitsko vrijeme sreće i blagostanja, a pripovijeda o svetkovini slobode koja se slavi u Dubravi svake godine, a tom se zgodom vjenčaju djevojka i momak za koje suci izreknu da su najljepši i najplemenitiji par.

Dubravka je prvi put tiskana tek 1837. godine, a od 1888. često se izvodila u hrvatskim kazalištima. Drama sadrži najpoznatiji stih hrvatskog pjesništva: „*O Lijepa, o draga o slatka slobodo*“ (poznata i kao Himna slobodi koja se izvodi na otvaranju Dubrovačkih ljetnih igara).

*O liepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je d'o,
uzroče istini od naše sve slave,
uresu jedini od ove Dubrave,
sva srebra, sva zlata, svi ljudcki životi
ne mogu bit' plata tvoj čistoj lipoti.*

Uglazbili su je Ivan Zajc, Antun Dobronić, Jakov Gotovac i Ivo Malec.

Alegorijsko tumačenje ovog djela odnosi se na grad Dubrovnik koga u drami predstavlja Dubravka, a Grdan predstavlja obogaćeni stalež građana. Ovoj klasično pastirskoj igri Gundulić je dodao i širi alegorijski politički smisao, gdje je Dubravka simbol slobodne i sretne države.

Gundulićev viteško-junački ep „*Osman*“ nastao je pod uticajem Tassova epa „*Oslobođeni Jeruzalem*“. Ep se zasniva na pogibiji mladoga sultana Osmana II. u Carigradu 1622. godine. *Osman* je ispjevan u 20 pjevanja, od kojih 14. i 15. pjevanja nema ni u jednom od mnogobrojnih rukopisa. Dopunu, 14. i 15. pjevanje, pisali su P. Sorokočević (u prvom izdanju), nepoznati pjesnik (budimsko izdanje) i M. Zlatarić. Za Matičino izdanje 1844. dopunu je napisao Ivan Mažuranić i otada se *Osman* izdaje s tom dopunom. *Osman* je jedno od rijetkih djela starije hrvatske književnosti koje je prevedeno na nekoliko jezika (italijanski, poljski, njemački, češki i druge).

Iako nije dovršen za vrijeme Gundulićeva života, njegov *Osman* "drži se vrhunskim ostvarenjem kako pjesnika tako i cjelokupne starije hrvatske književnosti, premda u povijesti književnosti postoje različita stajališta o njegovoj cjelovitosti i osobinama književnog izraza. Načelni mu je poetski uzor Tassov *Oslobođeni Jeruzalem*, no tematika i kompozicija oba djela posve su različite: *Osman* opisuje kraj vladavine turskog sultana Osmana II. i njegov poraz u sukobu s Poljacima, a složena kompozicija upućuje kako na povijesne tako i na alegorijske i eshatološke razine razumijevanja" (Milivoj Solar).

„Pjesnički jezik Gundulićeva opusa, štokavska jekavština s mnogim ikavizmima i nekoliko ekavizama, smatra se najbogatijim pjesničkim jezikom starije hrvatske književnosti. Po pjesničkim osobinama njegova djela pripadaju književnom baroku, razdoblju koje je, inspirirano talijanskim sećentizmom, u hrvatsku književnost unijelo rafiniran i biran pjesnički izraz, ispunjen mnogim metaforama, figurama dikcije i misli, domišljatim igrama i lucidnim končetoznim postupcima. G. je takav stil u svojim djelima bogato ostvarivao te je Suzama sina razmetnoga, Dubravkom, a ponajprije Osmanom, već za života postao pjesničkim uzorom i klasikom hrvatske književnosti. Kao klasičan pjesnik dubrovačke književnosti G. je zadobio u XIX. i XX. st. istaknuto mjesto u nacionalnim ideologijama te je – napose zbog srpskih svojatanja – postao simboličnim znakom hrvatskoga nacionalnog identiteta, pa je kao knez-pjesnik i na Bukovčevu svečanom zastoru koji prikazuje hrvatski narodni preporod (1895.) u

zagrebačkom HNK. U Dubrovniku je 1898. na Gundulićevoj poljani podignut pjesnikov spomenik (rad kipara I. Rendića), (Dunja Fališevac).

Kao istaknuti pjesnik svoga vremena Gundulić je postao članom Akademije ispraznih u Napulju. Gundulić je najznačajniji pjesnik dubrovačkoga baroka. Slavu je stekao za života, a dobio je status klasičnoga i kanonskoga pjesnika. Njegova najznačajnija sačuvana djela su: „Pjesni pokorne kralja Davida“ (Rim 1621.), „Suze sine razmetnoga“ (Venecija 1622.), „Dubravka“ (Dubrovnik 1837.), „Osman“ (Dubrovnik 1826.), „Arijadna“ (Ankona 1633.), „Dijana“, „Prozerpina“ i „Armida“. Mnoga njegova djela su zauvijek izgubljena. U svojim djelima Gundulić se bavio pitanjima ljudske egzistencije, smisla života, odnosa u društvu i odnosa društva prema pojedincu.

Najčešći stih Gundulićevih djela jest osmerac, a strofa katrena.

Njegov portret osnovni je motiv na licu hrvatske novčanice od 50 kuna.

Izvori: Dunja Fališevac, Marko Dragić, Milivoj Solar, biografija.org.

8. Začetnici hrvatske arheologije

Šime Ljubić

Šime Ljubić (1822. – 1896.), župnik, teolog, hrvatski arheolog, povjesničar, političar i biograf

Za vrijeme studija, odlukom Carskog kraljevskog odbora za istraživanje i očuvanje starih spomenika u Austriji, bio je upućen u Trst kao pomoćnik P. Kandleru pri istraživanju rimskih naseobina u Dalmaciji. Za boravka u Beču istraživao je u arhivima i knjižnicama građu vezanu za hrvatsku povijest. Od 1858. upravitelj je Arheološkoga muzeja u Splitu. God. 1859. na prijedlog ministra A. Bacha započeo je istraživanje i prikupljanje građe za hrvatsku povijest u mletačkom arhivu. God. 1867. bio je izabran za redovitoga člana JAZU te je bio imenovan kustosom tadašnjeg Arheološkog odjela Narodnoga muzeja, a zatim ravnateljem istoga muzeja (1871.), a na toj je dužnosti ostao do umirovljenja 1892.

Pokrenuo je izlaženje *Viestnika Narodnog zemaljskog muzeja* u kojem je izdao muzejske inventare za egipatsku, prapovijesnu i numizmatičku zbirku. Utemeljio je *Hrvatsko arheološko društvo*, a 1879.–92. bio je urednik njegova glasila *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva*. Među mnogobrojnim povijesnim i arheološkim radovima najpoznatija su njegova djela nastala kao plod dugogodišnjega rada u mletačkim i bečkim arhivima i knjižnicama. U nizu *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* JAZU objelodanio je zbirku vrela Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike (I–X, 1868. – 91.), kao i zbirku vrela iz mletačkog arhiva Mletački nalozi i izvještaji (*Commissiones et Relationes Venetae*, I–III, 1876. – 80.). Za seriju *Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium* u izdanju JAZU priredio je srednjovjekovne statute gradova Budve, Skradina i Hvara. Vrijedna su i njegova djela Biografski rječnik istaknutih osoba iz Dalmacije (*Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, 1856.) i Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske (I–II, 1864. – 69.). Pisao je radove iz antičke numizmatike, o prapovijesnim i rimskim nalazima te je sastavio Popis arheološkoga odjela Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu (I–II, 1889. – 90.). Objavljivao je radove o odnosu Dubrovnika i Venecije, o M. de Dominisu, P. Hektoroviću te vrijednu numizmatičku studiju Opis jugoslavenskih novaca (1875). Njegove rasprave, a posebno zbirke povijesnih vrela, temeljna su djela hrvatske povijesti pa ga se drži jednim od začetnika moderne hrvatske historiografije.

Objavio je srednjovjekovne statute Budve, Skradina i Hvara te radove o odnosima Dubrovnika i Mletaka, o Markantunu de Dominisu, Petru Hektoroviću. Sudjelovao je u narodnom preporodu u Dalmaciji, a bavio se i književnim radom.

Frane Bulić

Don Frane Bulić (1846. – 1934.) bio je hrvatski katolički svećenik, arheolog i povjesničar.

Don Frane Bulić, ugledni je hrvatski arheolog, povjesničar, konzervator starina i povjesničar umjetnosti. Kao školovani arheolog postao je upraviteljem arheološkog muzeja u Splitu, a 1878. povjerena mu je i dužnost konzervatora nadležnoga za očuvanje kulturno-povijesnih starina na području cijele Dalmacije.

Svojim arheološkim otkrićima dao je najveći doprinos upoznavanju ranokršćanske i starohrvatske povijesti na području Dalmacije. Vodio je arheološka iskapanja na mnogim dalmatinskim mjestima, osobito u Solinu. Otkrio je baziliku u Manastirinama u kojoj su bili pokopani mučenici Venancije iz Valerijanova ili Aurelijanova doba te Dujam iz Dioklecijanova doba. 1891. godine otkrio je u Rižinicama kraj Solina kameni ulomak s natpisom kneza Trpimira, a 1898. godine i znameniti sarkofag kraljice Jelene iz 976. godine. Bulić je sa suradnicima uspio sastaviti krhotine natpisa sa sarkofaga i odgonetnuti tekst koji povjesničari smatraju jednim od najznačajnijih dokumenata hrvatske srednjovjekovne povijesti jer sadrži podatke koji otkrivaju rodoslov hrvatskih kraljeva. Za radova na Gospinom otoku u Solinu, Bulić je otkrio i temelje crkve svete Marije i crkve svetog Stjepana u kojoj su bili pokopani članovi hrvatske vladarske kuće.

U Splitu je 1894. godine don Frane Bulić osnovao društvo "Bihać" za proučavanje povijesti iz doba hrvatskih narodnih vladara. Svojim ugledom najviše je pridonio održavanju prvoga svjetskoga kongresa kršćanske arheologije u Splitu i Solinu 1894. godine. Bio je cijenjeni član brojnih domaćih i svjetskih akademija i arheoloških društava. Objavio je niz članaka i knjiga, a najznačajniji su: „Hrvatski spomenici u kninskoj okolici uz ostale suvremene dalmatinske iz doba narodne hrvatske dinastije“, „Palača cara Dioklecijana u Splitu“, „Stopama hrvatskih narodnih vladara“.

Nakon toga, 1908., dao je sagraditi novu crkvicu sv. Marte u Bijaćima.

Lujo Marun

Fra Stjepan Alojzije (Lujo) Marun (1857. - 1939.) bio je hrvatski franjevac (Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja) i misionar. Jedan od pionira i utemeljitelja hrvatske arheologije.

1886. predvodio je istraživanje na području bazilike sv. Marije u Biskupiji, kad se i pronašlo temelje ove bazilike.

1888. fra Lujo Marun otkrio je ostatke ranosrednjovjekovne crkve sv. Cecilije na položaju Cecela, nedaleko od Stupova kod sela Biskupije. 1892. godine objavio je tek kratak izvještaj o otkriću, a sljedeće godine i tlocrt crkve.

14. svibnja 1892. godine pronašao je dio kamene trojne pregrade s Pralikom Gospe od Velikoga Zavjeta.

1893. osnovao je prvi arheološki muzej u Hrvatskoj, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Kninu, otvoren u Splitu 83 godine poslije. Ondje je pohranio isključivo spomenike hrvatske prošlosti i borbe za slobodu.

Pokrenio je 1895. prvi časopis za srednji vijek među Hrvatima i Južnim Slavenima općenito, časopis *Starohrvatsku prosvjetu*.

1898. uspio je spasiti kninsku tvrđavu od rasapa djelovanjem uskopoduzetničkih motiva. Budući da je izgubila važnost, njezina je kamena građa bila izglednom metom za rušenje radi dobivanja kamena. Da bi spasio ovaj prvorazredni spomenik fortifikacijske arhitekture, tvrđavu i njezinih petnaestak građevnih objekata kupio je za 4000 forinta te je tako došao do prostora za gradnju nove muzejske zgrade.

1908. vodio je prva istraživanja Bribirske glavice koja s kraćim prekidima traju do danas, a istražena je tek jedna petina površine unutar zidina. Još je onda uvidio značaj ove lokacije za hrvatsku povijest, pa ju je nazvao "*Hrvatskom Trojom*". Ondje je za 10.000 kruna dao sagraditi zgradu za čuvara i smještaj nađenih hrvatskih arheoloških spomenika.

1912. na mjestu rimskog Burnuma, blizu Ivoševaca kod Kistanja, započeo je istraživanja budući da je ondje nekada bila i srednjovjekovna crkva s grobljem.

Kad je vodio arheološka istraživanja na lokalitetu vrela rijeke Cetine (crkva sv. Spasa), zamalo je pritom stradao od lokalnoga pravoslavnoga stanovništva.

1917. napustio je kninski samostan zbog nesporazuma s gvardijanom, ali je i dalje živio u Kninu.

Poslije je otišao u Sinj, gdje se smjestio u sinjski samostan. Ondje je pokrenuo poduzetnički projekt kojem je bio cilj stvoriti novac kojim bi se financirao rad na hrvatskim starinama. To svojevrsno rudarsko poduzeće nije donosilo dobit, a bilo je u suprotnosti sa zvanjem franjeva te je tako Marun zbog predanosti arheologiji 1920. isključen iz franjevačkoga reda.

Ljubo Karaman

Ljubo Karaman (1886. – 1971.) hrvatski je povjesničar umjetnosti i konzervator, od 1965. član JAZU (danas HAZU).

Studirao je u Beču, gdje je doktorirao iz povijesti umjetnosti, (1920.). Zajedno s Franom Bulićem organizirao je i vodio u Splitu konzervatorsku službu za Dalmaciju (od 1926.), a u Zagrebu je bio ravnatelj Konzervatorskoga zavoda za cijelu Hrvatsku (1941. – 50.).

Najviše se posvetio istraživanju spomenika u Dalmaciji koji su obuhvaćali razdoblje od antike do baroka. Također je proučavao spomenike kontinentalne Hrvatske i Istre.

Napisao je mnogobrojne radove u kojima je popularizirao spomeničku baštinu Hrvatske. Jedan od najpoznatijih Karamanovih radova, koji je napisao u suradnji s Bulićem, Palača je cara Dioklecijana u kojem iznosi tvrdnju da palača nije *castrum* već kasnorimska rezidencija izgrađena na helenistički način i u jednome mahu. Karaman je postavio temelje starohrvatskoj arheologiji i razračunao se s pristašama različitih teza o predromaničkoj umjetnosti u Dalmaciji u djelu *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*. Prvi je usustavio grobove starohrvatskoga doba i

predmete iz njih (nakit, mačeve, ostruge) te je time dao cjelovitu sliku toga razdoblja. Također, Karaman je revidirao niz mišljenja o umjetnosti sjeverne Hrvatske i Slavonije, napose ona o Zagrebačkoj katedrali. Uočio je slavenski udio u umjetničkim spomenicima Istre i naglašavao utjecaje iz Italije i alpskoga područja.

Osobita mu je zasluga što je pojmovima u umjetničkom razvoju pojedinih regija u Hrvatskoj, graničnih i perifernih, dao pozitivno značenje.

Stjepan Gunjača

Stjepan Gunjača (1909. – 1981.), hrvatski povjesničar, muzeolog, arheolog i povijesni topograf. Jedan je od najznačajnijih hrvatskih arheologa.

Godine 1933., kao apsolvent Filozofskoga fakulteta, postaje kustos Muzeja Savske i Primorske banovine (prijašnji naziv bio je Muzej hrvatskih starina) u Kninu. Poduzimao je mnoga sustavna, topografska i revizijska istraživanja na lokalitetima između Cetine i Zrmanje otkrivši znatan broj nekropola i predromaničkih crkvice, čime je dao veliki doprinos poznavanju hrvatske ranosrednjovjekovne arhitekture. 1934. godine preselio je fundus muzeja iz franjevačkog samostana u kninsku tvrđavu gdje je postavio izložbu građe.

Drugi svjetski rat zatiče ga u Kninu gdje spašava od četničko-talijanskog uništenja neprocjenjivi hrvatski narodni spomenički inventar, čije prenošenje iz Knina u Sinj, unatoč ustaškoj zabrani, započinje 15. ožujka 1942. Od 1943. bio je u partizanima gdje se posvećuje zaštiti spomeničke građe i formiranju centara za spašavanje, sabiranje i pohranu kulturne baštine srednje i sjeverne Dalmacije. Potkraj rata nalazi se u Zadru gdje je 1944. godine postavljen za direktora Arheološkoga muzeja u Zadru.

Nakon Drugoga svjetskoga rata, godine 1947., potiče osnivanje Muzeja Cetinske krajine u Sinju te pokreće arheološka istraživanja uoči gradnje hidroelektrane na Cetini. Sjedište Muzeja hrvatskih starina prenosi u Split 1946. godine. Pokrenuo je 1949. godine poslijeratnu seriju časopisa *Starohrvatska prosvjeta* te ga je i uređivao. Godine 1954. započinje rad na ustroju i gradnji Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika koji je tek 1976. godine sagrađen u Splitu.

Izvori: Mate Zekan, Tihana Luetić, Višnja Flego, Dušan Jelovina, Hrvatski biografski leksikon, Hrvatska enciklopedija, Wikipedija

9. Hrvatski nobelovci

Hrvatski nobelovci: Lavoslav Ružička, Vladimir Prelog, Ivo Andrić

Lavoslav Ružička

Lavoslav (Leopold) Ružička (1887. – 1976.) dobitnik je Nobelove nagrade za kemiju te je prvi dobitnik te nagrade iz Hrvatske. Nositelj je osam počasnih doktorata (četiri za znanost, dva za medicinu te po jednog za prirodoslovne znanosti i pravo).

Školovao se u Osijeku (osnovna škola i klasična gimnazija), na Visokoj tehničkoj školi u Karlsruheu u Njemačkoj. Doktorirao je 1910., a Nobelovu nagradu dobio je 1939.

Zbog znanja iz područja terpena, 1918. postaje izvanredni profesor, a 1923. i počasni profesor na ETH-u (*Eidgenössische Technische Hochschule*) i na Sveučilištu u Zurichu. Godine 1927. postaje profesor organske kemije na Sveučilištu u Utrechtu u Nizozemskoj. Nakon tri godine vraća se u Švicarsku gdje postaje vodeći stručnjak na području kemijske industrije. Postao je profesor i predstojnik Laboratorija za organsku kemiju na Saveznoj tehničkoj visokoj školi (*Eidgenössische Technische Hochschule, ETH*) 1929.

Istraživao je terpene i steroide. Nakon uspješne sinteze spolnih hormona (androsterona i testosterona), njegov laboratorij postaje vodeći na polju organske kemije. Za svoja istraživanja polimetilena i viših terpena dobio je 1939., s njemačkim kemičarom **A. F. J. Butenandt**om, Nobelovu nagradu za kemiju. Zbog ratnih prilika nije bio na dodjeli nagrade u Stockholmu već mu je nagrada uručena u Švicarsku na posebnoj svečanosti u ETH-u.

Prihvatio je poziv Hrvatskog kemijskog društva i 16. ožujka 1940. održao predavanje u Zagrebu pod naslovom ***Od dalmatinskog buhača do seksualnih hormona.***

Pozvao je **Vladimira Preloga** u svoj laboratorij u Zurichu. Nakon umirovljenja (1957.) Lavoslav Ružička je svoj laboratorij ostavio Vladimiru Prelogu.

Ružička je objavio 582 rada.

Osim Nobelove nagrade za kemiju (1939.), Ružička je dobio Nagradu Švicarskoga kemijskog društva (1918.), Wernerovu nagradu i medalju Švicarskoga kemijskog društva (1923.), Le Blancovu medalju (uz počasno predavanje) Francuskoga kemijskog društva (1928.), Pedlerovu medalju (uz počasno predavanje) Engleskoga kemijskog društva (1931.), Medalju (uz počasno predavanje) Industrijskoga društva iz Mulhousea (1935.), Cannizzarovu nagradu Akademije Lincei (1936.), Lavoisierovu medalju (uz počasno predavanje) Francuskoga kemijskog društva (1937.), Nagradu Marcel-Benoist Švicarskoga kemijskog društva (1939.), Medalju (uz počasno predavanje) Sveučilišta u Liegeu (1940.), Nagradu Donegani Akademije Lincei (1948.), Faradeyevu medalju (uz počasno predavanje) Engleskoga kemijskog društva (1958.) i Hanušovu medalju Čehoslovačkoga kemijskog društva (1966.).

Bio je izabran za počasnoga člana JAZU i počasnoga doktora Sveučilišta u Zagrebu te za počasnoga člana Hrvatskoga kemijskoga društva, Hrvatskoga prirodoslovnoga društva i Hrvatskoga liječničkoga društva. Ružička je bio i počasni član Matice hrvatske, a proglašen je i počasnim građaninom Vukovara. Bio je počasni doktor i većega broja svjetskih sveučilišta i član mnogih učenih društava i akademija. Osim kemijom, Ružička se intenzivno bavio i uzgojem cvijeća i alpskih biljaka; zanimao se za slikarstvo, posebno nizozemskih majstora XVII. st. Svoju kolekciju umjetničkih slika darovao je Kunsthausu u Zürichu.

Dio ostavštine s osobnim dokumentima, medaljama i poveljom o dodjeli Nobelove nagrade pohranjen je u HAZU. U Vukovaru je 1965. na njegovoj rodnoj kući bila postavljena spomen-ploča, a 1977. u njoj je bio otvoren i spomen-muzej. Kuća je uništena 1991. u Domovinskom ratu, a na poticaj HAZU i uz pomoć Zaklade Kuća Ružička obnovljena je i dograđena te na 120. Obljetnicu Ružičkina rođenja predana na uporabu gradu Vukovaru. Ružički u čast kemičari, kemijski inženjeri i tehnolozi organiziraju od 1978. u Vukovaru redovite smotre znanstvene i stručne djelatnosti, u pravilu svake druge godine, pod naslovom **Ružičkini dani**.

Švicarsko državljanstvo dobio je 1917. godine. Umro je u švicarskom mjestu Mammernu, 26. rujna 1976. i sahranjen u Zurichu.

Vladimir Prelog

Vladimir Prelog (1906. – 1998.), **hrvatski i švicarski znanstvenik, dobitnik Nobelove nagrade za kemiju**. Po nacionalnosti je bio Hrvat i naturalizirani švicarski državljanin od 1959. Gimnaziju je pohađao u Zagrebu i Osijeku, a diplomu inženjera kemije stekao je na Tehničkoj visokoj školi u Pragu, 1929. doktorirao je na Češkoj visokoj tehničkoj školi, na Kemijsko-inženjerskom odjelu.

Godine 1935. prihvaća mjesto docenta na Tehničkom fakultetu u Zagrebu, gdje preuzima nastavu organske kemije. Suradujući s tvrtkom Kaštel (preteča Plive), unaprijedio je hrvatsku farmaceutsku industriju i utemeljio Zavod za organsku kemiju. Prelog se u svojem radu orijentirao na organsku sintetsku kemiju tragajući za novim spojevima koji bi bili temelj za proizvodnju lijekova, ali i bojila i drugih proizvoda. Prelog utemeljuje istraživački rad u tvornici Kaštel, današnjoj Plivi. U sklopu te suradnje razvija sinteze sulfonantibiotika, kemoterapeutika koji su do pojave antibiotika bili čudotvorni lijekovi protiv niza infektivnih bolesti. Ta istraživanja bila su na najvišoj svjetskoj razini i bila su dragocjena osnova za poslijeratni (nakon 1945.) razvoj proizvodnje niza sulfonamida u Plivi.

Na poziv nobelovca Lavoslava Ružičke odlazi u Zurich. Pridonio je objašnjenju strukture steroida, triterpena, kinina, strihnina, solanina i drugih alkaloida. Proučavao je odnos strukture i reaktivnosti organskih spojeva. Sustavnim studijem asimetrične sinteze došao je do empirijskoga pravila koje određuje odnose reaktanata i produkata (Prelogovo pravilo). Odgojio je mnoge naraštaje kemičara, u svoj laboratorij pozivao je na usavršavanje organske kemije iz Plive, Sveučilišta i Instituta Ruđer Bošković pa su iz njegove škole proizašli mnogi poznati hrvatski i svjetski kemijski stručnjaci. Naslijedio je nobelovca Ružičku na mjestu predstojnika Laboratorija za organsku kemiju u Zurichu.

Nobelovu nagradu za kemiju dobio je 1975. za istraživanja stereokemije organskih molekula i reakcija (podijelio ju je s britanskim znanstvenikom **J. W. Cornforthom**). Godine 1976. otišao je u mirovinu.

Objavio je više od 400 znanstvenih radova, dobitnik je mnogih međunarodnih nagrada i priznanja. Zbog svojih znanstvenih dostignuća izabran je za člana Kraljevskog društva u Londonu, Nacionalne akademije za znanost Sjedinjenih Država (1961.), Američke akademije znanosti i umjetnosti (1960.), Američkog filozofskog društva, Irske kraljevske akademije (1971.), Sovjetske akademije znanosti, talijanske Accademia dei Linzei te za člana njemačkog društva Leopoldina. Postao je i počasni doktor znanosti sveučilišta u Zagrebu, Parizu, Liverpoolu, Bruxellesu, Cambridgeu i Manchesteru. Godine 1965. nagrađen je medaljom Marcel Benoist, najvećim znanstvenim priznanjem u Švicarskoj.

U vrijeme najžešćih napada na Hrvatsku 1991. godine Prelog je inicirao i potpisao *Apel za mir u Hrvatskoj*, koji je potom potpisalo više od stotinu nobelovaca (114).

Premинуo je 7. siječnja 1998. u Zürichu u 91. godini. Njegovi posmrtni ostaci pokopani su na zagrebačkom groblju Mirogoj 27. rujna 2001. u grobnicu HAZU-a. Sedam godina kasnije (2008.) u Pragu mu je podignut spomenik.

U Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti otvorena je 21. travnja 2015. Memorijalna soba nobelovaca Ružičke i Preloga.

Ivo Andrić

Ivo Andrić (1892. – 1975.), hrvatski pjesnik, prozaik, književnik i diplomat iz Bosne i Hercegovine, dobitnik je Nobelove nagrade za književnost 1961. godine. Radeći u diplomatskoj službi Kraljevine

Ivo Andrić rodio se u hrvatskoj obitelji sudskog podvornika Antuna Andrića i Katarine Pejić. U dobi od dvije godine ostaje bez oca i uskoro se s majkom seli u Višegrad kod očeve sestre Ane i njenog muža Ivana Matkovića, graničnog policajca. Nakon završene osnovne škole upisuje sarajevsku Veliku gimnaziju, najstariju bosanskohercegovačku srednju školu. Dobivši stipendiju hrvatskog kulturno-prosvjetnog društva „Napredak“, Andrić 1912. započinje studije na Mudroslovnom fakultetu Kraljevskog sveučilišta u Zagrebu.

Andrić se kao sarajevski gimnazijalac kretao u društvu omladinaca iz buntovničke udružbe Mlade Bosne, a kao zagrebački student upoznao je Matoša, i premda se nije svrstao u krug matoševaca, Matoševu smrt komemorirao je predavanjem u Klubu hrvatskih studenata "Zvonimir" u Beču ("Vihor", 1914). Interniran za vrijeme rata kao jugoslavenski nacionalist, poslije ujedinjenja ušao je u diplomatsku službu.

Kasnije studira u Beču i Krakovu. U Krakovu je učio poljski jezik, ali nikada nije završio studij. Bojeći se da će izgubiti posao u ministarstvu, upisao je 1923. Filozofski fakultet u Grazu, a 1924. obranio doktorski rad “ Razvoj duhovnog života u Bosni pod utjecajem turske vladavine”.

U diplomatskoj službi je brzo napredovao i postao pomoćnik ministra vanjskih poslova te poslije izvanredni poslanik i opunomoćenik ministra u Berlinu. Drugi svjetski rat proveo je povučeno u Beogradu, a poslije 1945. bio je prvi predsjednik Saveza književnika Jugoslavije.

Nobelovu nagradu za književnost, za cjelokupno životno djelo, dobio je 1961. godine.

Pronađeni dokumenti iz njegovih studentskih dana govore o njegovom hrvatstvu. Postoji slika prijavnice za upis u prvi semestar Mudroslovnog fakulteta (Filozofski fakultet) u Zagrebu 14. listopada 1912. godine u kojoj se jasno vidi da je Andrićev materinji jezik – hrvatski jezik. Kada je pohađao sveučilišta u Krakovu i u Poljskoj, također se izjasnio da je Hrvat, odnosno katolički Hrvat iz Bosne. Andrić je Hrvat koji je bio zagovornik jugoslavenske ideje pa se nakon nastanka nove zajedničke države počinje identificirati kao Srbin što se može povezati s njegovim poslom državnog službenika i veleposlanika u Berlinu. Početkom listopada 1919. započeo je raditi kao službenik u Ministarstvu vjere u Beogradu, ubrzo je započela njegova diplomatska karijera (službovao je u veleposlanstvu pri Državi Vatikanskog Grada, konzulatu u Bukureštu, konzulatu u Trstu, Grazu, pa veleposlanik u Berlinu). Uspostavio je suradnju sa srpskim književnim krugovima i oni su mu objavljivali njegova književna djela. Njegovo životno i radno okruženje bilo je srpsko, njegov politički profil je bio upitan pa ne iznenađuje da se pedesetih godina prošloga stoljeća izjašnjavao kao Srbin. Zanimljivo je napomenuti da se 1941. nudio vlasti NDH za diplomatsku službu (pa svojevoljno odustao) te da je za vrijeme Drugog svjetskog rata živio u Beogradu i da tijekom 4 godine rata nije izišao iz kuće.

Aleksandar Stipčević, povjesničar knjige i informacijske kulture, ocijenio je Andrićev elaborat o Albaniji iz 1939. godine riječima: „...*Ono što je Andrić predlagao savršeno se uklapalo u rasističke teorije koje su u to vrijeme bile u modi u nekim zemljama Europe, posebice u Hitlerovoj Njemačkoj, čiji je poklonik, inače, Andrić bio. Ta ocjena ne osvjetljava ponajljepšim svjetlom Andrićev politički profil*“; Aleksandar Stipčević, „*Albanologija u Hrvatskoj : prilog njezinu povijesnom razvoju*“ // *Historijski zbornik*, br. 45., god. 1992., str. 219. — 236., citat sa str. 230. (Aleksandar Stipčević, Radovan Pavić Bogdan Krizman).

U svijetu je Ivo Andrić poznat po dva romana: „*Na Drini ćuprija*“ i „*Travnička kronika*“. Objavio je više djela, primio više socijalističkih priznanja, odličja i ordena (kao diplomat): Orden časnika obnovljene Poljske (1926.), Orden Crvenog križa (1936.), Orden velikoga zapovjednika obnovljene Poljske (1937.), Veliki časnik Legije časti (1937.), Veliki križ Reda njemačkoga orla (1937.) te više jugoslavenskih odlikovanja. Bio je simpatizer Komunističke partije Jugoslavije, a od 1954. i član.

O Andrićevom književnom opusu postoje oprečna mišljenja. Andrić je bio državni pisac pa je objektivna književna kritika bila utišana za vrijeme Jugoslavije. Neke zamjerke su opravdane, neke nisu pa je nužno vrijeme za objektivnija, stručna mišljenja.

Izvori: Hrvatska enciklopedija, hrvatska wikipedija, Božica Šuveljak-Žuljević i Ivana Šipek

10. Utemeljitelji hrvatske povijesne znanosti

Ivan Lučić

Ivan Lučić (Trogir, rujna 1604. – Rim, 11. I. 1679.) bio je hrvatski povjesničar, otac hrvatske povijesne znanosti, kartograf i pravnik.

Član ugledne trogirске patricijske obitelji. U Rimu je 1628. završio studij filozofije, matematike, političkih znanosti i književnosti. Doktorirao je civilno i crkveno pravo 1630. u Padovi. Nakon povratka u domovinu uključio se u javni život Trogira. Obnašao je dužnost člana komunalnoga vijeća i gradskoga suca. God. 1654. postao je članom Zavoda sv. Jeronima u Rimu, a kasnije njegovim predsjednikom. Uz obavljanje upravnih dužnosti bavio se proučavanjem kulturne i političke povijesti Dalmacije.

U Rimu je 1657. objavio svoje prvo djelo *Život blaženog Ivana ispovjednika*, biskupa trogirskog, i njegova čudesa (*Vita B. Ioannis confessoris episcopi Traguriensis et eius miracula*), koje je važan izvor za hrvatsku, a posebice dalmatinsku povijest od XI. do XIII. st.

Začetnik je kritičke historiografije u Hrvatskoj. Godine 1662. dovršio je djelo *O Kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske u šest knjiga (De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex)*. Pri pisanju navedenog djela služio se građom iz arhivâ, gradskih kancelarija, javnih i privatnih knjižnica te djelima pisaca, od kojih su neki danas poznati samo na temelju njegovih prijepisa. U tom je djelu, dovršenom 1662., obuhvatio zbivanja iz prošlosti Dalmacije od rimskoga doba do 1480. U prvih pet knjiga prikazao je događaje do 1480., a u šestoj suvremenost, običaje i političke granice.

Djelo je započeo još u Hrvatskoj, no zbog nizozemsko-engleskog rata i kuge tiskano je tek 1666. u Amsterdamu. Tek treće izdanje tiskano je u obliku kako je on prvotno zamislio sa svih šest karata, ispravkama i dopunama. Tada je uvrštena i posveta banu Petru Zrinskom na šestoj karti *Današnji Ilirik (Illyricum hodiernum)*. U prilogu *Rerum Dalmaticarum scriptores* objavio je zbirku narativnih izvora, a priložio je i genealoške table i šest historijsko-geografskih karata koje čine prvi hrvatski atlas.

Povijest rodnoga grada do sredine 15. st. kao i prikaz zbivanja u susjednim gradovima, a često i cijeloj Dalmaciji, objavio je 1673. u djelu *Povijesna svjedočanstva o Trogiru (Memorie istoriche di Tragurio ora detto Trau)*. U tom djelu pored segmenta Peutingerove karte objavio je i svoja autorska djela, karte *Teritorii di Trau e Spalato i TRAU*. Isti tekst objavljen je godinu dana kasnije pod naslovom *Povijest Dalmacije, a osobito grada Trogira, Splita i Šibenika (Historia di Dalmatia – Et in Particolare delle città di Traù, Spalatro e Sebenico)*. U isto vrijeme objavljena je i njegova zbirka epigrafskih spomenika *Dalmatinski natpisi (Inscriptiones Dalmaticae)*. Pred kraj života priredio je za tisak djelo *Statut grada Trogira (Statuta et reformationes civitatis Troguri)*, koje je zbog mletačke zabrane tiskanja objavljeno tek 1708. Bio je član uprave, potpredsjednik (1662.) i predsjednik (1663.) Zbora sv. Jeronima u Rimu. Umro je u Rimu 1679., a sahranjen je u hrvatskoj crkvi sv. Jeronima.

Jedan je od osnivača prvog znanstvenog časopisa *Giornale de'letterati*.

Ivan Kukuljević Sakcinski

Ivan Kukuljević Sakcinski (1816. – 1889.) bio je povjesničar, književnik, arheolog, bibliograf i političar. Pokrenuo je prvi hrvatski povijesni časopis *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* te je bio prvi predsjednik **Hrvatskog arheološkog društva**. Bio je počasni član Jugoslavenske akademije, kojoj je oporučno ostavio ogromnu biblioteku i brojne vrijedne rukopise. Predsjedavao je i **Maticom hrvatskom** od 1874. do 1889.

Godine 1837. Ivan Kukuljević Sakcinski postao je suradnikom Ljudevita Gaja, pisao je u *Danici* i bio među vodećim osobama hrvatskog narodnog preporoda.

U Hrvatskome saboru održao je 2. svibnja 1843. prvi govor na hrvatskom jeziku zahtijevajući da se on uvede kao službeni jezik u škole i urede u Hrvatskoj. Nakon njegova govora 23. listopada 1847., u kojem je ponovio isti zahtjev, Sabor je uveo hrvatski jezik kao »diplomatički«.

Nakon sloma revolucije 1848./49. povukao se iz politike, ali se ponovno uključio u nju 1860. Utemeljio je modernu arhivsku službu, osnovao je *Društvo za povjestnicu jugoslavensku* (1850.) u kojem je bio tajnik i predsjednik. Pokrenuo je časopis *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* (12 svezaka, 1851.–75.). Obnašao je dužnost prvoga zemaljskoga konzervatora za kulturne spomenike (od 1855.).

Kukuljević Sakcinski bavio se i književnim radom: drame s povijesnim sadržajem (*Juran i Sofija*, 1839.), tragedija *Marula* (1879.) te pjesme (*Slavjanke*, 1848.; *Povijesne pjesme*, 1874.). Putovao je po Hrvatskoj, Dalmaciji, Bosni, Albaniji, Grčkoj i Italiji (1854., 1856–57. i 1873.) i prikupljao građu za povijest te prepisivao epigrafske spomenike i skupljao druge starine.

Objavio je prvi umjetnički biografski leksikon južnih Slavena u pet svezaka (nedovršeno, slova A–S) *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* (1859.–60.), kojim je utemeljio hrvatsku povijest umjetnosti kao znanstvenu disciplinu. Pisao je stručne rasprave, monografije i članke o hrvatskim umjetnicima, starim gradovima i umjetničkim spomenicima (*Julije Klovio*, 1847.; *Događaji Medvedgrada*, 1854; *Andrija Medulić*, slikar i bakrorezac – *Andreas Medulić Schiavone, Maler und Kupferstecher*, 1863; *Njeke gradine i gradovi u kraljevini Hrvatskoj, I–III*, 1869.–70.; *Zrin grad i njegovi gospodari*, 1883.). Autor je i prve hrvatske znanstvene bibliografije *Bibliografija hrvatska I. Tiskane knjige* (1860.–63.) u koju je uključio oko 3.000 bibliografskih jedinica (knjiga, časopisa, novina, članaka) objavljenih u razdoblju od 1483. do 1860. i razvrstanih u tri niza: knjige na glagoljici, na ćirilici i na latinici.

Objavio je više zbirka izvora za hrvatsku povijest: *Prava kraljevstva Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Iura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, 1861.–62.), *Hrvatski spomenici*

(*Acta Croatica, 1863.*), *Diplomatički zbornik kraljevstva Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae, 1874.–75.)*. Kao prvu knjigu u akademijinoj seriji *Stari pisci hrvatski* priredio je za tisak *Pjesme Marka Marulića* (1869.) i napisao studiju o njemu. Svojom plodnom i raznovrsnom djelatnošću znatno je utjecao na razvoj hrvatske politike, kulture i znanosti, osobito povijesnih znanosti. Po njemu je nazvana najviša nagrada za postignuća u bibliotekarskoj struci, *Kukuljevićeva povelja*, koju od 1968. dodjeljuje Hrvatsko knjižničarsko društvo.

Franjo Rački

Franjo Rački (1828. – 1894.), svećenik, povjesničar, publicist, jezikoslovac, kuturni djelatnik i narodnjački političar. Franjo Rački bio je i **prvi predsjednik Akademije znanosti i umjetnosti (nekadašnji JAZU, danas HAZU)**, a smatra ga se i jednim od utemeljitelja hrvatske znanstvene povijesti. Stekao je vrhunsku teološku naobrazbu doktoriravši u Beču, a kasnije mu je povjeren niz utjecajnih položaja u Katoličkoj Crkvi.

Povjesničarski rad Franjo Rački započinje prikupljajući glagoljske listine po hrvatskim otocima, a 1857. na poticaj Strossmayera i Ivana Kukuljevića odlazi u Rim gdje u Hrvatskom zavodu Svetog Jeronima proučava narodnu povijest. Tamo pronalazi dragocjene izvore kojima postavlja temelje hrvatske medijevistike.

Kao profesor crkvene povijesti i kanonskog prava u senjskom sjemeništu počeo se baviti nacionalnom poviješću. Prvi njegovi radovi bili su teološko-filozofskog karaktera, a objavljivani su u *Katoličkom listu zagrebačkom* (1849.–55.). Prilogom *Pokus narodno-lučbenog nazivlja*, objavljenim u Kolu 1853., pridonio je usavršavanju hrvatskog jezika u otporu germanizaciji. 1857. Bio je upućen u Rim gdje je obnašao dužnost kanonika hrvatskog Zavoda sv. Jeronima. Do 1860. istraživao je građu vezanu uz povijest Hrvatske u arhivima u Rimu i Napulju. Nakon povratka u Zagreb, potkraj 1860., uključio se u politički život Hrvatske, sa Strossmayerom je utemeljio *Narodnu stranku*. U stranačkom listu *Pozor* (poslije *Obzor*) objavio je više tekstova, među kojima i *Jugoslovenstvo* (1860.), programski politički tekst Narodne stranke. Godine 1861., 1868. i 1872. bio je biran za zastupnika u Hrvatskom saboru. Na zasjedanju sabora u svibnju 1861., na kojem je zatraženo ujedinjenje povijesnih jedinica Trojedne Kraljevine, cjelovito je oblikovao hrvatsku državnopravnu ideologiju utemeljenu na povijesnim argumentima. S M. Mrazovićem i Strossmayerom 1880. osnovao je *Neodvisnu narodnu stranku*, program koje je bio revizija Hrvatsko-ugarske nagodbe i uspostava potpune autonomije Hrvatske, Dalmacije i Rijeke (u sastavu Ugarske).

Osim političke djelatnosti posvetio se i reformi školstva u Hrvatskoj, a 1863. bio je postavljen za glavnoga školskog nadzornika. U suradnji s V. Jagićem utemeljio je 1864. povijesno-jezični časopis *Književnik* u kojem su tekstove objavljivali ugledni hrvatski intelektualci. Nakon osnutka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU) 1866. bio je izabran za njezina prvoga predsjednika te je tu dužnost obnašao sljedećih dvadeset godina. Na njegovu je inicijativu bilo pokrenuto izdavanje nekoliko značajnih publikacija JAZU: 1867. počeli su

izlaziti *Rad* i *Ljetopis*, a 1869. *Starine*; Rački je od početka bio njihov stalni suradnik. Sudjelovao je i u pokretanju izdanja JAZU-a u kojima je tiskana građa važna za povijest, znanost, kulturu i umjetnost hrvatskog naroda.

Godine 1868. pokrenuo je ediciju *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* (*MSHSM*), 1869. *Stari pisci hrvatski*, a 1877. *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium* (*MHJSM*). Od 1867. do 1872. bio je predsjednik odbora za književni rad Matice hrvatske. Godine 1876. bio je postavljen za đakovačkoga, a 1877. za zagrebačkoga kanonika.

Kao predsjednik JAZU-a snažno je utjecao na utemeljenje **Strossmayerove galerije u Zagrebu** (1884). Iste je godine, nakon poziva za sudjelovanje na kongresu ruskih arheologa u Odesi, boravio u više gradova Poljske, Bjelorusije, Ukrajine i Rusije, o čemu je napisao putopis objavljen u **Viencu** (1886.–87.). Godine 1893. novčano je pomogao osnivanje istarske Družbe sv. Ćirila i Metoda, zadaća koje je bila osnutak hrvatskih škola u Istri. Značajnija djela: *Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Methoda slovjenskih apoštolor* (1859.), *Pismo slovjensko* (1861.), *Bogomili i Patareni* (1870.), *Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Kr. Frankopana* (1873.), *Borba južnih Slavena za državnu neodvisnost u XI. vieku* (1875.), *Isprave iz najstarije hrvatske prošlosti (Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia, u: MSHSM, sv. VIII., 1877.)*, *Scriptores rerum chroaticarum: pred XII. stoljećem* (1880.), *Hrvatska prije XII. vieka glede na zemljišni obseg i narod* (1881.), *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća* (1894.).

Tadija Smičiklas

Tadija Smičiklas (1843. – 1914.) bio je profesor povijesti i hrvatskog jezika u osječkoj gimnaziji. U Beču je radio na Institutu za proučavanje austrijske povijesti, a od 1873. predavao je na Velikoj gimnaziji u Zagrebu gdje se uključio u rad *Matice ilirske* (kasnije *Matice hrvatske*). Zatim je imenovan redovitim profesorom na Katedri hrvatske povijesti i pomoćnih povijesnih znanosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je bio i dekan.

Objavio je djelo *Poviest hrvatska* u dvije knjige (1879. – 1882.), što je prva cjelovita sinteza povijesti hrvatskog naroda. Pisao je povijest u opće željenom pragmatičnom tonu koji je trebao poslužiti prosvjeđivanju šireg pučanstva i rezonirati sa suvremenim događajima. Izradio je danas općeprihvaćenu periodizaciju hrvatske povijesti u tradiciji vizije Račkoga i Strossmayera iz koje je proistjecala politički povijesno-pravna argumentacija za ujedinjenje Trojedne Kraljevine. Smatrao je Hrvate kulturno distinktivnom socijalnom cjelinom koja je etnički vezana uz ostale Južne Slavene.

Uredio je monumentalnu zbirku hrvatskih pravnih tekstova *Diplomatički zbornik Kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (lat. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*) koja obuhvaća temeljne latinske pisane isprave za hrvatsku povijest od doseljenja +Hrvata do 1399. godine.

Godine 1879. tiskan je drugi, a 1882. prvi dio njegove *Poviesti hrvatske*, prve kritičke sinteze hrvatske povijesti (u izdanju Matice hrvatske), u kojoj je obuhvaćeno razdoblje do 1848.

Od 1889. do 1901. bio je predsjednik **Matice hrvatske**, a 1882.–1905. redoviti profesor na Katedri hrvatske povijesti i pomoćnih povijesnih znanosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. God. 1886.–87. bio je dekan istoga fakulteta, a 1888.–89. rektor Zagrebačkoga sveučilišta. Zauzimao se za osnivanje **Društva hrvatskih književnika i Medicinskoga fakulteta u Zagrebu**. Od 1883. bio je redoviti član JAZU, a od 1904. urednik jednoga od najvažnijih Akademijinih izdanja, **Diplomatičkoga zbornika Kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. I–XVIII, 1904.–90.)**. Za njegova života bilo je objavljeno jedanaest sv. (II–XII, 1904.–14.), a potom još sedam svezaka te edicije, kojom su obuhvaćene temeljne latinske pisane isprave za hrvatsku povijest od doseljenja Hrvata do 1399. Uz znanstveni rad bavio se politikom pa je u dva navrata (1884.–87. i 1897.–1902) bio zastupnik **Neodvisne narodne stranke** u Hrvatskom saboru. Osuđivao je suradnju Srba i mađžarona, a osobito se gorljivo suprotstavio nalogu Khuena Héderváryja da se iz Hrvatskoga zemaljskog arhiva u Budimpeštu prenese velik broj hrvatskih povijesnih dokumenata. Uz rad na spomenutim opsežnim djelima, za života je objavio niz biografija (J. J. Strossmayer, F. Rački, I. Kukuljević, R. Lopašić, Š. Ljubić, I. Ruvarac, M. Mesić), veći broj znanstvenih radova (ponajviše u **Radu i Ljetopisu JAZU**), udžbeničkih i popularnih radova te više desetaka govora u Matici hrvatskoj, Hrvatskom saboru i JAZU. Svoju bogatu knjižničnu ostavštinu oporučno je darovao JAZU. Ostala djela: **Obrana i razvitak hrvatske narodne ideje od 1790. do 1835. godine** (Rad JAZU, sv. 80, 1885.), **Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije** (1891.).

Vjekoslav Klaić

Vjekoslav Klaić (1849. – 1928.), hrvatski povjesničar, književnik i muzikolog. Bio je profesor hrvatske povijesti (1878.–82.) i opće povijesti (1893.–1922.) na Mudroslovnome (Filozofskom) fakultetu u Zagrebu. Obnašao je i dužnost rektora Sveučilišta u Zagrebu (1902./03.). Uređivao je pravaški književni tjednik **Hrvatska lipa** i književni časopis **Vienac**.

Klaić je najistaknutiji predstavnik genetičkog (rodoslovnog) smjera hrvatske historiografije. Taj smjer shvaća povijest kao zbroj činjenica koje se nalaze u gotovom stanju u izvorima, a povjesničarova je zadaća skupiti ih, kritički analizirati, opisati i pasivno registrirati.

U povijesnim studijama bavio se temama hrvatske povijesti od doseljenja do 20. stoljeća, a osobito su vrijedne njegove rasprave iz hrvatskog srednjovjekovlja, o ranoj pripadnosti srednjovjekovne Slavonije te o hrvatskim velikaškim obiteljima (Šubići, Frankopani). Također je objavio niz studija o povijesti i geografiji Bosne i Hercegovine smatrajući ih dijelom hrvatskog nacionalnog prostora. (**Bosna: podatci o zemljopisu i poviesti Bosne i Hercegovine, Prvi dio: zemljopis**, 1878.; **Poviest Bosne do propasti kraljevstva**, 1882.).

Klaićevo glavno djelo je monumentalna **Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća** (I.–V., 1899. – 1911.). Napisao je pet svezaka zaključno s 1608. godinom, dok preostala tri stoljeća, nažalost, nije stigao obraditi.

Kao rezultat geografskog istraživanja objavio je nekoliko atlasa i udžbenika te knjige **Prirodni zemljopis Hrvatske** (1878.) i **Zemljopis zemalja u kojih obitavaju Hrvati** (I–III, 1880.–83.).

Bavio se poviješću i kulturom Zagreba, objavio je monografska djela *Statut grada Zagreba: od god. 1609. i reforma njegova god. 1618. (1912.) i Zagreb 1910.–1913. (1918.)*. Dosljedno pravaškoj ideologiji o značaju duhovnoga i političkog jedinstva hrvatskog naroda, u svojim je školskim udžbenicima povijesti isticao misao o stoljetnoj samostalnosti Hrvatske. Kao skladatelj nije dao veća djela, ali je svojim radom pridonio razvoju glazbenog života u Hrvatskoj.

Ferdo Šišić

Ferdo Šišić (1869. – 1940.), studirao je povijest i geografiju. Iako je dio studija proveo u Beču, počeo je i završio studij u Zagrebu te ga možemo smatrati predstavnikom prve generacije profesionalnih povjesničara obrazovanih u Hrvatskoj.

Radio je kao profesor u gimnazijama u Gospiću, Zagrebu i Osijeku, a zatim na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Tamo je imenovan privatnim docentom za hrvatsku povijest srednjeg vijeka, a od 1909. do 1939. bio je redoviti profesor na tom fakultetu.

Tijekom znanstvenog djelovanja skupio je osobnu knjižnicu od preko 20.000 naslova (knjige, novinski članci, historiografske zbirke), koji su poslije njegove smrti postali najvrednijim dijelom zbirke Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu. Kao arhivarski znalac, Šišić je skupljao građu o povijesti Hrvatske i BiH po mnogobrojnim zbirkama u Hrvatskoj, ali i u inozemstvu.

Šišić je primarno proučavao hrvatsku povijest u vrijeme narodnih vladara i hrvatsko-mađarske odnose. Nije ga zanimala složenost problema povijesti kao znanosti, već je pažnju usredotočio na događaje i pojedince. U svojim je djelima argumentirao kontinuitet obilježja samostalne državnosti hrvatskog naroda, a u kulturnom je pogledu uklapao Hrvate u širi južnoslavenski kontekst.

Najvažnije djelo mu je *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* (1925.), dok je popularnije djelo *Pregled povijesti hrvatskog naroda* (1916.), u preradi Jaroslava Šidaka, i danas u širokoj upotrebi.

Bio je sljedbenik genetičkoga smjera u historiografiji te je svojim djelima znatno utjecao na buduće naraštaje hrvatskih povjesničara. Najveći doprinos dao je hrvatskoj medijevistici, posebice razdoblju do XII. st., a niz rasprava i studija (*Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.–1416.)*, 1902; *Kralj Koloman i Hrvati godine 1102.*, 1907.; *Priručnik izvora hrvatske historije*, 1914.) rezultirao je sintezom *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* (1925.).

Premda je nastojao napisati sveobuhvatnu sintezu hrvatske povijesti, uspio je obuhvatiti razdoblje do 1873. god. (*Hrvatska povijest, I–III*, 1906.–13., *Pregled povijesti hrvatskoga naroda: od najstarijih dana do godine 1873.*, 1916., *Jugoslovenska misao: istorija ideje jugoslovenskog narodnog ujedinjenja i oslobođenja od 1790.–1918.*, 1937., *Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića*, 1942.).

Ujedno se bavio problematikom XIX. i XX. st. (*Rijeka i riječko pitanje*, 1912., *Rijeka i Zadar*, 1921., *Predratna politika Italije i postanak Londonskog pakta (1870.–1915.)*, 1933; *Kako je došlo do okupacije a onda do aneksije Bosne i Hercegovine (1878. odnosno 1908.)*, 1938.). Obrađivao je i novovjekovne teme (*Franjo barun Trenk i njegovi panduri*, 1900., *Zavjera Zrinsko-Frankopanska (1664.–1671.)*, 1926.

U seriji JAZU *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* izašli su *Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae – Hrvatski saborski spisi* (I–V, 1912.–18.). Ujedno je priredio više kritičkih izdanja izvora (*Letopis Popa Dukljanina*, 1928., *Korespondencija Rački – Strossmayer, I–IV*, 1928.–31., *Josip Juraj Strossmayer: dokumenti i korespondencija*, 1933.) te objavio izvore za povijest BiH (*Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine*, koautor, 1942., *Bosna i Hercegovina za vezirovanja Omer-paše Latasa (1850.–1852.)*, 1938.

Godine 1919.–20. sudjelovao je u radu izaslanstva Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu i napisao pritom nekoliko studija o jadranskom i riječkom pitanju te objelodanio dvije zbirke građe: *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.–1919.* (1920.) i *Jadransko pitanje na Konferenciji mira u Parizu (1920.)*. Neobjavljena građa koju je prikupio po arhivima u Hrvatskoj i Europi čuva se u njegovoj ostavštini u HAZU.

Izvori: Boris Blažina, Ivan Jurković, Mira Kolar – Dimitrijević, Stjepan Antoljak, Željko Holjevac, enciklopedija, Wikipedija

11. Najpoznatiji hrvatski pustolovi

Najpoznatiji hrvatski pustolovi, istraživači nepoznatoga, dalekoga i opasnoga! Ovdje će biti riječi samo o nekoliko pustolova: Dragutinu Lermanu, Braći Seljan, Mati Šimunoviću (Mati Svjetskom), Stipi Božiću i Davoru Rostuharu.

Dragutin Lerman

Dragutin Lerman (1863. – 1918.), hrvatski istraživač i putopisac, jedan od najpoznatijih hrvatskih istraživača Afrike.

S 15 godina je pješice iz Požege otišao u Hamburg, poslije do Londona. Sa svojim prijateljem Napoleonom Lukšićem javio se na oglas kojim su tražili ljude za ekspediciju u Afriku kamo je krenuo s ekspedicijom koju je vodio Morton Stanley, 1882. godine. Njegov prijatelj Napoleon Lukšić umro je na početku ekspedicije, a Lerman se iskazao i postao Stanleyeva osoba od povjerenja. Lerman je svladao nekoliko domorodačkih dijalekata pa mu je Stanley povjerio komunikaciju s domorodcima. Na afričkim ekspedicijama proveo je oko 3.000 dana. Lerman je sudjelovao u pregovorima i sklapanjima sporazuma s domorodačkim poglavicama pa ga je belgijska vlada imenovala povjerenikom za istočni Kongo.

Lerman je propješačio Kongo od njegovih rubova, na sjevernim dijelovima, do područja južnoga Konga, od obala Atlantika na zapadnoj strani do velikih jezera Tanganjika na istoku zemlje. Otkrio je slapove na rijeci Kwilu 1893. godine i nazvao ih Zrinski Chutes - Slapovi Zrinski.

Njegov dnevnik pretvoren je u dvije knjige: *Listovi iz Afrike* (1891.) i *Novi listovi iz Afrike* (1894.). Njegove zabilješke iz putne bilježnice čuvaju se u HAZU (za objavljivanje ih je priredila A. Lazarević, *Afrički dnevnik: 1888.–1896.*, 1989.), a zbirka etnografskoga materijala (493 primjerka) u Etnografskome muzeju u Zagrebu te dio u Gradskome muzeju u Požegi.

Braća Seljan

Braća Seljan, Mirko (Karlovac, 1871. – Peru, 1913.) i Stjepan (Karlovac, 1875. – Ouro Preto, Brazil, 1936.) bili su pustolovi i istraživači. Istraživali su nepoznata područja (Etiopija i Južna Amerika).

Nakon srednje škole stekli su vojnu naobrazbu. Mirko je radio u Rumunjskoj, Rusiji i Francuskoj, nakon čega se vratio u svoj rodni grad. Stjepan je bio mornar, putovao je svjetskim morima, da bi se i on zimi 1898. godine vratio u Karlovac kako bi se sastao sa svojim bratom.

Godine 1897. Mirko je osvojio naslov “*Champion of Globetrotter*” prešavši pješice put od Petrograda do Pariza za samo 110 dana.

Braća Seljan su 23. siječnja 1899. godine krenula na svoje pustolovine oko svijeta. Prvi im je cilj bio Crni kontinent, Afrika. Pješice su pregazili put između Karlovca i Trsta, da bi zatim brodom stigli do Aleksandrije u Egiptu. Neko vrijeme su lutali Egiptom, a onda ih je privukla Abesinija (današnja Etiopija). Bili su u službi etiopskoga cara Menelika II., na čijem su dvoru obnašali povjerljive dužnosti i zauzimali visoke položaje u državnoj upravi. Proveli su geomorfološka, klimatska i etnografska istraživanja u području Rudolfova i Stefaniijina jezera (danas Che'w Bahir) te osnovali naselje Seljanville. Na jugu Abesinije Mirko je postao guverner, a Stjepan njegov zamjenik.

God. 1902. vratili su se u Europu gdje su sudjelovali u pripremanju vojne intervencije u korist Bura u Africi te držali predavanja u domovini i mnogim europskim gradovima.

Od 1903. do 1913. istraživali su u Južnoj Americi, gdje su osnovali udrugu *La Misión Científica Croata Mirko y Stevo Seljan*. Odredili su položaj slapova Guayrá na rijeci Paraná, skupljali podatke i fotografski dokumentirali život domorodačkih plemena te ispitivali mogućnost eksploatacije salitre u Čileu. Započeli su radom na projektu spajanja Atlantika i Pacifika rijekom Amazonom, koji se zbog Mirkove pogibije (u nerazjašnjenim okolnostima) nije ostvario. Mirko je nestao s dvije ekspedicije na području Amazone. Njegov brat se nakon toga uglavnom bavio istraživanjem ležišta manganove rude.

Braća Seljan su tekstove o svojim putovanjima redovito objavljivali u zagrebačkom listu Prosvjeta, ali i u mnogim europskim tiskovinama.

Objavili su na raznim jezicima mnoge putopisne crtice i knjige: Slapovi Guayrá (El salto del Guayrá, 1905), Kroz prašume i pustinju (1912) i Istraživačka putovanja dvojice Jugo-Slavena po Brazilu i susjednim republikama (Viagens de Exploração de Dois Yogo-Slavos pelo Brazil e Repúblicas Limitrophes, 1919.). Vrijednu zbirku autentičnih predmeta domorodaca Etiopije (133 predmeta) i Južne Amerike (240 predmeta) darovali su tadašnjemu Narodnom muzeju, koja se od 1919. nalazi i izlaže u Etnografskome muzeju u Zagrebu.

Izvori: Hrvatske enciklopedija: Seljan, braća Mirko (Karlovac, 5. IV. 1871. – Peru, 1913.) i Stevo (Karlovac, 19. VIII. 1876. – Ouro Preto, Brazil, 7. VI. 1936.), pristupljeno 20. kolovoza 2014.; Sanda Kočevar, Svoj o svome – ondašnji karlovački tisak o karlovačkim putnicima-istraživačima Afrike i Južne Amerike druge polovine XIX. i prve polovine XX. stoljeća, Časopis za suvremenu povijest, sv. 44, br. 1, lipnja 2012.

Mate Šimunović (Mate Svjetski)

Mate Šimunović (Stilje kraj Vrgorca 1900. – 1969.), hrvatski svjetski putnik koji je 19 godina pješao svijetom i proputovao 70 država svijeta na samopogon. Mate i njegov pratitelj, pas Globus, putovali su pješice, biciklom i jedrilicom prešavši 360 tisuća kilometara. Njegov pas Globus pratio ga je 11 godina; uginuo je na Sumatri. Mate je posjetio tisuće otoka i otočica po Indijskom i Tihom oceanu.

Sva događanja s putovanja pažljivo je bilježio i fotografirao. U bilješke s putovanja upisao mu se i predsjednik SAD-a Herbert Hoover, a o Matinim pustolovinama pisale su svjetske novine: New York Times, La Prensa, El Telegrafo, The Straits Times, Shangai Herald i niz drugih.

Godine 1947. vratio se u domovinu; iskrcao se u Bakru. Dva dana poslije uhitila ga je UDBA kada je fotografirao žene koje su u redu čekale za kupnju hrane na točkice. Bio je mjesec dana u zatvoru pa su ga pustili, ali su mu oduzeli putovnicu. Do kraja života je živio u Vrgorcu jer mu nisu vratili putovnicu. Kada se vratio u domovinu, dobio je nadimak Mate Svjetski.

Hrvatski alpinist Stipe Božić koji je iz istoga kraja, autor je knjige o Mati Svjetskom („**Ja, Mate Svjetski**“). U jednome dijelu knjige kazao je:

”Kada se vratio, mislili su da je čudak. Tada se u svijet odlazilo iz ekonomskih razloga, a Mate se umjesto s novcem za kuću vratio samo s koferima. Mislili su Vrgorčani da je u koferima novac, no Mate je donio priče, fotografije, isječke iz novina...”

Božić je o prvom hrvatskom globtroteru Mati Šimunoviću snimio dokumentarni film (“Mate Svjetski”) te pojasnio kako je popularizirao svoja putovanja i kako je skupljao donacije: *”Najzanimljivije je to kako se on financirao na tom putovanju. Skužio je što znače mediji. Prije svakoga putovanja došao bi u redakciju, rekao bi odakle je i kamo ide. Ugovorio bi predavanje, razglasio to i prikupio bi donaciju jer je na putovanje krenuo bez novca.”*

Stipe Božić

Stipe Božić (Zavojane - Pivci kod Vrgorca 1950.) hrvatski alpinist, putopisac, redatelj dokumentarnih filmova i emisija, zaposlenik HRT-a, član HGSS-a.

Popeo se na sedam najviših vrhova svih sedam kontinenata i na tri najviša vrha na svijetu.

Na najviši vrh svijeta, Mount Everest, popeo se dva puta, te je tek drugi Europljanin (poslije Rheinholda Messnera) kome je to uspjelo.

Osim alpinizma, Stipe Božić bavio se speleologijom, ronjenjem te je aktivan skijaš. Spustio se u Lukinu jamu na Velebitu, u dubinu od 1.395 metara. Visinska razlika između dubine ispod površine zemlje u Lukinoj jami i visine Mount Everesta (10.243 m) predstavlja svojevrsan svjetski visinski rekord. Boravio je u najvećim i najpoznatijim svjetskim pustinjama.

S jednom međunarodnom ekspedicijom na skijama je stigao i na Sjeverni pol. Na svojim putovanjima snimio je mnoštvo uspješnih fotografija koje je izlagao na zajedničkim i samostalnim izložbama. Božić je autor mnogobrojnih novinskih članaka, feljtona, kalendara te knjiga “Put na vrh svijeta”, “Sedam vrhova” i “Svete planine svijeta”.

Profesionalnom je kamerom snimio veliku količinu filmskoga i video materijala u malo istraženim dijelovima svijeta. Režirao je više od 80 dokumentarnih filmova koji su u sklopu putopisnih serija “Sedam vrhova”, “Dubine”, “Krš i more”, “Hrvatske planine”, “Faros Paros”, “Svete planine svijeta” i “Rijeke Hrvatske” prikazani na HTV-u.

Sudjelovao je na mnogim međunarodnim filmskim festivalima. Na filmskom festivalu u Trentu 1999. godine njegov film "Reticent Wall" osvojio je Srebrni Encijan za najbolji sportski dokumentarni film, a film "Dhaulagiri Express" nagrađen je na filmskim festivalima u Italiji, Slovačkoj i Austriji.

Davor Rostuhar

Davor Rostuhar (Zagreb, 1982.) hrvatski je putopisac, fotograf i pustolov. U siječnju 2018. godine postao je prvi Hrvat koji je pješke s obala Antartike došao na Južni pol. Prije njega to je napravilo samo dvadeset i troje ljudi iz devet država na svijetu. Potpuno sam prešao je 1163 kilometra ledene pustoši vukući opremu tešku 135 kilograma.

Rostuhar se za ekspediciju pripremao dvije godine. Posjetio je tradicionalne narode koji žive na krajnjem sjeveru planeta (Inuite na sjeveru Grenlanda, Nenete na sjeveru Sibira i Samije na sjeveru Skandinavije). Polarno putovanje trajalo je 47 dana; pratile su ga mećave, jak vjetar i niske temperature.

Od važnijih ekspedicija poduzeo je put biciklom od Zagreba do Egipta od 8000 km, uspon na Mont Blanc (4807 m) te uspon na najviši vulkan u tropima, 6425 metara visok vrh Coropuna u Peruu. Motorom je prešao put od Zagreba do Južne Afrike.

Rostuhar je idejni začetnik i voditelj projekta Hrvatska iz zraka, sedmogodišnjeg dokumentiranja cijele Hrvatske iz zračne perspektive te prezentacija fotografija u prvoj hrvatskoj fotomonografiji National Geographica.

Dosad je objavio šest knjiga putopisne i popularno-znanstvene tematike.

Izvori: Hrvatska enciklopedija, povijest.hr, internet

12. Hrvatski znanstvenici

Hrvatski znanstvenici svjetskoga glasa: Faust Vrančić (padobran, viseći most i drugo), **Ruđer Bošković** (teorija sila i strukture tvari), **Ivan Blaž Lupis** (torpedo), **Ferdinard Kovačević** (električna telegrafija), **Josip Belušić** (brzinomjer), **David Schwartz** (cepelin), **Nikola Tesla** (izmjenična struja, bežični prijenos električne energije), **Dragutin Gorjanović Kramberger** (paleontolog), **Andrija Mohorovičić** (zakonitosti širenja potresnih valova, kao i plohe diskontinuiteta u Zemljinoj kori), **Ivan Vučetić** (daktiloskopija), **Slavoljub Eduard Penkala** (penkala, motorni zrakoplov), **Franjo Hannaman** (električna žarulja s metalnom niti), nobelovac **Lavoslav (Leopold) Ružička** (kemija terpene i steroida), **Rudolf Fizir** (konstruktor zrakoplova), **Marcel pl. Kiepatch** (dinamo, žiroskop), nobelovac **Vladimir Prelog** (stereokemije organskih molekula i reakcija), **Vilim Feller** (teorija vjerojatnosti), **Herman Potočnik** (raketni motor, orbitalna svemirska stanica), **Mario Puratić** (Puratićevo vitlo), **Benedikt Kotruljević** (dvostruko knjiženje) i drugi.

Također treba istaći znanstvenike novije generacije: Marina Soljačića (bežični prijenos električne energije), **Tomislava Uzelca** (AMP MP3 Player), **Slobodana Đokića**, **Gorjana Radoboja-Lazarevskaog**, **Zrinka Tamburašev i Gabrijela Kobrehel** (azitromicin - Sumamed), **Antu Maglicu** (ručna svjetiljka - Maglite svjetiljka), **Franju Kajfeža** (Apaurin), **Zlatu Bartl i suradnike** (Vegeta), **Antona Lučića** (hidraulična dijamantna rotirajuća bušilica), **Matu Rimca** (električni automobili), **Ivana Krunića** (tračna rašpa), **Antu Kelavu** (vjetrenjača s aerodinamičnim lopaticama), **Davora Juretića** (peptidni antibiotik), **Nebojšu Boškovića i Branimira Matijaševića** (lameni), **Petra Miškovića** (parna perilica i parna kupelj), **Johna Miškovića** (Intelligiant), **Igora Štagljara** (MYTH tehnologija), hrvatski izumitelji unutar Vipneta (**M-parking - SMS-parking**) i drugi.

Kratki osvrti o Nikoli Tesli, Faustu Vrančiću, Ruđeru Boškoviću, Lavoslavu Ružički, Vladimiru Prelogu, Dragutinu Gorjanoviću Krambergeru napisani su posebne. Ovdje su kratki osvrti o Ivanu Vučetiću, Andriji Mohorovičiću, Slavoljubu Eduardu Penkali, Marcelu pl. Kiepatchu, Franji Hannamanu i Davidu Schwartzu.

Ivan Vučetić

Ivan Vučetić (1858. – 1925.) rođen je na Hvaru, a od 1884. živio je u Argentini. Radio je u Središnjem uredu policije u Buenos Airesu. Osmislio je vlastitu metodu klasifikacije otisaka prstiju – daktiloskopija. Svoju je metodu u početku nazvao “*iknofalangometrija*”, a kasnije joj je promijenio ime u **daktiloskopija**. 1891. g. osnovao je Službu za identifikaciju u La Plati. Započeo je s redovnim uzimanjem i klasifikacijom otisaka prstiju od zatvorenika, a Vrhovni sud u Buenos Airesu mu iste godine službeno priznaje takvu vrstu klasifikacije. Potvrdu svoje teorije dobio je 1892. kad je prvi put u povijesti jedno dvostruko ubojstvo riješeno uz pomoć otiska prsta.

Vrijednost je njegova sustava u jednostavnosti i širokim mogućnostima praktične primjene. U La Plati je 1923. otvoren Policijski muzej Juan Vucetich, a zagrebački Centar za kriminalistička vještačenja MUP-a Hrvatske od 1977. nosi ime Ivan Vučetić. Glavna djela: Opće upute za

antropometrijski sustav i otisci prstiju (*Instrucciones generales para el sistema antropométrico e impresiones digitales*, 1893.), Usporedna daktiloskopija (*Dactiloscopia comparada*, 1904.), Razvoj daktiloskopije (*Evolución de la Dactiloscopia*, 1905.).

Slavoljub Penkala

Slavoljub Penkala (1871. – 1922.) patentirao je prvu mehaničku olovku na svijetu, 24. siječnja 1906. (nazvao ju je **Penkala**). Godine 1907. patentirao je prvo nalivpero na svijetu s čvrstom tintom.

Osim mehaničke olovke, imao je još oko 80 patenata (izuma s područja mehanike, kemije, fizike, zrakoplovstva i drugo) među kojima su: **motorni zrakoplov**, nacrt lebdjelice, aerodinamički profil, naliv-pero sa spiralnim klipom, držač za pisaljke, mehanička četkica za zube, tvrde gramofonske ploče, anodne baterije i drugi.

Popis nekih Penkalinih izuma: mehanička olovka, nalivpero s krutom tintom, držač nalivpera i olovke, tzv. knipsa, termos-boca i termofor, rotacijska četkica za pranje zubi, ebonit (masa od koje su se pravile gramofonske ploče), deterdžent za pranje rublja, sredstvo za uništavanje insekata, lijek protiv reume, preparat ksilolit protiv parazita u željezničkim pragovima, sustav za mjerenje protoka tekućine, kočnice za vagone, manometer, anodna baterija, džepna baterijska lampa, dinamometar, specijalni mikrofoni, prislušni uređaj, usavršio je gramofonsku iglu i gramofonski uređaj. Načinio je proračune i nacрте turbinskih kola i propelera za pokretanje helikoptera. Patentirao je lebdjelicu na zračnom jastuku, mnogo prije no što je prvi takav stroj i izrađen.

Penkala je 1908. godine počeo lijevati prve gramofonske ploče, a samo godinu dana kasnije prvi je u Hrvatskoj počeo snimati glasove naših operetnih i opernih pjevača na gramofonske ploče Edison-Bell-Penkala (današnja Croatia Records) u Nikolićevoj (danas Teslinjoj) ulici.

Inženjer Penkala ne samo da prijavljuje patente, već izrađuje i zrakoplov po svojim nacrtima i zamislima, koji dovršava 1910. godine i iste godine na njemu leti prvi hrvatski pilot Dragutin Novak. Za vrijeme gradnje zrakoplova izgradio je hangar na vojnom vježbalištu u Črnomercu i tako otvorio prvu zračnu luku u Hrvatskoj.

Andrija Mohorovičić

Andrija Mohorovičić (1857. – 1936.) spada među najveće hrvatske znanstvenike. Otkrio je da Zemljina utroba nije homogena već da se sastoji od barem dva različita sloja (kora i plašt). Po njemu je granična zona između kore i plašta dobila naziv **Mohorovičićev diskontinuitet**. Po Andriji Mohorovičiću zovu se i slični slojevi na Mjesecu i Marsu. Na Mjesecu je po Mohorovičiću nazvan jedan krater i jedan asteroid (**8422 Mohorovičić**).

Mohorovičić je 1892. postao upravitelj meteorološkog opservatorija na zagrebačkom Griču. Nabavio je prve seizmografe u Zagrebu. Do svoga je najvećeg otkrića došao kad je proučavao

seizmografske zapise nastale za vrijeme potresa u Pokupskom 1909. godine. O tom je potresu skupio zapise iz više europskih seizmoloških postaja. Otkrio je diskontinuitet u Zemljinoj unutrašnjosti na osnovi različitog širenja potresnih valova.

Marcelo pl. Kiepach

Marcelo pl. Kiepach (1884. – 1915.) bio je izumitelj, čudo od djeteta. Poginuo je 15. kolovoza 1915. godine na ruskom frontu. U Francuskoj je patentirao **dinamo** za rasvjetu vozila koje je pokretalo samo vozilo u vožnji. Bio je to električni generator s mehaničkim pogonom samoga vozila. Patentirao je i strujni prekidač na principu strujnog tlaka za rentgen.

Franjo Hanaman

Franjo Hanaman (1878. – 1941.) izumio je **metalnu nit za električnu žarulju** koja je zamijenila dotadašnju ugljenu nit. Izum je patentirao 1903. godine, a 1910. General Electric otkupljuje njegov patent. Osnivač je Jugoslavenske industrije motora.

David Schwarz

David Schwarz (1850. – 1897.) konstruktor je metalne letjelice kojom se moglo upravljati. Nakon više pokušaja dovršio je **zračni brod** uz pomoć njemačke vlade 1896. Prvi let obavljen je 8. listopada 1896., sa Schwarzom za upravljačem. Sve je prošlo po planu - osim jedne sitnice koja se previdjela. Cijeli test bio je neslužben jer javnost nije prisustvovala testiranju. To je bila Schwarzova velika pogreška, jer, da je javnost bila prisutna, nitko ne bi mogao sakriti činjenicu o prvom konstruktoru zračnog broda na svijetu (zeppelin).

Schwarz je trebao predstaviti (15. siječnja 1897.) svoj zračni brod njemačkom caru pa je 12. siječnja 1897. krenu na put iz Zagreba u Berlin. Prenočio je u Beču, a slijedećega je dana doživio moždani udar i umro. Testiranje novog zračnog broda (prvi capelin) bilo je 3. studenoga 1897. godine pored Berlina i na visini od 466 metara. Brodom je upravljao neiskusni pilot pa je demonstracija bila neuspješna. Nakon tog pokusnog leta njemački general Ferdinand von Zeppelin otkupljuje od udovice Melanie Schwarz projekt s crtežima i proračunima, nacрте i sve podatke o zračnom brodu za 15.000 ondašnjih maraka. Nakon 3 godine (1900.) Zeppelin izrađuje brod i objavljuje patent upravljivog, zračnog broda kao svoj vlastiti, samo s neznatnim promjenama u dizajnu. Tako je svjetska slava umjesto Davidu Schwarzu pripala Zeppelinu. Zeppelinov brod bio je prekriven gumenim platnom umjesto tankim limom od aluminijske legure (Schwarzov brod). Negodovanje i protesti da se Zeppelin okitio tuđim perjem prekinuo je njemački car koji je kazao “*da izum mora biti njemački*”.

Izvori: hrvatska enciklopedija, hkv (Ivan Mahalec, Vladimir Medica, Marijo Zrna, Fakultet strojarstva i brodogradnje)

13. Josip Jelačić

Josip grof Jelačić Bužimski (1801. – 1859.), general, hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban od 1848. do 1859. Školovao se u najelitnijoj plemićkoj školi u bečkom *Theresianumu* i napravio uspješnu vojničku karijeru.

Kralj Ferdinand I. Habsburgovac 23. ožujka 1848. godine imenovao ga je hrvatskim banom i kraljevskim savjetnikom te unaprijedio u zapovjednika i generalmajora banskih pukovnija, glinske i petrinjske. Neovisno o vlasti u Beču velika Narodna skupština u Zagrebu ga je 25. ožujka izabrala za hrvatskoga bana. Prisegnuo je 8. travnja 1848. u Beču, a u Zagrebu je svečano ustoličen za hrvatskoga bana 5. lipnja 1848.

Josip Jelačić borio se protiv mađarske hegemonije i pomoću Sabora radio na uređenju državnopravnih odnosa prema Ugarskoj i Austriji. Dana 9. lipnja 1848. Hrvatski je sabor odredio odnos Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije prema Ugarskoj u 18 točaka. Određeno je i korištenje hrvatskoga jezika kao službenoga zbog čega je kralj Ferdinand I. objavio manifest 10. lipnja 1848. kojim je Jelačić lišen svih časti. Kralj je svoj manifest (nije bio javno objavljen) opozvao 4. rujna 1848. Za manifest se doznalo 20. lipnja 1848. zbog čega je na izvanrednoj sjednici Sabora 21. lipnja 1848. zatraženo da se donesu zaključci kako bi se opozvalo 35.000 graničara iz Italije te kako bi se sav narod digao na noge, a da se trg Harmice nazove Trgom bana Josipa Jelačića i to na prijedlog jednog od zastupnika, Andrije Črnog.

Narodni zastupnici Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije uputili su proglas 6. srpnja 1848. u kojem upozoravaju na novonastalu situaciju s Mađarima. Dva mjeseca kasnije (6. rujna) banu stiže pismo kralja Ferdinanda u kojemu opoziva manifest o njegovu smjenjivanju. Nastojanja Mađara da destabiliziraju Trojednu Kraljevinu rezultira prelaskom hrvatske vojske (11. rujna 1848. godine), pod carskom zastavom, preko mosta pored Varaždina i u Slavoniji.

U Beču 6. listopada izbija revolucija kojoj je cilj stvoriti jedinstvenu Njemačku pod utjecajem parlamenta iz Frankfurta na Majni, a koja je bila povezana s Mađarima i njihovim željama da odvoje carske čete od bana Jelačića.

Godine 1848. ban Josip Jelačić ugušio je pobunu u Beču i mađarsku revoluciju i tako spasio Austro-Ugarsku Monarhiju. Pobunjenici u Beču htjeli su Austriju priključiti Njemačkoj, a Mađari su željeli osamostaljenje s tim da Hrvatska bude pod mađarskom vlašću. U tim okolnostima ban Josip Jelačić spašavao je što se spasiti da, iako bečki dvor to nije cijenio već je 1849. uveo apsolutizam. Bečki dvor je 1849. nametnuo ustav kojim se u Hrvatskoj ukida sve ono što je postignuto u 1848. godini pa se tako uvodi policijski nadzor, zabranjuje politički život i ukida sloboda tiska.

Naporima bana Jelačića na očuvanju hrvatske autonomije, potkraj 1849., Međimurje se priključuje Hrvatskoj, hrvatski jezik postaje službeni jezik, a u dopisivanju sa središnjim organima službeni je jezik njemački.

U stvarnost je proveo odluku (u Hrvatskoj) o ukidanju kmetstva (25. travnja 1848.) i sazvao prve izbore za Hrvatski sabor. Utjecao je na izbor Josipa Juraja Strossmayera za đakovačkoga biskupa, pokrenuo je akciju za osnivanje Hrvatskoga narodnog kazališta (13. prosinca 1851.), ishodio je da zagrebačka biskupija postane nadbiskupijom (11. prosinca 1852.) i da bude neovisna o ugarskom episkopatu.

Govorio je i pisao na njemačkom, hrvatskom, francuskom i mađarskom te se dobro služio talijanskim i latinskim.

Instalacijska zastava bana Jelačića (1848.) prva je hrvatska trobojnica koja je u sljedećim godinama masovno korištena (s grbom ili bez njega) i prihvaćena kao nacionalna i državna zastava.

Dana 13. prosinca 1851. godine upućuje poziv za izgradnju Hrvatskoga kazališta; prikupljenim sredstvima Vlada je otkupila Stankovićevo kazalište (na križanju Ćirilometodske i Freudenreichove ulice) i prva predstava u narodnome kazalištu bila je priređena 29. siječnja 1852.

Ban Jelačić zdušno podupire uporabu hrvatskoga jezika, izdavanje školskih udžbenika na hrvatskome jeziku i potiče rad autora. Protestira protiv odluke Beča o uporabi hrvatske zastave. Podupirao je osnivanje i povezivanje trgovačko-obrtničkih komora na području sjeverne Hrvatske i 1854. godine osniva Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo. Zalagao se za izgradnju cesta i željeznica i unaprjeđenje privredne djelatnosti.

Borio se protiv progona Židova koji su stali na stranu Mađara tijekom revolucije 1848. Odlikovan je najvišim odlikovanjima toga doba.

Umro je 19. svibnja 1859. godine u Zagrebu, nakon duge i teške bolesti. Pokopan je u Novim Dvorima u Zaprešiću 26. svibnja 1859., u kapeli Sv. Josipa.

Nakon smrti podignut je spomenik banu Josipu Jelačiću (16. prosinca 1866.), na glavnom trgu koji je nosio njegovo ime sve do 25. srpnja 1947. kada komunistička vlast uklanja spomenik i mijenja ime trga. Spomenik se čuvao u podrumu Gliptoteke 43 godine. Muzeolog Antun Bauer zaslužan je da ga nisu uništili. Vraćen je na trg 16. listopada 1990., na dan rođenja bana Jelačića. Spomenik je prije bio okrenut prema sjeveru, a od 1990. prema jugu.

Prigodom postavljanja spomenika banu (1866.) Ognjeslav Utješinović Ostrožinski napisao je pjesmu *Uskrsnuće Jelačića bana*. Pjesma je dijeljena kao letak, a autor je nekoliko mjeseci poslije, na zahtjev austrijskih vlasti, umirovljen.

Poziv *Ustani bane, Hrvatska te zove* prvi puta zabilježen je 1867. Pjesmu *Ustaj bane* napisao je B. Županjac 1906.

U novije vrijeme hrvatski narod je pjevao budnicu "*Ustani bane*" (inačica *Najboljih hrvatskih tamburaša*):

Ustani bane

Bilo je to godine devetsto i treće,

*kad su našu Hrvatsku stigle nesreće.
Mađarske zastave dig'o Hedervary,
silom hoće Hrvatsku da nam pomadari.
Ustani bane,
Hrvatska te zove, zove,
ustani bane, Jelačiću.
Nema junaka, nema Hrvata,
kao što je bio Jelačić ban.
A sada njega crna zemlja krije,
i zelena trava prekriva mu grob.*

Album: Hrvatska pjesmarica (1989.)

U doba komunizma pjevanje pjesme bilo je kažnjavano zatvorom i premlaćivanjem!

Izvori: Hrvatska enciklopedija, hrt.hr., wikipedija,

14. Nikola Jurišić

Plemić Nikola Jurišić (oko 1490. – 1545.) potječe iz senjske plemićke obitelji. Odabrao je vojni poziv i postao vojskovođa i diplomat. Bio je glavni zapovjednik vojske u Hrvatskoj koja se nalazila pod vlašću Habsburgovaca. Godine 1527. organizira je obranu Bihaća od Osmanlija, a proslavio se obranom Kisega 1532. kada je sa 700 vojnika zaustavio Osmanlije na putu prema Beču. Poznata je njegova poruka Ferdinandu I:

„Ja sam se usudio braniti ovaj maleni i slabi grad protiv turske sile, ne zato što se nadam da ću ga spasiti, nego samo da koji časak neprijatelja zabavim i tako kršćanskim vladarima pribavim vremena da se pripreve za otpor. Samo zato izložio sam se najvećoj smrtnoj pogibelji.“

God. 1530. u Carigradu je, kao izaslanik kralja Ferdinanda, pred sultanom Sulejmanom II. Veličanstvenim održao govor na hrvatskom jeziku.

Za zasluge je dobio vlast nad Kisegom (Mađarska) i naslov baruna.

1537. imenovan je vrhovnim zapovjednikom vojske u Hrvatskoj i Austriji te namjesnikom u Kranjskoj. Pred kraj života bio je vojni savjetnik u Beču.

U samom centru Zagreba imenovana je ulica po Nikoli Jurišiću, a na Zrinjevcu je spomen bista. Mađari su po Nikoli Jurišiću nazvali dvorac i trg u Kisegu.

Nažalost, drugi narodi više slave naše vojskovođe nego mi Hrvati.

Izvori: Hrvatska enciklopedija, Ante Sekulić, hrvatska wikipedija,

15. Bartol Kašić

Bartol Kašić (1575. – 1650.), isusovac, hrvatski jezikoslovac i pisac, prevoditelj, vjerski pisac i leksikograf.

“Po svojem Konverzacijskom priručniku (1595.), Hrvatsko-talijanskom rječniku (1599.) i Gramatici (1604.) Bartol Kašić je prvi hrvatski jezikoslovac. On je ujedno plodan pisac, autor dvadesetak objavljenih knjiga i desetak rukopisnih djela, pjesnički prevoditelj Himana i Psalama (prvih 50) i pjesnik prve hrvatske tragedije Venefrida (1629.), prevoditelj Biblije i Rituala rimskog (1640.), vrstan teolog, veliki misionar i papinski vizitator, cenzor knjiga i hrvatski ispovjednik u bazilici sv. Petra u Rimu i u Loretu. U Apologiji, obrani svoje zabranjivane Hrvatske Biblije (objavljene tek 1999.) i prikaza svih slavenskih prijevoda, on je jedan od prvih slavista. Ujedno je autor latinske Autobiografije koju je počeo pisati već od 1639. (a ne tek od 1649., kako se obično navodi), ali je do smrti svoj život i djelovanje uspio prikazati samo do 1625., dakle prvih 50 godina života. Tu latinsku Autobiografiju s bilješkama objavio je isusovac Miroslav Vanino u Akademijinoj Građi za povijest književnosti hrvatske, knj. XV., Zagreb 1940., str. 1.-144.” (prof. dr. Vladimir Horvat, Autobiografija isusovca Bartola Kašića).

Napisao je prvu gramatiku hrvatskog jezika na latinskom jeziku: Temelji ilirskoga jezika u dvije knjige (*Institutionum linguae illyricae libri duo*, 1604.).

*“God. 1599. dobio je zadatak da za potrebe novoosnovane Akademije ilirskoga jezika, u kojoj su se mladi redovnici trebali pripravljati za crkveni rad među južnim Slavenima, napiše gramatiku književnoga hrvatskoga jezika. Pisana na latinskom jeziku, gramatika *Institutiones linguae Illyricae* (1604.) zasnovana je na onodobnom hrvatskom književnom uzusu i uz čakavsku narječnu stilizaciju uključuje štokavsku, koju za pretežno čakavsku okolinu čak i ističe. Nastala na temelju najbolje ondašnje latinske gramatičke literature (E. Alvares, A. Manuzio), prema kojoj se K. odnosio kritički, slobodno i stvaralački, ona je, uz poneke promašaje, dobar opis jezika gramatički još posve neistražena, ne zaostajući pritom, uglavnom, za razinom svojega doba. Bila je to prva gramatika hrvatskoga književnoga jezika i njom je položen temelj hrvatskoj gramatičkoj tradiciji, koja se, nadovezujući se izravno ili neizravno na Kašića, nastavila sve do XIX. st.” (Radoslav Katičić).*

“God. 1622. –30. preveo je Bibliju koja je do 1999. ostala u rukopisu. Crkvene vlasti nisu odobrile objavljivanje latiničnoga prijevoda na narodnom jeziku u doba jakih nastojanja u crkvenoj politici da se u Hrvata podupiranjem isključivo crkvenoslavenskoga jezika te ćirilice ili glagoljice kao pisma djeluje na slavenske pripadnike Istočne crkve, što je i u hrvatskom episkopatu imalo odlučnih pristaša. Prijevod Svetoga pisma velik je pothvat, u kojem je K. do potankosti morao razraditi i primijeniti sve izražajne mogućnosti štokavski stiliziranoga književnoga jezika kakav se tada, na širokoj pučkoj osnovi, stao razvijati u Hrvata, miljokaz na putu i podloga daljnjemu razvoju, iako mu je izravno djelovanje bilo vrlo ograničeno jer nije tiskan. Ipak je K. preko drugih, poslije objavljenih, djela s liturgijskim čitanjima djelovao na izgradnju i ustaljivanje hrvatskoga štokavskoga književnoga jezika.” (Radoslav Katičić).

Bartol Kašić se opredijelio za isusovački red 1595. *Izradio je Hrvatsko-talijanski rječnik* 1599. Kašić jer rječnik sastavio prema *Petojezičnom rječniku* Fausta Vrančića (objavljen 1595. U Veneciji). Isusovački vrhovni poglavar (zvan general) osniva Akademiju ilirskog jezika, a Bartola Kašića imenuje prvim nastavnikom te mu naređuje da počne odmah predavati hrvatski i da za potrebe studenata novoosnovane Akademije sastavi prvu gramatiku hrvatskog jezika. Riječ je o *Institutiones linguae Illyricae* (objavljena u Rimu 1604.). Imenovan je hrvatskim ispovjednikom u bazilici sv. Petra u Rimu (1606.).

Vladimir Horvat piše Zaključak, str. 307., Kašić – veliki jezikoslovac “Gorućeg srca”:

“Kašićev izbor “najopćenitijeg narodnog govora” za književni jezik bio je dalekovidan, a rad na njegovu kodificiranju i normiranju plodonosan: dao nam je jedinstveni hrvatski književni jezik. Stoga je dobio velika priznanja od vrhunskih jezikoslovnih stručnjaka. On je “prvi gramatik hrvatskog jezika” (Radovan Katičić); njegov je Hrvatsko-talijanski rječnik “prvi u nizu cjelovitih hrvatskih rječnika” (V. Putanec); on se, “napustivši rodnu čakavštinu, opredjelio za štokavski dijalekt kao bazu zajedničkog književnog jezika” (D. Gabrić-Bagarić), a mogli bismo i dalje nabrajati da je “najplodniji hrvatski pisac 17. stoljeća”, “najutjecajniji pisac Katoličke obnove”, “prvi prevoditelj cijele hrvatske Biblije” i “jedini koji je u ono doba uspio prevesti i objaviti Rimski obrednik na živi narodni govor” (osim djelomičnog albanskog prijevoda i potpunog arapskoga). “

Prijevod cijelog Svetog pisma je ostao u rukopisu jer crkvene vlasti nisu odobrile tiskanje. Prijevod je objavljen tek 1999. Slična je situacija bila i s drugim djelima: *tragedija Sveta Venefrida* (objavljena 1938., 1991.), *autobiografija na latinskome* (objavljena 1940. i u prijevodu *Putovanja južnoslavenskim zemljama*, 1987.) te *Hrvatsko-talijanski rječnik s Konverzacijskim priručnikom* (preslik 1990.).

Bartol Kašić je bio uz svoj narod. Na kraju *Apologije*, obrane njegove *Hrvatske Biblije* napisao je: *“Završavam ovdje plačući i uzdišući, dok se sjećam što sam sve video i svojim očima promatrao: oskvrnjene i razrušene crkve, ili ...gradove posve razorene, tako da nije ostalo ništa osim šatora, stračara i koliba. Neka nam se smiluje Bog i neka nas blagoslovi; neka nas obasja svojim Licem i svojom Riječju (i tiskanom Biblijom na hrvatskom) i neka se smiluje hrvatskom narodu koji je pogažen i gotovo skršen.”* (str. 307/8, V. Horvat).

Izvori: Vladimir Horvat, Hrvatska enciklopedija i drugi

16. Julije Klović

Juraj Julije Klović (1498. – 1578.) (latinski Georgius Julius Croata, tal. Giulio Clovio Croata), hrvatski je slikar i minijaturist. Kada se zareadio, promijenio je svoje ime Juraj u Julije, u čast svoga učitelja slikarstva Giulija Romana. Živio je u Veneciji, Budimu na dvoru Ludovika II. Jagelovića (1523. – 1526.), u Rimu, Mantovi, Padovi, Perugi, Firenci, Parmi i drugdje.

Bio je u službi više kardinala: Lorenza Campeggia, Marina Grimanija i Alessandra Farnesea.

Od radova za Grimanija iz 1530-ih sačuvala su se tri kodeksa: **Evangelistar Grimani** (Venecija, knjižnica Marciana), **Časoslov Stuart de Rothesay** (London, British Museum), **Komentar kardinala Marina Grimanija uz Poslanice sv. Pavla apostola** (1534. – 38., London, Sir John Soane's Museum). Dvije samostalne minijature (Pariz, Louvre).

U Farneseovoj službi nastalo je Klovićevo vrhunsko djelo, **Časoslov Farnese** (New York, Pierpont Morgan Library), na kojem je radio 1538.–46. Taj kodeks džepnoga formata, uz 26 nasuprotno postavljenih cjelostranih minijatura s prizorima iz Staroga i Novoga zavjeta u čudesnim okvirima urešenim ljudskim figurama i arhitektonskim elementima, iluminirao je slikom Tijelovska procesija, prikazima krajolika i veduta na donjim rubovima stranica (Ptice nad vodom, Napuljski zaljev, Svečanost Testaccia, Tiberinski otok, Sicilija s Etnom) i raskošnim marginama s obiljem motiva, među kojima su groteske, putti, karijatide, medaljoni s portretima (Aleksandar Veliki, Alessandro Farnese u molitvi, Djevica u molitvi, mogući portret Lucrezije Farnese, kćeri pape Pavla III.), figuralnim kompozicijama, životinjama i građevinama. Na minijaturama je dominantna manira kojom Klović, i oblikovanjem i preuzimanjem mnogobrojnih figuralnih citata s Michelangelovih fresaka, želi pokazati da mu je dorastao u malom formatu.

Cjelostrane minijature **Časoslova Farnese** svrstavaju se među najznamenitije primjere virtuoznoga manirizma u slikarstvu u pol. XVI. st. (između 1535. i 1543.).

Za kardinala Farnesea u kodeksu nazvanom **Towneley Lectionary** (New York, Public Library) naslikao je četiri cjelostrane minijature. Osobito su dojmljive Uskrsnuće i Posljednji sud s mnoštvom likova u složenim kompozicijskim odnosima i raskošnim okvirima uz mnogobrojne virtuozno slikane ikonografske pojedinosti i ukrasne motive te Poduka apostola.

Za boravka u Firenci i Parmi, po narudžbama pripadnika obitelji Medici i Farnese, izradio je niz kabinetskih slika, od kojih su neke sačuvane. Među najljepšima su tri naslikane prema Michelangelovim crtežima: **Raspeće s Marijom Magdalenom** (potpisano Iulius Macedo), **Oplakivanje Krista** (obje iz 1553., Uffizi) i **Otmica Ganimeda** (akvarel, Firenca, Casa Buonarroti). Iste skupini pripadaju slike **Sveta obitelj** s likom u oklopu (oko 1553.) i **David i Golijat** (oko 1560., obje New York, Zaklada Wildenstein). Nakon monografije M. Cionini-Visani (1977.) otkriveno je nekoliko novih Klovićevih kabinetskih slika, poput **Uskrsloga Krista s križem** prema Michelangelovoj skulpturi (Valencia, privatna zbirka), **Sv. obitelji sa sv. Elizabetom i malim Ivanom Krstiteljem** (Madrid, Museo Lázaro Galdiano) i **Pietà** (Albertina). Klovićevo opusu pripada mnogo crteža (više od 400 u popisu je njegove

ostavštine); sačuvan je tek manji dio (**Poklonstvo kraljeva i Minervina glava** u Kraljevskoj knjižnici u Windsoru; **Polaganje u grob**, British Museum), a brojne su kopije, uglavnom Michelangelovih djela, te nekoliko Rafaelovih, koje se neznatno razlikuju od izvornika. Prema Michelangelovoj Madonni del silenzio, 1550-ih izradio je crtež **Bogorodica s usnulim Isusom, svetim Josipom i Ivanom Krstiteljem** (crvena kreda), koji je, kao i **Uskrsnuće** (pero i lavirani smeđi tuš), nastao kao predložak za bakrorez C. Corta iz 1569., od 1999. nalazi u Grafičkoj zbirci NSK. U Zagrebu se čuvaju još tri Klovićeva djela: crtež Judita i Holoferno, signiran Do. Julio Clovio (srebrna olovka, nabavljen 1937.), Kabinet grafike HAZU), prema kojem je Philippe de Soye oko 1570. izradio bakrorez; ukrasni okvir Gloria in excelsis Deo s figuralnim temama i pojedinačnim likovima (tempera na pergamentu), slikan vjerojatno 1530-ih, a uokviruje crtež Sv. obitelj ispod hrasta pripisan Andrei del Sarto (Ured Predsjednika RH, od 1991.); Posljednji sud, nastao oko 1560. (akvarel i gvaš na pergamentu), sličan istoimenoj iluminaciji u kodeksu Towneley Lectionary, kupljen na londonskoj aukciji 2006.

Premda sam nije izradio ni jedan grafički list, Klović je kao autor predložaka zauzeo visoko mjesto u povijesti grafike. Posjedovao je umjetničku zbirku (Michelangelovi crteži, Dürerove grafike), družio se s istaknutim umjetnicima i humanistima, zagovarao El Greca i B. Sprangera u kardinala Farnesea te bio iznimno poštovan u umjetničkom krugu manirističkoga Rima.

Najveći dio života proveo je u Italiji pa njegova djela čuvaju mnogobrojni talijanski muzeji i knjižnice. Klovićev je opus golem, ali je vrlo teško donijeti cjelovit katalog njegovih djela jer su mnoga izgubljena ili su mu atribuirana bez osnove. Pripisuje mu se niz minijatura drugoga dijela **Misala** čazmanskoga prepošta Jurja Topuskoga i zagrebačkoga biskupa Šimuna Erdődyja u riznici zagrebačke katedrale (D. Kniewald). Trajno je bio povezan s domovinom, potpisivao se **Croata**.

Talijanski slikar i pisac životopisa poznatih umjetnika Giorgio Vasari o Kloviću je zapisao: *“Nikada još nije postojao niti će se u budućim stoljećima pojaviti tako rijedak i vrstan minijaturist kakav je don Julije Klović, jer je on daleko nadmašio sve koji su se bavili tom vrstom slikarstva.”*

Slavni El Greco, čiji je Klović bio učitelj, uzdigao ga je među najveće velikane renesansnoga slikarstva. Izradio je njegov portret koji se čuva u Napulju te ga je prikazao na slici Izgon trgovaca iz hrama, zajedno s najvećim slikarima renesanse: Michelangelom, Rafaelom i Tizianom.

Najznačajnija djela:

- *Časoslov Farnese*
- *Uskrsnuće*
- *Bogorodica s usnulim Isusom, Svetim Josipom i Ivanom Krstiteljem*

“Časoslov Farnesse ili Officium Virginis, koji se čuva u New Yorku, smatra se remek–djelom minijature u svjetskim razmjerima. To djelo krase 28 minijatura s prizorima Starog i Novog zavjeta, specifičnih po izduljenim likovima zagonetna izraza i prevladavajuće plave, ljubičaste, blijedozele i žute nijanse te dekorativne raskoši.”

Klović je preminuo u Rimu 1578. godine. Pokopan je u rimskoj crkvi Sveti Petar u okovima, crkvi njegove redovničke zajednice, koja je slavna po Michelangelovom Mojsiju. Godine 1632. postavljena je spomen-ploča s njegovim portretom.

Po Kloviću je nazvana poznata zagrebačka galerija koja se nalazi na gornjogradskom Jezuitskom trgu – Galerija Klovićevi dvori. Ispred galerije nalazi se brončani kip Julija Klovića koji je djelo Frane Kršinića.

“Klović je posljednji veliki predstavnik minijaturnog slikarstva u doba kada ono doživljava pad; on je originalna umjetnička ličnost, što se osobito ogleda u bogatstvu invencije, u dekoracijama i figuralnim prikazima, u majstorskome crtežu i kolorističkoj istančanosti. Njegov doprinos minijaturnoj umjetnosti, i umjetnosti manirizma općenito, osigurao mu je ugledno mjesto u umjetnosti cinquecenta. Bio je vrlo cijenjen i neobično hvaljen od suvremenika (prozvan je Michelangelom minijature).”

Prigodom 500-te obljetnice Klovićeva rođenja (1998.) Vatikan je izdao prigodnu poštansku marku, a Hrvatska narodna banka izdala je posebnu srebrenu kovanicu od 200 kuna. Snimljen je film *“Evandjelje po Kloviću”* (autor Bernard Modrić, 2006.).

Izvori: enciklopedija.hr, Milan Pelc i Višnja Flego, Anka Bulat-Simić, Božo Skoko i drugi.

17. Viktor Kovačić

Viktor Kovačić (1874. – 1924.), hrvatski arhitekt, otac je moderne hrvatske arhitekture.

Završio je zidarsku obrtnu školu u Grazu, vratio se u Zagreb pa radi kao vježbenik u građevnoj tvrtki Carnelutti, a zatim i u atelijeru arhitekta Kune Waidmanna koji ga preporuča direktoru obrtne škole **Hermannu Bolléu**. Tijekom petogodišnjega rada kod Bolléa, kao tehničar i voditelj gradnje, Kovačić je stekao veliko iskustvo koje će mu omogućiti da 1896. upiše elitnu bečku *Akademie der bildenden Künste*. U Beču je Kovačićev učitelj bio glasoviti arhitekt **Otto Wagner**. Kovačić susreće arhitekta Adolfa Loosa s kojim će kasnije dijeliti mišljenje, surađivati i prijateljevati.

„Nekoliko godina poslije Kovačić i Loos prisno se sprijateljuju i počinju surađivati. Da nije bila riječ isključivo o poslovnoj suradnji, nego o nadasve prisnu prijateljstvu dvojice sumišljenika i suboraca za iste ideje, najzornije nam svjedoči i niz crteža i skica nedavno pronađenih u Kovačićevoj ostavštini, među kojima je svakako najzanimljivija studija Paladijeve obnove Agripinih terma u Rimu s anagramskim supotpisom dvojice arhitekata — Agripa LF oos Kovac Feci, (op. a. Agripa Adolf Loos Kovačić Fecit).“

Diplomiravši 1899., Kovačić se vraća u Zagreb gdje se vrlo brzo uključuje u javni život. Već 1900. inspiriran istoimenom Wagnerovom knjigom objavljuje u časopisu „**Život**“ programski tekst **Moderna arhitektura**. Bio je to prvi arhitektonski programski istupi u nas, kojim će biti zacrtani temeljni ciljevi i problemi arhitektonske struke koji su ostali aktualni sve do kraja 20. stoljeća.

Kovačić je posebnu važnost davao uređenju interijera, vrsnim obrtničkim izvedbama, za što je primjer adaptacija vlastitoga stana u Masarykovoju ulici u Zagrebu, kojega je Muzej grada Zagreba uredio i otvorio za javnost 1994. godine.

Snažno je utjecao i na razvoj domaćeg građevinskog obrta, kao i na urbanistička pitanja i pitanja spomeničke zaštite. Objavljivao je niz kritičkih tekstova pa je svojim kontroverznim tezama i istupima u javnosti uzdrmao arhitektonsku scenu svoga doba te stvorio brojne neprijatelje.

„Stanovi, kuće i uopće sve zgrade moraju biti građene prema našim potrebama... Drugo je graditi palaču iz mramora, drugo graditi željeznom konstrukcijom. Izato ne valja, da nam kuće izgledaju kao da su mramorne palače, a kad tamo, one su kućetine sa stotinu siromašnih stanovnika građene ciglom i željezom... Moderna arhitektura zahtijeva logičnost i praktičnost.“

„Stanovi se grade zbog ljudi, a ne zbog pokušaja“ citirat će Kovačića Jiroušek u „Vijencu“.

Zbog takvih stavova Kovačić je stekao mnogo neprijatelja. Bio je u sukobu s ostarjelim vladinim predstojnikom za bogoštovlje i nastavu Izidorom Kršnjavim. Skupina provincijskih vladinih službenika, predvođena stanovitim Augustom pl. Pisačićem, nastojala je osporiti čak i pravo korištenja zvanja ovlaštenog i civilnog arhitekta (1912.).

Prijateljevao je i s Adolfom Loosom, vodio zajednički atelier s Hugom Ehrlichom, a 1906. osniva Klub hrvatskih arhitekata (s Bastlom, Ivekovićem, Ehrlichom i Schonom).

Kovačić je jedan od najznačajnijih hrvatskih arhitekata, često zvan ocem moderne hrvatske arhitekture – zbog suptilnih i čistih formi te svojih protofunkcionalističkih načela. Neka od važnijih zagrebačkih djela su: crkva sv. Blaža, palača Burze, kuća Frank, Slaveks i uređenje Jezuitskog trga u Zagrebu, kao i mauzolej De Piennes u Vrbovcu te brojni stambeni natječaj, interijeri i regulacije.

Ovom popisu Kovačićevih ostvarenja mogu se dodati još neka: vila Perok, regulaciju Kaptola i Rokova perivoja, vile Vrbanić i Frangeš, vile Čepulić i Fröhlich te druga djela.

Upravo navedena djela najzornije tumače cjelokupan Kovačićev opus, koji se kretao u široku rasponu od afirmativnog i kritičkog pristupa urbanim temama i njihova aktivnog odnosa prema povijesnom nasljeđu, preko pojedinačnih gradnji, pa sve do studioznih razrada koje su bez susprezanja sezale i do najneznatnijeg arhitektonskog detalja i projekata s područja umjetničkog obrta, izražavajući u Kovačića neodoljivu strastvenu težnju za ljepotom kojoj je podloga duboka unutrašnja potreba za stvaranjem iz najčistijih izvora do kojih može doprijeti ljudski duh. (njegov suvremenik arhitekt Edo Šen)

O Kovačiću govori i ovaj citat: *Kovačić je na prvoj stranici svog kožom uvezanog notesa ispisao: »Govori hrvatski!«, i to dvaput podvukao. Na naslonjaču u salonu držao je tamburu (»brač«). Ženidba Terezijom Arhanić obavljena je u Remetskoj crkvi u ambijentu autentičnih nošnji tog tada prigradskog slikovitog naselja.»*

Viktor Kovačić je za života stekao veliki broj neprijatelja koji ga nisu štedjeli, ali ni on nije štedio njih. Kovačićev suvremenik slikar Ljubo Babić svjedočio je: *“Rijetki su ga voljeli. Dosta je bilo onih koji su ga tolerirali, a najviše je bilo onih koji su ga s antipatijom susretali. A s njime je bilo doista teško: osjetljiv, tvrdoglav, prepotentan: prema slabijima grub i osoran, a prema jačima laskav, umiljat; indolentan, nelagodan. Kretao se među ljudima kao kakav veliki gospodin... Izoliran postao je čudak; bohem, koji je predstavljao aristokrata. Takav je ostao u uspomeni većine. Oni, pak koji su ga voljeli, upamtili su ga kao dosjetljivog i duhovitog šaljivdžiju, čiji je sarkazam pogađao duboko i točno... Oni malobrojni koji su ga uistinu voljeli, znali su, da se u njemu krije čovjek umjetnik, čovjek od vrijednosti, skeptik spram svega, a najviše spram sebe, čovjek patnik, izranjen i izmrcvaren okolinom. Znali su da je u njemu negdje duboko skrivena težnja za drugim, ljepšim skladnijim svijetom... Znali su da u svojoj mansardi crtkao na svoje papire zanose i sanje o izlazu iz svega ružnoga, kaotičnog i prljavog, da se zanosi maštom za dalekim nekim imaginarnim New Yorkom, iluziji o dalekoj nedohvatnoj slobodi, u sjeni koje počiva ljepota, i da sanja o dalekim perspektivama... kristalnim arhitekturama, o novim ljepotama...”*

Posthumno priznanje

Godinu dana nakon smrti (1925.), na međunarodnoj pariškoj izložbi za umjetnost i obrt (*Expositions des Arts Décoratifs*), arhitektu Viktoru Kovačiću posthumno je dodijeljen **Grad Prix**. Glavna nagrada dodijeljena u jakoj međunarodnoj konkurenciji, koju su činila imena poput Augusta Perreta, Le Corbu Siera, Brune Tauta i Konstantina Meljnikova.

Izvori: Darja Radović-Mahečić, Aleksander Laslo, povijest.hr, enciklopedija

18. Izidor Kršnjavi

Isidor Iso Kršnjavi (1845. – 1927.), hrvatski slikar, povjesničar umjetnosti, pisac i političar.

Doktor filozofije i prava, prvi sveučilišni profesor povijesti umjetnosti, arheologije i povijesti kulture na Sveučilištu u Zagrebu, prvi ravnatelj *Strossmayerove galerije starih majstora* i urednik njezinog prvog kataloga, utemeljitelj *Društva umjetnosti* i *Muzeja za umjetnost i obrt* te autor mnogobrojnih izložaba. Kršnjavi je osnivač stručnih škola i reformator gimnazija, političar i predstojnik vladina *Odjela za bogoštovlje i nastavu*, pokretač časopisa »*Prosvjetni vjesnik*«, graditelj i obnovitelj crkava i palača, škola i učilišta, slikar, likovni kritičar i teoretičar, publicist, polemičar, prevoditelj i književnik. Godine 1884. dolazi u sukob sa Strossmayerom i njegovim pristašama, napušta *Stranku prava* te ulazi u mađaronsku *Narodnu stranku* putem koje je izabran za narodnog zastupnika. Kasnije je pristupio *Čistoj stranci prava*.

Kao predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu proveo je veći broj reformi u srednjoškolskoj i visokoškolskoj nastavi. Dao je izgraditi, obnoviti ili opremiti oko 180 školskih, crkvenih i drugih javnih zgrada. “*Drži ga se najuspješnijim ministrom u povijesti hrvatske prosvjete i kulture.*”

“*Proveo je reforme u srednjoškolskoj i visokoškolskoj nastavi (osnovao ženski licej i žensku stručnu školu te Graditeljsku u okviru Obrtne škole, uveo realnu gimnaziju, tjelovježbu i pjevanje kao obvezne predmete, reorganizirao trgovačke škole i Nautičku školu u Bakru i nabavio joj brod; odvojio studij arheologije od studija povijesti umjetnosti i utemeljio Arheološki zavod, odredivši da njegov predstojnik ujedno bude ravnatelj Narodnoga muzeja, pokrenuo Nastavni vjesnik 1892.*”

“*Potaknuo je osnivanje Zagrebačkoga kluba amatera fotografa kao zasebne sekcije Društva umjetnika 1892. Zaslužan je za uvrštenje fotografije na Milenijsku izložbu u Budimpešti 1896. te primjenu novih medija (skioptikonske i filmske projekcije) u popularizaciji umjetnosti i znanosti 1900. osnivanjem Umjetno-znanstvenoga kazališta »Urania«*”.

“*Brojne reprezentativne zgrade i urbanistički sklopovi u središtu Zagreba projektirani su i/ili izvedeni upravo u njegovo doba i uz njegov angažman (gimnazija u Zagrebu, Glazbeni zavod i dovršenje zgrade Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu...).* Izgradio je veći broj umjetničkih ateljea i omogućio mnogobrojnim umjetnicima stipendije, što je dovelo do raskola u Društvu umjetnosti i 1897. do službenoga početka hrvatske moderne. Zaslužan je i za hrvatsku izložbu u Budimpešti.”

Slikarstvom se bavio u ranoj mladosti i nakon I. svjetskog rata. Pokrenuo je 1886. prvi hrvatski povijesno-umjetnički časopis *Glasnik Društva za umjetnost i umjetni obrt* u kojem je prikazao kućnu industriju na budimpeštanskoj izložbi 1886., bjelokosne pločice u

Strossmayerovoj galeriji 1887., građevni narodni stil, vile na Josipovcu i Tuškancu te regulacijsku osnovu Zagreba 1888. Uredio je Strossmayerovu galeriju.

Kao povjesničar suvremene likovne umjetnosti znatan prinos dao je memoarskim pregledom: *Pogled na razvoj hrvatske umjetnosti u moje doba (Hrvatsko kolo, 1905.)*.

Objavio je nekoliko knjiga i više od 500 članaka, studija i kritika iz područja likovne umjetnosti, »teoretski upućen u umjetnost kao malo tko u nas« (V. Lunaček, 1914.).

Zanimljivost: "*Slikarski nadahnut središnjom figurom svojih romana, u 77. godini popeo se na skele i u prezbiteriju Franjevačke crkve na Kaptolu naslikao svoju formatom najveću sliku, fresku Sv. Franjo propovijeda (prodiči!) pticama (1921.)*."

Vrhunski su mu ostvaraji pregradnja i uresivanje gornjogradske palače, sjedišta Odjela za bogoštovlje i nastavu (Opatička ul., kbr. 10.), i projekt Školskoga foruma na današnjem Trgu F. D. Roosevelta, zamišljeni kao spomenici škole i prosvjete te vizualni izraz duha antike i humanizma.

Književni rad Izidora Kršnjavoga: Preveo je Danteovu *Božanstvenu komediju*; sam je ilustrirao prijevod. Svojim komentarima *Božanstvene komedije* (Pakao, 1909.; Čistilište, 1912.; Raj, 1915.) popularizirao je Danteovo djelo. Putopisi: "*Listovi iz Slavonije (1882.) i Iz Dalmacije (1900.) kao cjelovita djela etnografskih, umjetničkih, arheoloških i povijesnih sadržaja. U tim putopisima Kršnjavi literarizira Slavoniju i Dalmaciju na način da paralelno i naizmjenice govori kao stručnjak i kao književnik, onaj koji uočava i razumije probleme svjedočeći o njima, i onaj koji piše stilizirajući svoju putopisnu prozu prema načelima postšenoinskoga doba.*" Također je pisao pjesme i memoare.

"*U Slavoniju se otputio s nakanom da prikupi građu za Akademijinu izložbu narodnih umjetnina i rukotvorina koja je postala temelj sadržaja i djelovanja Muzeja za umjetnost i obrt i Obrtne škole u Zagrebu. Svoju je misiju pronašao u tome da u nacionalnu memoriju pohrani kreativnost pučkoga stvaralaštva i sociokulturalnu posebnost slavonskoga sela u trenutku kad se patrijarhalni i folklorno-običajni životni model pod naletom kapitalizma počeo rastakati i nestajati. Tražeći uporište hrvatskoga identiteta u tradicijskom obrtu preobražava Kršnjavi zbilju putovanja u krajolik pripovjedača, koji izvorni realizam putnih sadržaja prožima nostalgičnim sjećanjima, živim opisima, humorom i ironijom, i prema sebi samomu i prema drugima.*"

"*Drugi putopis, Iz Dalmacije, tematizira arheološke lokalitete i srednjovjekovna povijesna mjesta gdje »kamen ječi od uspomena na starodavnu prošlost«. I dok znalac Kršnjavi polemizira s krivotvorinama i predrasudama, itekako svjestan povijesne dimenzije i značenja vladavine hrvatskih kraljeva i samouprave dalmatinskih gradova, izvježbano se oko slikara divi ljepoti baštine i krajoliku u kojemu je ona nastala a dijelom se i sačuvala. Obilazeći povijesna hrvatska mjesta i predjele »preznamenite za našu prošlost«, tumači autor tragove prohujala vremena oživljujući davne ljude i drevne događaje. Dobro obaviješten u relevantnim*

disciplinama arheologije i medievistike, hrvatsku uljudbu i njezine dosege uspoređuje s civilizacijskim okruženjem, ojađen što su puno toga raznijeli vjetrovi zaborava, jer su dokumente, starodrevne tragove i spomenike najprije Mlečani, a kasnije Talijani namjerice i nemilice uništavali.”

Kršnjavijeve autobiografije: *Pogledu na razvoj hrvatske umjetnosti u moje doba* (Hrvatsko kolo, 1905.), *Autobiografija* (Vijenac, 1927.) te memoarsko dvoknjižje *Iza kulisa hrvatske politike* (knj. 1. i 2., 1986.).

Napisao je dvije drame, politička komedija *Polonyi-Strassnoff* i simbolična drama *Egejev toranj*. Jedan osvrt na političku komediju:

“Na podlozi takva zapleta upozorava Kršnjavi na bolne točke hrvatske političke zbilje: na korumpiranost i pokvarenost ugarskih ministara, pohlepu za hrvatskim dobrima i korištenje Srba protiv hrvatskih interesa, Supilovu neslavnu ulogu u Riječkoj rezoluciji i njegovo priklanjanje režimu, moralnu bijedu činovnika, pa i onih najviših, egzistencijalno ovisnih o milosti političara. U borbi protiv ugarskih političkih podvala namijenio je pozitivnu ulogu pravašima frankovcima, a da pritom nije mijenjao imena povijesnim osobama. Prolog i prva četiri čina napisani su u stihu s nedosljedno provedenim rimama, a peti je čin prozni.”

“Kršnjavi je bio pretečom suvremenoga novinstva i prvo naše moderno novinarsko pero, publicist po vokaciji voljan i spreman oblikovati javno mnijenje i utjecati na političke, društvene, kulturne i umjetničke procese.”

Preminuo je u Zagrebu 1927. godine.

Zaključno o Izidoru Kršnjavome:

“Mijenjao je politička stajališta od južnoslavenskih ideja 1867. (predsjednik studentskoga društva »Velebit« u Beču) i 1875–84. (Strossmayerov pristaša i suradnik) preko mađaronstva (1884. izabran u Hrvatski sabor kao zastupnik broskog kotara na listi Narodne stranke) do pristupanja Starčevićевой hrvatskoj stranci prava J. Franka 1906. –11., ali je uvijek isticao »svoje hrvatstvo i stanovit hrvatski program« (T. Macan).

“Brojnim je naraštajima bio tek omraženi Khuenov ministar, politički prilagodljivac kojemu nikako nisu mogli oprostiti politička opredjeljenja, a rijetko mu je koji Hrvat domoljub u zasluge upisao njegovo kasnije pravaštvo. Ostao je »tragična, neobična, kontroverzna i neocijenjena osobnost hrvatske kulture« (M. Vaupotić), autentičan primjer naših političkih razdrtosti i nesuglasja, živa slika naših uskogrudnosti u prosuđivanju takvih izuzetnih pojedinaca, istinskih kreatora hrvatskoga kulturnoga prostora. Bez njegovih bi priloga naše vrijeme bilo siromašnije za mnoga konkretna graditeljska djela, a hrvatska prijestolnica kudikamo skromnija i nereprezentativnija.”

“Silno je volio domovinu i umjetnost, pa mudrima ne treba danas tumačiti zašto su mu u proteklim desetljećima osporavali i jedno i drugo, i domoljublje i status umjetnika.

Prešućivanje Ise Kršnjavoga u dugomu hrvatskome hodu po jugoslavenskim državnim mukama bilo je sve do sedamdesetih godina 20. stoljeća sustavno i temeljito. Dobrodošla izlika za sveopću ignoranciju prema njemu bilo je njegovo političko mađaronstvo, a zapravo je glavni i skriveni razlog bila njegova istinska kroatocentričnost, koja se ogleda u neprijepornoj uspješnosti u brojnim hrvatskim projektima i poslovima. Srećom, sâm je Izidor Kršnjavi bio svjestan svojih zasluga za domovinu i žestoko je u svoje vrijeme odgovorio svima koji su njegov prinos umanjivali i obezvrjeđivali, a danas isto tako odgovara i odolijeva – svojim postojanim i značajnim Djelom.”

Izvori: Olga Maruševski, Višnja Flego, Katica Čorkalo Jemrić, enciklopedija, Tonko Marojević i drugi

19. Marko Marulić

Marko Marulić (1450. – 1524.), bio je hrvatski književnik i kršćanski humanist. Rođen je u plemićkoj obitelji 1450. godine u Splitu gdje je i završio humanističku školu nakon koje je prema mnogim pretpostavkama studirao u Padovi za što nema dokaza. Bio je dobro obrazovan. Drago Šimundža napisao je (*Marko Marulić pjesnik i didaktičar*): “Bio je doista renomirani polihistor svog doba, ugledni humanistički i renesansni pjesnik i didaktičar, autor stručnih i literarnih djela.”

U rodnome kraju bavio se odvjetništvom te obavljao razne gradske dužnosti što ga je činilo središnjom osobom splitskoga humanističkoga kruga. Svojim pjesničkim djelima na hrvatskom jeziku iskazao je svoje domoljublje.

Pisao je prozna i pjesnička djela na latinskom i hrvatskom jeziku. Europsku, ali i svjetsku slavu stekao je duhovnim i moralističkim spisima na latinskom jeziku koji su u 16. i 17. stoljeću doživjeli brojna izdanja i prijevode i bili među najčitanim tadašnjim duhovnim djelima.

Napisao je religiozni **ep Judita** na čakavskom narječju hrvatskog jezika te za njega kažu da je “**otac hrvatske književnosti**”. Ivan Kukuljević Sakcinski je 1869. nazvao Marka Marulića “ocem hrvatskog umjetnog pjesništva”. Nakon Kukuljevića se Marulića često naziva “ocem hrvatske književnosti” više simbolično nego stvarno jer hrvatska književnost započinje ranije. Ep Juditu napisao je 1501. a objavljen je 1521. u Veneciji. Također je na hrvatskom jeziku napisao spjev “Susana”.

Marulićeva djela

- **Upućivanje u čestit život po primjerima svetaca, ili Institucija** (*De institutione bene vivendi per exempla sanctorum*, oko 1496., prvo poznato izdanje 1507.), zbirka poučnih pričica i anegdota iz Biblije i svetačkih životopisa u šest knjiga. Svrha je djela živim i sažetim primjerima, bez apstraktnih razmatranja, ponukati čitatelja na krjepostan život. Najprevođenije Marulićevo djelo, u njegovo vrijeme prevedeno je i na japanski!
- **Evangelistar** (*Evangelistarium*, 1480. – 1500., prvo poznato izdanje 1516.), najznačajnije Marulićevo moralno-teološko djelo, rasprava je u sedam knjiga o praktičnoj kršćanskoj etici, zasnovana na obradbi triju bogoslovnih krjeposti: vjere, nade i ljubavi, na koje se, po Maruliću, može svesti cijela Biblija.
- **Davidijada** (*Davidias*, oko 1517.) u kojem je u četrnaest pjevanja s ukupno 6765 heksametara opjevao djela židovskoga kralja Davida, dosljedno se držeći Biblije, ali nasljedujući u jeziku, stilu i stihu rimske i ranokršćanske epičare. Djelo je koncipirano alegorijski, pa David predstavlja Krista, Šaul Židove koji ga progone itd., što je objašnjeno u proznome dodatku Alegorijsko tumačenje Davidijade (*Tropologica*

Davidiadis expositio). Ep se smatra vrhunskim djelom ne samo hrvatskoga nego i europskoga humanizma.

- **O poniznosti i slavi Kristovoj** (*De humilitate et gloria Christi*, 1518.) na osnovi starozavjetnih proroka, a usuprot Židovima, dokazuje da je Krist obećani Mesija.
- **Pedeset priča** (*Quinquaginta parabolae*, 1510.),
- **Starozavjetne ličnosti** (*De Veteris instrumenti viris illustribus commentarium*, oko 1517.–18.).
- **O Kristovu posljednjem sudu** (*De ultimo Christi iudicio*, oko 1520.–21.)
- **Životopisu sv. Jeronima** (*Vita divi Hieronymi*, oko 1507.) pridodao je polemičnu raspravu protiv onih koji tvrde da je sv. Jeronim bio Italac (*In eos qui beatum Hieronymum Italum fuisse contendunt*, prvo izdanje 1666.), u kojoj dokazuje da njegov omiljeni svetac potječe iz hrvatskih krajeva.
- **Judita** (1501.) "*u versi haruacchi slozhena..*" religiozni ep na čakavskom narječju hrvatskog jezika, nadahnuta je starozavjetnom junakinjom Juditom, tadašnjim zbivanjima (osmanlijski prodor na područje današnje Hrvatske), a istovremeno je i tumač kršćanskog svjetonazora.
- **Suzana**, također napisana na hrvatskom jeziku, ponovno zasnovana na biblijskom motivu, ovaj put o babilonskoj Židovki lažno optuženoj za preljub.
- i druga djela...

Marulićevi spisi doživjeli su velik uspjeh u Europi tijekom XVI. i XVII. st. Do danas su *Institucija* i *Evangelistar* tiskani više od sedamdeset puta (na latinskom i u prijevodima na desetak jezika), *Carmen de doctrina* oko sto trideset puta (na latinskom i u prijevodima na sedam jezika).

“Kao tipičan humanist većinu je djela (više od 80 posto sačuvanih tekstova) napisao na latinskom, ali je ostavio i značajan opus na hrvatskome te nekoliko kratkih spisa na talijanskome (sačuvana su 3 pisma i, vjerojatno njegova, 2 soneta). Književna mu je ostavština opsežna i raznovrsna: obuhvaća djela u stihu i prozi, kompendije i zbornike uputa za praktičan kršćanski život, moralno-teološke i kulturnopovijesne rasprave, propovijedi, dijaloge, priče, pisma, epove, poeme i kraće pjesme. Glavni su mu književni uzori bili Biblija, patristika i klasična antika. Gotovo u cijelom opusu zauzet je širitelj i tumač temeljnih zasada kršćanske moralke, no uz duboku religioznost i trajnu sklonost čudorednoj pouci očitovao je izrazito humanističku obrazovanost i širinu interesa (književnost, povijest, arheologija, politika, pravo, slikarstvo). Na njegove nazore utjecao je i laički pokret »moderne pobožnosti«. Većinu Marulićevih latinskih djela čine prozni spisi religiozno-poučna, moralističkog i teološkog sadržaja.”

Važnost Judite

“Najznamenitije je Marulićevo djelo Judita (Libar Marka Marula Splićanina u kom se uzdarži istorija svete udovice Judit u versih harvacki složena, kako ona ubi vojvodu Oloferna posridu vojske njegove i oslobodi puk israelski od velike pogibili, 1501., prvo izdanje 1521.), prvi

*umjetnički ep hrvatske književnosti ispjevan na hrvatskom jeziku (6 pjevanja, ukupno 2126 dvostruko srokovanih dvanaesteraca s prijenosnom rimom). Na podlozi poetike biblijsko-vergilijevskih epova Marulić je u tom remek-djelu ostvario renesansnu sintezu hrvatske, latinske i talijanske književne tradicije. Prozna posveta D. Balistriliću iznimno je važno autopoetičko očitovanje. Marulićevi suvremenici *Juditu* su izvrsno primili (tri izdanja u nepunih 18 mjeseci), imala je trajan odjek u hrvatskoj književnosti od XVI. st., a nedavno je zapažena i izvan hrvatskih granica pa je prevedena na engleski, mađarski, talijanski i francuski. Biblijska poema *Suzana* manjeg je opsega (780 stihova) i pjesničkog dometa.”*

U **Biblioteci Marulianum** objavljeno je 8 knjiga o Marku Maruliću. O Maruliću su pisali: Mirko Tomasović, Branko Jozić, Branislav Lučin, Mladen Parlov, Nedjeljko Paro, Drago Šimundža i drugi.

Marko Marulić umro je 1524. i pokopan u crkvi Sv. Frane u Splitu (Hrvatski Partenon).

20. Antun Gustav Matoš

Antun Gustav Matoš (1873. – 1914.), hrvatski pjesnik, novelist, esejist, feljtonist i putopisac.

Matoš je za sebe znao reći: „Ja sam dakle Bunjevac porijeklom, Srijemac rodnom, a Zagrepčanin odgojem.“

Nakon što je dezertirao iz Austro-ugarske vojske pobjegao je u Srbiju i živio u Bogradu tri godine. Davao je poduke, svirao violončelo u orkestru, pisao članke i kazališne kritike. Matoš 1898. odlazi u Pariz gdje je proveo 5 godina. Iz Pariza se vratio u Beograd 1904., ali je više puta ilegalno posjećivao Hrvatsku. Austrijske vlasti su ga pomilovale 1908. pa se vratio u Zagreb. Iz Zagreba je putovao u Italiju (Rim, Firenca). Umro je u Zagrebu od raka grla u 42. godini života.

Matoš se smatra važnom ličnosti hrvatske moderne koji je uveo promjene u hrvatsku književnost zahvaljujući čemu se ona modernizirala upivši modernizam, simbolizam i impresionizam s najvećim naglaskom na francusku književnost s autorima poput Baudelairea i Barresa.

Početak Matoševog rada u književnosti počinje s pripovijetkom **“Moć savjesti”** koja je i sama označila početak moderne. Matoš se tijekom stvaralaštva dotaknuo i proze u kojoj je puno pisao o aktualnim društvenim problemima.

Antun Gustav Matoš je pisao i putopisne proze u kojima je pejzaž bio glavna i samostalna tema, a ne samo dio cjeline. Radi se o novosti koju je Matoš uveo u hrvatsku književnost dok mu je Barres bio uzor. Putopis **“Oko Lobora”** je pravi primjer proze s pejzažem kao glavnom temom.

S poezijom se počeo baviti malo kasnije, 1906. godine, a uzor mu je bio Baudelaire od kojeg je preuzeo niz elemenata.

Matoš je cijelo vrijeme imao potrebu za sonetom te povezivanjem mirisa, boje, riječi i glazbe.

U poetskim pejzažima **“Notturmo”** i **“Jesenje večer”** Matoš je izražavao domoljubne osjećaje koji su bili sastavni dio njegove osobnosti. U pjesmama **“1909”**, **“Iseljenik”** i **“Stara pjesma”** pokazao je koliko je razočaran nezainteresiranošću Hrvata u Khuenovskoj eri.

Matoš je ostavio prepoznatljiv trag na području feljtonistike, esejistike i kritike. U njegovim djelima vidljiv je utjecaj srpskih pisaca poput Veselinovića i Sremca te hrvatskih pisaca kao što su Kamov, Kranjčević i Dragutin Domjanić.

Antun Gustav Matoš je oduvijek na umjetnost gledao kao na jednu granu ljepote i nikada nije pravio razlike između različitih književnih vrsta poput lirike, proze i kritike kao što nije zanemarivao nacionalne kriterije kada se bavio analizama hrvatske književnosti.

Volio je svoju državu, a u politici je bio pristalica **Čiste stranke prava**. Cijenio je rad Strossmayera i Starčevića smatrajući ih ocima domovine.

Značajan je njegov uticaj na modernizaciju hrvatske književnosti. Bio je uzor mnogim piscima (Ujeviću, Krleži). Svrstava se u red najboljih hrvatskih književnika.

U Beogradu se družio s tadašnjim srbijanskim književnicima i umjetnicima. Iz Beograda je otišao u Pariz gdje je proveo 5 godina. U Parizu se upoznao sa suvremenim umjetničkim zbivanjima i formirao svoj estetski ukus. Napisao je velik dio fikcijske proze, kao što su djela „*Iverje*“ i „*Novo iverje*“.

Vratio se u Beograd 1904., ilegalno je posjećivao Zagreb., a 1908. se vratio u Zagreb jer je bio pomilovan. Iz Zagreba je odlazio na putovanja u Rim gdje je napisao „*Rimske feljtone*“.

Kao kritičar je bio oštar pa je zbog toga došao u sukob s Jankom Veselinovićem koji mu je bio prijatelj. Ostala je zapamćena rečenica: „*U literaturi prijatelja nemam, niti ga trebam.*“

Bio je oštar polemičar, svađao se sa suvremenicima, vodio polemike s političkim strujama u Hrvatskoj. Zadnjih godina života vodio je mnogobrojne polemike i razišao se s mnogim suvremenicima. Napustio je Čistu stranku prava 1909.

Napisao je veliki broj polemika, humoreski i epigrama u satiričnom obliku. Za života je objavio više knjiga, dok su mu neke knjige novela, mnoge pjesme i slično ostale neobjavljene. Djelo „*Pečalba*“ poslano je na cenzuru. Objavljeno je tek godinu dana nakon što je tiskano. Mnoga njegova djela objavljena su posthumno, 1973. godine: pripovijetke, feljtoni, putopisi, pjesme, kritike, politički članci, polemike, humoreske, satire, epigrama, pisma i bilježnice.

Bio je uzor mladim pjesnicima i piscima: Tinu Ujeviću, Vladimiru Čerini, Ljubi Wiesneru, Franu Galoviću, Nikoli Poliću i drugima.

Smatra ga se prvim modernim hrvatskim likovnim, glazbenim, književnim, ali i plesnim kritičarem.

Djela

Matoševu ostavštinu čini dvadesetak svezaka sabranih djela tiskanih tek 1973. (pripovijetke, feljtoni, putopisi, pjesme, kritike, politički osvrti, polemike, humoreske, satire, epigrama, pisma i bilježnice).

U književnost je ušao 1892. godine pripoviješću „*Moć savjesti*“.

Prozna dela: „*Iverje*“, (1899.); „*Novo iverje*“, (1900.); „*Ogledi*“ (1905.), „*Vidici i putovi*“ (1907.), „*Umorne priče*“, (1909.), „*Cvijet sa raskršća*“ „*Naši ljudi i krajevi*“ (1910.), „*Pečalba*“ (1913.) *Tri humoreske*, *Život za milijune*, *Moralist* i druge satire te putopis „*Okolobora*“.

Napisao je oko osamdeset pjesama od kojih su najpoznatije: „*Samotna ljubav*“, „*Djevojčici mjesto igrčke*“, „*Utjeha kose*“, „*Stara pjesma*“, „*Iseljenik*“, „*Notturmo*“, „*1909.*“, „*Jesenje veče*“ i druge.

Antun Gustav Matoš središnja je figura hrvatske moderne. Modernizirao je (europeizirao) hrvatsku književnost uvodeći ondašnja suvremena strujanja (simbolizam, modernizam, impresionizam i ostale književne pokrete).

„1909“

Na vješalima. Suha kao prut.

Na uzničkom zidu. Zidu srama.

Pod njome crna zločinačka jama,

Ubijstva mjesto, tamno kao blud.

Ja vidjeh negdje ladanjski taj skut,

Jer takvo lice ima moja mama,

A slične oči neka krasna dama:

Na lijepo mjesto zaveo me put!

I mjesto nje u kobnu rupu skočih

I krvavim si njenim znojem smočih

Moj drski obraz kao suzama.

Jer Hrvatsku mi moju objesiše,

Ko lopova, dok njeno ime briše,

Za volju ne znam kome, žbir u uzama!

Sahranjen je na zagrebačkom Mirogoju, a mnoge ulice i kulturna društva u Hrvatskoj nose njegovo ime. U Zagrebu, na Strossmayerovu šetalištu, Antunu Gustavu Matošu postavljen je spomenik „*Matoš na klupi*“ 1978. godine, rad kipara Ivana Kožarića. Replike tog spomenika postavljene su u Sisku, i u Issy-les Moulinaux (pokraj Pariza).

Izvori: enciklopedija.hr, knjizevnost.hr, Wikipedija, Dubravko Jelčić, Mirko Žeželj

21. Ivan Mažuranić

Ivan Mažuranić (1814. – 1890.), hrvatski pjesnik, jezikoslovac, prevoditelj, političar. Prvi hrvatski ban pučanin od 1873. do 1880. Osnivač (1862.) i vođa Samostalne narodne stranke.

Na poziv bana Josipa Jelačića uključio se u politiku 1848. godine, pristupio je novoosnovanom Banskom vijeću.

Središnji odbor s Mažuranićem na čelu je 1848. godine raskinuo državnopravne veze s Ugarskom. U Beču je od 1850. zastupao najviše političke funkcije vezane uz Hrvatsku: zamjenik generalnoga prokuratora i državni nadodvjetnik, predsjednik Privremenoga dvorskoga dikasterija za Hrvatsku i Slavoniju, predsjednik Hrvatske dvorske kancelarije. U Zagrebu je 1850. imenovan zamjenikom državnoga tužitelja za Hrvatsku i Slavoniju, a 1854. državnim tužiteljem.

Mažuranić je službovao u Hrvatskom saboru od 1861., a 1862. potaknuo je osnivanje Stola sedmorice. Bio je predsjednik Matice ilirske 1858. do 1872., podupirao je Narodnu stranku, a 1862. potaknuo je osnivanje Samostalne narodne stranke. Bio je sklon Beču pa mu je to pomoglo da postane prvi ban pučanin. Za predsjednika Hrvatskoga sabora izabran je u siječnju 1872. godine.

Obnašao je bansku dužnost od 20. rujna 1873. do 21. veljače 1880. Podnio je ostavku zbog otezanja s obnovom financijske nagodbe i priključenja Vojne krajine banskoj Hrvatskoj.

Za vrijeme njegova banovanja izvršene su reforme u pravosuđu, političkoj upravi i školstvu. Uvedena je odgovornost bana (vlade) Saboru, dioba sudstva i uprave te neovisnost sudaca, moderna upravna organizacija, racionalnija sudbena organizacija i racionalniji kazneni postupak, moderniji penološki sustav, sloboda tiska i porotno suđenje, uređeno je pravo na javno okupljanje, donesen je zakon o zavičajnoj pripadnosti, liberaliziran izborni postupak, uvedeni su zametci nekih javnih služba (statistička služba, javno zdravstvo, unaprjeđenje poljoprivrede), laicizirano je i poboljšano pučko školstvo i osnovano Zagrebačko sveučilište.

Nakon ostavke odbio je barunsku titulu i živio povučeno do 1884. kada je postao saborski zastupnik (do 1887.).

Mažuranić književnik

Pisao je pjesme (*Pozdrav Vinodolu*, *Primorac Danici*, *Danici Ilirskoj*, *Vekovi ilirije*, *Javor*, *Peru* i druge), bavio se hrvatskim jezičnim izrazima, vergilijanskim epom. Matica ilirska mu je povjerila da dopiše XIV. i XV. poglavlje Gundulićeva epa Osman. Napisao je ep Smrt Smail-age Čengića, koji je preveden na: armenski, češki, poljski, ruski, albanski, njemački, engleski, španjolski, talijanski, švedski, latinski, esperanto i druge jezike. Autor je i drugih prozних djela.

Kao jezikoslovac, ostvario je prvi uistinu moderan hrvatski rječnik. Zajedno s Jakovom Užarevićem, 1842. izdao je hrvatsko-njemački rječnik (Njemačko-ilirski slovar) s 40.000 riječi. Tvorac je nekih hrvatskih riječi.

Citat:

„Gospodo, da mi je tko rekao: kaži tvoj simbol političke vjere, koji je? Ja bih rekao: suvišno baš pitati; ali, kad me ne poznaš, reći ću ti; i ja bih rekao: ja sam Hrvat; ja bih rekao: vjerujem u Kraljevinu Hrvatsku, u njezinu prošlost, u njezinu sadašnjost i – ako Bog da – u njezinu budućnost.“ (iz govora u Hrvatskome saboru, 13. prosinca 1886. godine)

Izvori: Dunja Fališevac, enciklopedija, Đuro Vidmarović

22. Ivan Meštrović

Ivan Meštrović (1883. – 1962.) bio je hrvatski kipar, arhitekt i književnik.

Meštrović je najistaknutiji kipar hrvatske moderne skulpture 20. stoljeća, začetnik i ideolog nacionalno-romantične skupine Medulić (umjetnost nadahnuta nacionalnim junačkim pjesmama). Najveći dio života živio je izvan domovine: u Italiji, Švicarskoj, Francuskoj i Sjedinjenim Američkim Državama gdje je i umro. Za života je bio poznat i priznat kipar s nizom izložba, priznanja. Njegovi radovi ukrašavaju javne i privatne prostore u domovini i svijetu.

Svoju prvu izložbu priređuje 1905. godine u Beču s grupom *Secesija*, uz primjetan utjecaj stila *Art Nouveau*. Njegovi rani radovi su u duhu secesija: *Timor Sei* (1905.), *Izvor života* (1907.), *Sjećanje* (1908.). Neka su nastala pod utjecajem *Rodina* (Zdenac života, 1905.). Djela nastala pod utjecajem nacionalnih mitova (Kosovski ciklus, 1908. – 1910.). Pred Prvi svjetski rat napušta patetičnu epsku stilizaciju. Izražavajući sve više emotivna stanja, okreće se vjerskim temama. Godine 1917. započinje niz od 28 velikih drvenih reljefa s temama iz Kristovog života.

Na Svjetskoj izložbi umjetnosti, održanoj 1911. godine u Rimu, pobjeđuje i dobiva prvu nagradu za kiparstvo, postaje popularan i stječe naklonost talijanske i strane kritike. Godine 1915. priređuje samostalnu izložbu (*One-man-show*) u Albert i Victoria muzeju u Londonu gdje se do tada nije nikada dogodio sličan događaj jednome živućem umjetniku. Također, imao je izložbe u Glasgowu i Edinburghu. Godine 1919. u Petit Palaisu u Parizu izlaže četrdeset skulptura. Najpoznatiji radovi iz ovoga razdoblja su "*Raspeće*" i "*Madona*".

U Cavtatu gradi grobnu kapelu obitelji Račić, "*Kraljica anđela*" (1920. – 1923.).

Dvadesetih i tridesetih godina dvadesetoga stoljeća napravio je veliki broj javnih spomenika snažna plastičnoga izraza, naglašena i čitljiva obrisa (Grgur Ninski i Marko Maruliću Splitu; Andrija Medulić, Andrija Kačić-Miošić i Josip Juraj Strossmayer u Zagrebu; Indijanci u Chicagu i druga).

Posebno mjesto u njegovu opusu zauzimaju portreti u kojima je postigao pronicavu psihologizaciju fizionomije (Tomislav Krizman, 1905.; Moja majka, 1909.; Ruža Meštrović, 1915.; Vladimir Becić, 1928.; Johann Wolfgang Goethe, 1932.; Olga Meštrović, 1935.; Mate Meštrović, 1941.).

U Brooklyn Museumu u New Yorku priređena mu je samostalna izložba, među najpoznatijim njegovim izložbama. Izložio je 132 djela. U Chicagu je izlagao 1925., u Egiptu i Palestini 1927. gdje je darovao skulpturu „*Mojsije*“. Njegov spomenik Indijancima postavljen je 1928. u Chicagu. Dvije konjaničke skulpture Strijelca i Kopljanika nalaze se u Central Grant Parku.

Između dva rata napravio je veliki broj reljefa, aktova, porteta i spomenika poznatim osobama. Objavljuje traktat "Moji razgovori sa Michelangelom" (1926.) te sjećanje "Nekoliko uspomena na Rodina" (1937.).

Nakon povratka u Zagreb projektirao je Dom likovnih umjetnika i organizirao izložbu "***Pola stoljeća hrvatske umjetnosti***".

Meštrović je odbio poziv Hitlera da održi izložbu u Berlinu. Zbog antifašističkoga stava bio je uhićen u Nezavisnoj državi Hrvatskoj te osuđen na smrt. Bio je u zatvoru tri i pol mjeseca. Zauzimanjem njemačkih vlasti premješten je u kućni pritvor, a zalaganjem Vatikana pušten je na Venecijansko Bienale pa je tako uspio napustiti Hrvatsku, 1942. godine. Njegova prva žena i njezina obitelj su zbog židovskoga podrijetla stradali. Na Venecijanskome Bijenalu izlagao je 1942. godine.

Nakon 1945. prevladavaju biblijske teme i portreti. Tada je nastalo još nekoliko njegovih značajnijih radova, među kojima se ističu *Rimska Pietà* (1942. – 46.) te *Job*, *Atlantida* i *Perzefona* (1946.).

Na poziv Američke akademije znanosti i umjetnosti održao je samostalnu izložbu u Metropolitan Museumu, prvi put u povijesti muzeja, 1946. godine.

Djela snažne plastične vrijednosti ostvario je u graditeljsko-kiparskim spomenicima i projektima, uglavnom centralnoga tlocrta (mauzolej obitelji Račić u Cavtatu, mauzolej obitelji Meštrović u Otavicama, Dom hrvatskih likovnih umjetnika u Zagrebu, spomenik Neznamom junaku na Avali u Beogradu). Projektirao je također spomen-crkvu kralja Zvonimira u Biskupiji kraj Knina nadahnutu starohrvatskim crkvicama i reprezentativnu obiteljsku palaču, danas Galeriju Ivana Meštrovića, te obnovio stari Kaštelet ili Crikvine u Splitu.

Ciklus reljefa s prizorima iz Kristova života (*Mojsije*, *Anđeo I i II*, *Blagovijest*, *Rođenje*, *Oplakivanje*, *Evandelist Ivan*, *Evandelist Luka*, *Vječno razapeti*, *Raspeće*, *Sv. Jeronim*, *Skidanje s križa*), koji je dovršio tek 1954., nalazi se većim dijelom u kapeli Sv. križa u Kašteletu u Splitu.

Potkraj I. svjetskoga rata javili su se vedriji tonovi u djelima na temu figure s glazbalom (*Anđeo s frulom*, *Daleki akordi*, *Djevojka s lutnjom*).

Godine 1952. darovao je hrvatskome narodu Galeriju i Kaštelet u Splitu, Atelijer Meštrović u Zagrebu i obiteljsku grobnicu, crkvicu Presvetoga Otkupitelja u Otavicama u kojoj je po vlastitoj želji pokopan.

Bio je politički angažiran, član Jugoslavenskoga odbora u Londonu te kao i drugi smatrao da je oslobođenje od Austro-Ugarske Monarhije moguće jedino stvaranjem samostalne demokratske države južnih Slavena. Razočaran, kao drugi hrvatski političari, tu je ideju napustio i bio protiv srpske hegemonije.

Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata četnici su njegova strica Iliju Meštrovića od 86 godina živa bacili u zapaljenu kuću. Brata Petra zatvorile su komunističke vlasti.

Za vrijeme Domovinskoga rata četnici su oskrvnuli mauzolej njegove obitelji u Otavicama, uništili školu i antimalaričnu ambulantu koje su napravljene (1928.–1932.) po Meštrovićim nacrtima i njegovom zaslugom.

Na zahtjev jugoslavenskih kulturnih poslanika poslao je 59 kipova iz Sjedinjenih Država u Jugoslaviju (uključujući i spomenik Petra II. Petrovića Njegoša), a 1952. godine dodatnih 400 skulptura i različitih crteža.

Godine 1959. Meštrović je, nakon 17 godina izbjivanja, nakratko posjetio Hrvatsku (Zagreb i Split), zbog dogovora s novim vlastima o tretmanu njegovih nekretnina i umjetničke ostavštine. U Zagreb je stigao vlakom 3. srpnja 1959. godine, navečer. Sutradan je, 4. srpnja, na blagdan američke nezavisnosti, nazočio primanju kod američkoga generalnoga konzula u Zagrebu, Douglasa Martina. 11. srpnja 1959. godine posjetio je u Krašiću Kardinala Alojzija Stepinca, nepravedno zatvorenoga zbog tobožnjih veza s ustašama, a na Brijune je na poziv Josipa Broza Tita stigao 25. srpnja iste godine i tamo se zadržao osam dana te s njim imao tri razgovora.

Kako bi se što bolje nosio sa smrću svoje djece, napravio je četiri glinene skulpture – “*Staroga oca tužnoga zbog smrti sina*”, “*Autoportret uplakanoga oca*”, “*Majka se nježnim poljupcem oprašta od preminule kćeri*” i “*Otac se oprašta od sina u zagrljaju*”. Malo prije smrti napravio je skulpturu “*Pieta*”.

1972. godine u Vrpolju je otvorena Spomen-galerija Ivan Meštrović s 40-ak njegovih djela.

Uz herojsko-nacionalni i intimistički ciklus, religiozni ciklus zauzima središnje mjesto u Meštrovićevo stvaralaštvu (sakralni objekti, skulpture u mramoru, bronci i drvu), u kombinaciji arhajskoga, "gotizirajućega", secesionističkoga i ekspresionističkoga stila. "Gotizirajuća ekspresivna mistika" našla je svoj izraz u kapelici Sv. Križa u Kašteletu (Split), s velikim drvenim Raspelom (1917.) i nizom drvenih reljefa s prizorima iz Kristova života (1917. – 1953.).

Njegov izniman kiparski talent očituje se u lirskoj i dramskoj ekspresiji ljudskoga tijela, što ga svrstava među istaknute osobnosti svjetske umjetnosti prve polovice XX. stoljeća i nesumnjivo među najistaknutije hrvatske umjetnike čije je djelo u svoje doba doživjelo svjetska priznanja. Snažno je utjecao na suvremenike; njegovi najdosljedniji sljedbenici bili su T. Rosandić, M. Studin i D. Penić, a pod njegovim su utjecajem stvarali F. Cota, J. Turkalj, F. Kršinić i L. Lozica. Slikao je u ulju (Moja mati, 1911.), pisao eseje (Moji razgovori s Michelangelom, 1926.), memoare o javnome i političkom životu svojega doba (Uspomene na političke ljude i događaje, 1969.) i pripovijetke (Ludi Mile, 1970.).

Mauzolej obitelji Račić u Cavtatu (Gospa od Anđela, 1920. – 1923.) monumentalno je arhitektonsko-skulptorsko zdanje, a glavne su mu skulpture *Raspelo*, *Sv. Roko* i *Anđeli s dušama pokojnika*.

Najvažnija djela Ivana Meštrovića

Zdenac života (1905.), Spomenik neznanom junaku na Avali u Beogradu 1938., Pobjednik, Njegošev mauzolej na Lovćenu, Crkva Presvetog otkupitelja u Otavicama, Dom likovnih

umjetnika u Zagrebu, Indijanci u Chicagu (1928.), Povijest Hrvata 1932., Grgur Ninski (Varaždin, Nin i Split), Spomenik zahvalnosti Francuskoj, Beograd; Job, Majka s djetetom, Drniš; Orači, Drniš; Sveti Roko, Drniš; Vrelo života, Drniš; Ivan Meštrović, Drniš; Pobjednik, Beograd; Nikola Tesla, Zagreb; Marko Marulić, Split; J. J. Strossmayer, Zagreb; Vladimir Nazor, Zagreb; Petar Berislavić, Trogir; Juraj Dalmatinac, Šibenik; Domagojevi strijelci, Posljednji poljubac, Vrelo Života, Djevojka s glazbalom, Kanadska falanga, Kraljica anđela, Stropne freske, traktat "Razgovori sa Michelangelom", Djevojka s harfom, sjećanje "Nekoliko uspomena na Rodina", Perzefona (Sveučilište Syracuse i Split), Čovjek i sloboda, Pieta Romana, Majka imigranata, kipovi mnogih poznatih osoba: papa Pio XII., predsjednik Herbert Hoover, kardinal Alojzije Stepinac (Croatia Place, Lackawanna, New York), Čehoslovački predsjednik Tomáš Masaryk i mnogi drugi.

Meštrovićeve djela nalaze se u: Nacionalnom svetištu Bezgrešnoga začeca u Washingtonu, Vatikanu, Nacionalnoj katedrali u Washingtonu, zgradi Ujedinjenih Naroda u New Yorku, u Smithsonianu, Firenci (Uffizi), u Londonu (Tate Gallery), klinici Mayo, a brojna djela u bronci, kamenu i drvu nalaze se u muzejima, galerijama i privatnim kolekcijama diljem svijeta: Hrvatskoj, Italiji, SAD-u, Francuskoj, Mađarskoj, Rusiji, Njemačkoj, Argentini, Španjolskoj, Belgiji, Čileu itd. Spomen galerije u SAD-u dva (na Sveučilištu Notre Dame i u znanstveno-umjetničkom centru Baton Rouge, država Louisiana).

Sve reljefe i kipove u crkvi Sv. Marka u Zagrebu napravio je Ivan Meštrović. U Hrvatskoj su mu posvećena četiri muzeja (Kaštelet-Crikvine i Galerija Meštrović u Splitu, obiteljski mauzolej u Otavicama i Atelijer Meštrović u Zagrebu) uz spomen galeriju u Vrpolju.

Književno stvaralaštvo i publicistika: Ivan Meštrović (1933.), Gospa od anđela (1937.), Religiozna umjetnost, reprodukcija Meštrovićevih djela religiozne tematike (1944.), Dennoch will ich hoffen...Ein Weihnachtsgespräch (Ipak se nadam ili Božićni razgovori), knjiga refleksija (1945.), The sculpture of Ivan Meštrović (1948.), Meštrović Exhibition of Twenty-Five Panels: Hendricks Chapel Syracuse University (1950.), The Life of Christ: Ten Panels in Wood (1953.), Uspomene na političke ljude i događaje (1961.), Ludi Mile: pripovijetke (1970.), Jedini put da se bude umjetnik jest raditi, (tekst Duško Kečkemet) (1970.) te druga izdanja i rukopisi.

Nagrade i priznanja:

- 1911., "**Prva nagrada za kiparstvo**" na Svjetskoj izložbi umjetnosti u Rimu
- 1953., "**Annual Award of Merit**" (godišnja nagrada Američke akademije umjetnosti)
- 1954., "**Christian Culture Award**" (godišnja nagrada Assumption Collegea, Windsor, Ontario, Kanada)
- 1955., "**Fine Arts Medal**" (medalja Američkoga instituta arhitekata)
- 1955., "**Doctor of Fine Arts degree**" (počasni doktorat Notre Dame Universityja)
- 1955., "**Doctor of Laws**" (počasni doktorat Marquette Universityja)
- 1961., **Republika Austrija** (odličje za znanost i umjetnost)

1956. dobio je **Zlatnu medalju za životni rad od Američke akademije znanosti i umjetnosti.**

Postaje *Grand Officier Legije časti* u Francuskoj, član Akademije znanosti i umjetnosti u Beogradu te prvi rektor novoosnovane Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu. Svoju rektorsku plaću dao je na raspolaganje siromašnim studentima kakav je i sam jednom bio.

Bio je profesor kiparstva na Sveučilištu u Syracusi (od 1946.), a od 1955. godine u South Bendu.

Na svečanosti u Bijeloj kući 1954. predsjednik Eisenhower osobno mu je uručio dekret kojim je i službeno postao američki državljanin.

Ostavština

Ivan Meštrović darovao je hrvatskome narodu (1952.) obiteljsku kuću i atelijer u Zagrebu (danas Atelje Meštrović), obiteljsku vilu s atelijerima u Splitu (danas Galerija Ivana Meštrovića), sakralno-umjetnički kompleks Kaštelet-Crikvine u Splitu i grobnicu obitelji Ivana Meštrovića – Crkvu Presvetog Otkupitelja kod Otavica. Ivan Meštrović darovao je više od 400 skulptura i crteža koja čine temelj fundusa spomenutih muzeja.

Neka djela je darovao gradu Drnišu, danas dio Meštrovićeve zbirke Gradskoga muzeja Drniš (teško stradale u Domovinskome ratu, 1991.– 1995.).

Ivan Meštrović preminuo je 17. siječnja u South Bendu, a sahranjen, po njegovoj želji, u crkvi Presvetog Otkupitelja u Otavicama (Mauzolej obitelji Meštrović) 24. siječnja 1962. Tijelo je trebalo biti izloženo dva dana u crkvi Sv. Marka u Zagrebu, a dva dana u crkvi Sv. Križa u Splitu, ali to komunističke vlast nisu dopustile.

Izvori: Hrvatska enciklopedija, Duško Kečkemet, Mate Meštrović i drugi.

23. Dora Pejačević

Prva žena skladateljica u Hrvatskoj bila je grofica Dora Pejačević (1885. – 1923.). Svoju prvu skladbu napisala je već u 12. Godini. Glazbeno obrazovanje započela je u Zagrebu, a nastavila u Dresdenu i Munchenu. Iza nje je ostao bogat opus od 58 djela od kojih mnoga nisu objavljena, ali se čuvaju njihovi rukopisi.

Dora Pejačević rođena je 10. rujna 1885. godine u Budimpešti, no najveći dio svog života provela je na obiteljskom imanju u Našicama. Podrijetlom je iz stare plemićke obitelji; djed Ladislav i otac Teodor bili su hrvatski banovi te utjecajne ličnosti u kulturnom i političkom životu Hrvatske.

Snažan utjecaj na umjetnički razvoj male Dore imala je njezina majka Elizabeta (Lila), rođena mađarska barunica Vay de Vaya. Kao školovana pjevačica i organizator mnogih kućnih koncerata u našičkom dvorcu, barunica je ubrzo otkrila Dorin izniman talent. Tako Dora svoje prve glazbene poduke i opće obrazovanje stječe u roditeljskom domu s bogatom knjižnicom i mnoštvom umjetničkih djela te uz pomoć vrsnih privatnih učitelja. Buđenju stvaralačkih poriva pogoduje i prostran, iznimno njegovan perivoj oko dvorca, jezero s paviljonom te široki slavonsko-podravski krajolici.

Svoje prve radove Dora stvara u dobi od dvanaest godina. Po navršenoj četrnaestoj godini, počinje se ozbiljno baviti glazbom te od 1902. do 1905. godine boravi u Zagrebu gdje privatno uči glasovir, violinu i instrumentaciju. Istovremeno se bavi skladanjem manjih klavirskih opusa, kao što su Canzonette op. 8, Život cvijeća op. 19, Šest stavaka za klavir i Maštanje. U šesnaestoj godini života skladala je Žalosnu koračnicu. U razdoblju sazrijevanja, Dora uz glazbene studije nalazi vremena i za intenzivno čitanje, a svoje impresije o knjigama bilježi u Dnevniku pročitanih knjiga.

Presudan korak u daljnjem razvoju umjetničke ličnosti imao je njezin odlazak na studij u inozemstvu. Tada pristupa komponiranju većih muzičkih formi pa je njezin Koncert za klavir i orkestar poznat u našoj glazbenoj literaturi kao prvo glazbeno djelo te vrste. Posljednji veliki vrhunac u nizu inozemnih uspjeha skladateljice, nakon praizvedbe dvaju stavaka simfonije u Beču, bila je praizvedba čitave simfonije u Dresdenu. Drezdenska premijera, kao i bečka izvedba, bila je pravi trijumf, kako kod publike, tako i kod kritike.

U jesen 1921. godine u Našicama je svečano proslavljeno Dorino vjenčanje s austrijskim plemićem Ottomarom von Lumbe, bratom Dorine prijateljice Rose Lumbe. Od prosinca iste godine skladateljica sa suprugom živi u Münchenu.

Porod prvoga djeteta, u relativno kasnoj životnoj dobi, bio je za nju koban. Poklonivši koncem veljače život dječaku Theu, umire 5. ožujka 1923. godine od sepse u münchenskoj klinici za ženske bolesti i porode.

Pismo suprugu, pisano nekoliko mjeseci prije kraja, tragično je obilježeno slutnjom score smrti. Citat iz tog pisma govori i o njezinim naprednim razmišljanjima:

„Neka Bog dade da Ti naše dijete (ako bih Ti ga ostavila) bude na radost – da postane istinski, otvoren, veliki Čovjek-; utri mu putove, no ne sprečavaj ga nikada da spozna patnju koja oplemenjuje dušu, jer će samo tako postati čovjek. Pusti ga da se razvije poput biljke, a ako bi posjedovao veliki talent pruži mu sve što može služiti njegovu poticanju; prije svega daj mu slobodu, tamo gdje je bude zahtijevalo. Jer zbog ovisnosti o roditeljima, rođacima, slama se mnoga nadarenost – to znam iz vlastitog iskustva – i zato postupaj jednako bude li se radilo o djevojčici ili dječaku.“

Nakon smrti Dora je privremeno pokopana u Münchenu. Nakon dva mjeseca (po njezinoj želji) njezini posmrtni ostaci preneseni su u Našice. Lijes je preko noći bio položen u franjevačkoj crkvi, a drugog dana, 5. svibnja 1923. godine održan je svečani Requiem. Pjevalo je Hrvatsko pjevačko društvo „Lisinski“ iz Našica, a na orguljama je svirana Žalosna koračnica koju je skladala Dora. Raskorak s vlastitom klasom, pa i obitelji, iskazuje se i u njezinoj usmenoj želji – da počiva u odvojenom grobu, u zemlji, izvan obiteljske grobnice u kripti Crkve Uzašašća Gospodnjega (Kapela obitelji Pejačević) u Našicama koju je obitelj podigla 1881. godine po nacrtima Hermana Bollea.

Uz poznati ciklus glasovirskih minijatura Život cvijeća, Dora se iskušala i u zahtjevnijim glazbenim vrstama kao što su Gudački kvartet u C-duru op. 58, Simfonija u fis-molu op. 41 te Koncert za glasovir i orkestar u g-molu.

Za života, osim u Hrvatskoj, njezina su djela vrlo često izvođena u inozemstvu (London, Dresden, Budimpešta, Stockholm, Beč, München i dr.) u interpretaciji glasovitih svjetskih glazbenika njenog doba kao što su pijanisti Walther Bachmann, Svetislav Stančić i Alice Ripper, violinisti Joan Manén, Václav Huml i Zlatko Baloković, dirigenti Oskar Nedbal i Edwin Lindner te ansambli Thomán trio, Hrvatski gudački kvartet, Zagrebačka filharmonija, Wiener Tonkünstlerorchester te Dresdenska filharmonija.

Prerana smrt prekinula je stvaralaštvo prve hrvatske skladateljice, no njezini radovi ostavili su neizbrisiv trag u hrvatskoj i europskoj glazbenoj literaturi te su danas u svijetu poznati kao izuzetno vrijedan dio naše kulturne baštine. U Našicama njezino ime nose osnovna i glazbena škola, u Zavičajnom muzeju Našice otvorena je 1985. godine njezina spomen-soba, a od 1987. godine se u Našicama odvija i kulturno-glazbena manifestacija posvećena njenom stvaralaštvu pod nazivom Memorijal Dore Pejačević.

U Hrvatskome povijesnom muzeju, unutar zbirke slika, grafika i skulptura čuva se njezina posmrtna maska. O Dori Pejačević pisali su: Koraljka Kos, Elena Ostleitner, Karl Kraus i drugi.

24. Poznate Hrvatice

U hrvatskoj povijesti žene su ostavile svoj utjecaj kroz književnost, umjetnost, znanost, novinarstvo, politiku i šport.

Najpoznatije Hrvatice: Jelena Slavna (- 976., hrvatska kraljica), slavne operne pjevačice: Milka Trnina (1863. – 1941.), Zinka Kunc (1906. – 1989.), Ruža Pospiš – Baldani (1942.), Balerine: Vesna Butorac – Blaće (1943.) i Mia Čorak Slavenska (1916. – 2002.); Umjetnice: fotografkinja Mariju Braut (1929. – 2015.), slikarica Nives Kavurić – Kurtović (1944. – 2016.), Dora Maar (1907. – 1997.), pravim imenom Henriette Theodora Marković, fotografkinja, skladateljica Dora Pejačević (1885. – 1923.), znanstvenice: Zlata Bartl (1920. – 2008.), Sibila Jelaska (1938.), povjesničarka Nada Klaić (1920. – 1988.), akademkinja Jelena Krmpotić – Nemanić (1921. – 2008.), političarka Savka Dabčević – Kučar (1923. – 2009.); književnice i pjesnikinje: Katarina Zrinski (1625. – 1673.), Ivana Brlić – Mažuranić (1874. – 1938.), Marija Jurić Zagorka (1873. – 1957.), Vesna Parun (1922. – 2010.) pjesnikinja, slikarica Slava Raškaj (1877. – 1906.); Sportašice: atletičarka i novinarka Milka Babović (1928.), plivačica Đurđica Bjedov (r. 1947.), skijašica Janica Kostelić (1982.), atletičarka Blanka Vlašić (1983.), atletičarka Sandra Perković (1990.) i mnoge druge.

Kratke crtice o Slavi Raškaj, Ivani Brlić Mažuranić, Mariji Jurić Zagorki i Janici Kostelić.

Slava Raškaj

Hrvatska slikarica Slava Raškaj (1877. – 1906.), bila je gluhoonijema od rođenja; školovala se u Zavodu za gluhoonijeme u Beču (1885. – 93.), odakle se vratila u Ozalj. U Beču dobiva prve poduke iz crtanja te nastaju njeni prvi zabilježeni crteži. U to razdoblje spadaju crteži tušem pod nazivom „Oklop i oružje I. i II.“ iz 1892.

Prva osoba koja je zapazila Slavin talent bio je Isidor Kršnjavi. Na njegov prijedlog Slava Raškaj dolazi u Zavod za gluhoonijeme u Zagrebu. Tako 1895. godine Slava Raškaj polazi Kraljevsku žensku stručnu školu u Zagrebu, tečaj za umjetno obrtno risanje te za dvije školske godine 1895./96. i 1896./97. završava tečaj odličnom ocjenom. U Zagrebu je podučava Čikoš-Sesije i uvodi je u Društvo hrvatskih umjetnika. Njezin nevelik opus sastoji se od akvarela, nešto pastela, ulja i crteža, uglavnom u malome formatu. Među ranim radovima najbrojnije su pretežito tamne mrtve prirode nastale pod utjecajem B. Čikoš-Sesije, a oko 1898. u nekim se njezinim djelima osjeća utjecaj secesije (ciklus akvarela Lopoči iz Botaničkoga vrta, 1900.). Godine 1898./99. je u Ozlju, a razdoblje od siječnja do ožujka 1899. godine provodi slikajući akvarele po najvećoj zimi, gdje nastaju njezini najljepši akvareli sa zimskim prizorima.

Akvareli i pasteli lirskih krajolika Ozlja i okolice te povremeno ljudskih figura, osnovni su motivi njezina najplodnijega razdoblja između 1898. i 1901. (Autoportret, 1898.; Stari mlin i Ozalj, 1899.; Na Mrežnici; Stablo u snijegu; U seljačkoj sobi; Seljačić i djevojčica, 1900.; Rano proljeće, 1901.).

Njezini akvareli svijetla kolorita i čarobna ozračja predstavljaju najviši domet u hrvatskom akvarelnom slikarstvu potkraj XIX. i početkom XX. st. Opus Slave Raškaj pripada razdoblju hrvatske moderne, i to njezinoj impresionističkoj struji. Za života nije imala samostalnu izložbu; sudjelovala je 1898. na prvoj izložbi Društva hrvatskih umjetnika, „Hrvatski salon 1898.“ povodom otvorenja Umjetničkog paviljona. Prva retrospektivna izložba njezinih djela održana je u povodu 50. obljetnice njezine smrti u Zagrebu.

Njezina najbolja djela su akvareli: „Kruške“, „Suncokreti“, „Potočnice“, „Lopoči“. Godine 1898. Slava je naslikala i „Portret gluhoj djevojčice“.

Od 1902. bila je smještena u Zavod za umobolne u Stenjevcu, gdje je ostala do smrti (1906.). Umrula je od tuberkuloze i sahranjena u Stenjevcu. Njeni posmrtni ostaci preneseni su na groblje kraj crkve Sv. Vida u Ozlju devedesetih godina dvadesetog stoljeća.

Treba spomenuti da su neki radovi krivotvorine i da ne pripadaju Slavi Raškaj.

Ivana Brlić-Mažuranić

Ivana Brlić-Mažuranić (1874. – 1938.) pisala je pjesme, pripovijetke, romane, basne i bajke, eseje i članke te se bavila prevodilačkim i redaktorskim radom. Bila je majka sedmero djece. Sudjelovala je u narodnom pokretu u drugoj polovici 19. stoljeća. Bila je protivnik mađarizacije i germanizacije. Biskup Josip Juraj Strossmayer dodijelio joj je zlatnu medalju za protumađaronska nastojanja.

Djela: *Valjani i nevaljani* (1902.), *Škola i praznici: male pripovijetke i pjesme iz dječjeg života* (1905.), *Slike*: (pjesme 1912.), *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* (1913.), *Priče iz davnine* (1916.), *Knjiga omladini* (1923.), *Iz arhive obitelji Brlić u Brodu na Savi* (1935.), *Jaša Dalmatin, potkralj Gudžerata* (1937.), *Srce od licitara* (1939.), *Basne i bajke* (1943.), *Šuma Striborova* (1966.).

Njezin prvi roman Čudnovate zgode šegrta Hlapića (1913.) realističke je motivacije, ali sa značajkama bajke, tj. s posebnim odnosom prema stvarnosti koji se sastoji u apstrahiranju i stilizaciji stvarnoga svijeta.

Njezinim krunskim djelom kritičari smatraju zbirku pripovjedaka *Priče iz davnine*, djelo koje sadrži motive mitološke mudrosti običnoga svijeta, inspirirane slavenskom mitologijom.

Bila je predložena za Nobelovu nagradu (četiri puta), ali kao pripadnica maloga naroda nije ju dobila. Godine 1937. primljena je u JAZU kao dopisni član (prva žena kojoj je ta čast iskazana).

Zbog njezinih pripovjedačkih djela nazivaju je i hrvatskim Andersenom te hrvatskim Tolkienom zbog posezanja u svijet mitologije. Djela su joj prevedena na sve važnije svjetske jezike.

Njezina književna ostavština, rukopisi i korespondencija nalaze se u Arhivu obitelji Brlić u Slavonskom Brodu, u kojem se svake godine održava književna i kulturna manifestacija »U svijetu bajki Ivane Brlić-Mažuranić«.

U Hrvatskoj je 1971. ustanovljena nagrada Ivana Brlić Mažuranić za promicanje književnog stvaralaštva za djecu i mladež do 14. godina.

Marija Jurić Zagorka

Marija Jurić Zagorka (1873. – 1957.) bila je prva profesionalna novinarka, najčitanija hrvatska književnica. Prvi Zagorkin članak objelodanjen je u Obzoru 1896. Članak je bio odraz rodoljubnoga i društvenog revolta pod nazivom Egy Percz (Jedan časak).

Potporna u književnosti i novinarskom radu bio joj je biskup Josip Juraj Strossmayer koji se založio da bude primljena u uredništvo lista Obzor. Tadašnji urednici lista su smatrali da je sramota da u uredništvu imaju ženu. Marija Jurić-Zagorka imala je posebnu sobu i smjela je pisati anonimno. Biskup Strossmayer preporučio joj je da piše povijesne romane i drame što je ona prihvatila i napravila velik književni opus. Romani su bili namijenjeni širokoj čitalačkoj publici, a u njima su se ispreplitale ljubavne priče i elementi nacionalne povijesti. Neka su djela dramatičnija i ekranizirana.

Kada su urednici Obzora (1896.) bili uhićeni i zatvoreni, ona je uređivala Obzor i pokazala svoje sposobnosti. Pokrenula je i uređivala prvi hrvatski časopis za žene, „Ženski list“ (1925.) te list „Hrvatica“ (1939.). Borila se protiv diskriminacije i za ženska prava te protiv mađarizacije i germanizacije.

Izveštavala je o političkim zbivanjima (saborskim sjednicama), bila je dopisnica iz Budimpešte i Beča. Aktivno je sudjelovala u političkim borbama, bila glasna i oštra protivnica mađarizacije i germanizacije. Objavljivala je crtice, humoristične skice, kraće autobiografske zapise i podliste. Suradivala je s listom Vijenac i sarajevskom Nadom.

Romani su joj prevedeni na mnoge jezike, imali su veliku ulogu u održavanju kontinuiteta hrvatskoga povijesnoga romana. Na njen književni opus prvi je ozbiljno upozorio Ivo Hergešić koji je pripremio njena djela u 17. svezaka. Također, njeno stvaralaštvo revolarizira je Stanko Lasić u monografiji Književni počeci Marije Jurić-Zagorka (1986.).

Povijesni romani: Grička vještica (ciklus od 7 romana), Kneginja iz Petrinjske ulice, Kći Lotrščaka, Gordana, Kamen na cesti, Kraljica Hrvata.

Drame: Kalista i Doroteja, Filip Košenski, Evica Gupčeva.

Romani: Plameni inkvizitori, Republikanci, Vitezovi slavonske ravni, Jadranka, Roblje, Mala revolucionarka, Nevina u ludnici, Crveni ocean (objavljen pod imenom Jurić Vodvačka).

Komedija: Jalnuševčani.

Ostala djela: Vladko Šaretić (1903.), Tozuki (1922.), Kaptolski antikrist (1925.–26.), Modri đavo (1926.), Plameni inkvizitori ili kameni križari (1928.–29.), Krijeposni griješnici (1929.–30.), Pustolovine novorođenog Petrice Kerempuha (1939.–49.).

Koristila je pseudonime: M. Jurica Zagorski, Petrica Kerempuh, Jurić Vodvařka, Iglica.

Janica Kostelić

Janica Kostelić (1982.), najbolja je hrvatska sportašica svih vremena. Za Hrvatsku su mediji napisali da je zemlja bez skijaške tradicije, zemlja bez skijaških centara i kilometarskih skijaških staza pa je Janica Kostelić bila svjetska senzacija. U dječjim natjecanjima je osvojila sve što se moglo osvojiti. U jednoj sezoni startala je u 22 utrke i pobijedila u svim. Kada je započela profesionalnu karijeru, u jednoj sezoni je bila 5 puta prva, sedam puta druga i pet puta treća. Sa 16 godina bila je najmlađa alpska skijašica na Olimpijskim igrama 1998. Nakon niza dobrih rezultata i pobjeda doživjela je strašan pad na treningu u švicarskom St. Moritzu. Ozljeda je bila strašna, pukla su 4 ligamenta od 7 ligamenata desnog koljena i bilo je pitanje hoće li moći hodati i stati na skije. Nakon komplicirane operacije i rehabilitacija Janica Kostelić je pokazala silnu volju za povratkom što joj je i uspjelo te je nizom pobjeda i dobrih rezultata bila najmlađa pobjednica Svjetskog kupa u sezoni 2000./2001. Nakon toga je imala više povreda i operacija pa je propustila više utrka u Svjetskom kupu.

Najveći uspjeh Janica Kostelić ostvarila je na Olimpijskim igrama u Salt Lake City 2002. godine kada je osvojila 3 zlatne i jednu srebrnu olimpijsku medalju. To je bila svjetska senzacija jer je športašica bila iz zemlje koja ima malo snijega, zemlje koja nema vrhunskih skijaških staza niti materijalnih mogućnosti. Nakon Olimpijskih igara nastavila je s uspjesima.

U sezoni 2002./2003. bila je 5 puta pobjednica u Svjetskom kupu, osvojila je dvije zlatne medalje na Svjetskom prvenstvu, bila je 5 puta druga i jednom treća. Bila je sveukupni pobjednik u Svjetskom kupu - veliki kristalni globus i mali kristalni globus za slalom.

Najznačajniji uspjesi Janice Kostelić su:

- 4 zlatne i dvije srebrene olimpijske medalje
- 5 zlatnih medalja na Svjetskim prvenstvima
- 3 velika globusa na Svjetskom skijaškom kupu
- 7 malih globusa na Svjetskom skijaškom kupu.

U Svjetskom kupu ukupno je imala 30 pobjeda. Na Sljemenskoj utrci 2006. godine skijala je bez rukavice i štapa i osvojila 3. mjesto!

Dobitnica je Državne nagrade za šport „Franjo Bućar“ (2001.) te nagrade Laureus (2006., Športski Oskar) za najbolju športašicu.

Bruno Kovačević i Rajko Varlaj snimili su dokumentarni film o Janici Kostelić i njenom bratu Ivici Kosteliću „Dnevnik pobjednika“. Nagrađen je na svjetskom festivalu športskoga dokumentarnog filma u Lausanni).

Hrvatska sportašica Janica Kostalić spada među najbolje svjetske sportašice.

Izvori: Hrvatska enciklopedija, Wikipedia

25. Petar Preradović

Petar Preradović (1818. – 1872.), austrijski general, hrvatski književnik, pjesnik i prevoditelj, najznačajniji pjesnik hrvatskog romantizma.

Preradović je svoj života proveo izvan domovine službujući u mnogim mjestima Austro – Ugarske Monarhije. Pod utjecajem Ivana Kukuljevića Sakcinskog Preradović je počeo pisati na hrvatskome jeziku (1840.). U svojim pjesmama izražavao je domoljublje i privrženost sveslavenskoj ideji.

Za vrijeme službe u Zadru povezo se s **dr. Antom Kuzmanićem**. Tu je napisao prvu pjesmu na hrvatskome jeziku: *“Poslanica Špiri Dimitroviću”*. Za prvi broj *“Zore dalmatinske”* (1. siječnja 1844.) napisao je pjesmu *“Zora puca bit će dana”*. Pomagao je i uređivati Zoru dalmatinsku, ali se nije smio potpisati jer je bio austrijski časnik. Zalagao se za prihvaćanje Gajeva pravopisa u Južnoj Hrvatskoj.

Car i kralj Franjo Josip I. odlikovao je Petra Preradovića plemstvom 24. veljače 1864. godine te ujedno donirao pjesniku dio osobne riznice pošto se Preradović u tom trenutku nalazio u lošoj financijskoj situaciji.

Umro je u Beču 1872. Posmrtni ostatci Petra Preradovića preneseni su u Zagreb i sahranjeni 14. srpnja 1879. u arkadama na Mirogoju. Nadgrobni spomenik Petru Preradoviću, **Domovina polaže cvijeće na pjesnikov spomenik, (1878.) izradio je kipar Ivan Rendić**.

Gotovo čitav život Preradović je proveo izvan domovine, a književnošću se bavio koliko mu je dopuštala časnička služba. Svoj entuzijazam posvetio je ilirizmu, u čijoj je drugoj fazi, uz Stanka Vraza i Ivana Mažuranića, postao najutjecajnijim pjesnikom. Pjesmama izražava brigu za hrvatski jezik, privrženost slavenskoj koncepciji i iskreno domoljublje. Uz pjesništvo Preradović se bavio i prevođenjem.

Kao mladi pjesnik na njemačkom jeziku (*Prošlost – Vergangenheit; Sadašnjost – Gegenwart; Budućnost – Zukunft; Portret razbojnika – Das Porträt des Banditen*) Preradović se profilirao na predromantičkim i romantičkim uzorima (J. W. Goethe, F. Schiller, G. G. Byron). Njemačka poezija ispunjena je motivima čežnje i idealima »srca«, a okušao se i u baladnoj formi s egzotičnom tematikom (*Djevojka uskokinja – Das Uskoken-Mädchen*). Iz ranoga razdoblja potječe i jedan dio Preradovićeve ljubavnoga kanconijera *Pjesme Lini (Lina-Lieder)*, dovršenog oko 1850.

Najpoznatija djela su mu: *Pjesma suncu, Braća, Djed i unuk, Miruj, miruj srce moje, Putnik, Nove pjesme, Kraljević Marko, Prvi ljudi...*

Ostala djela: *Prvenci: različne pjesme*, Zadar, 1846., *Proslov k svečanom otvorenju Narodnoga kazališta dne 29. siječnja 1852.* Od P. P. brzotiskom dr. Ljudevita Gaja., Zagreb, 1852., *Poesie di Pietro Preradović, Traduzione di Giovanni Nikolić. Tip. Demarchi-Rougier.* Zadar, 1866., *operni libreto Vladimir i Kosara, Lopudska sirotica* (nedovršeni ep), *Pustinjak* (nedovršeni ep) te izdanja koja su objavljena posmrtno.

Dobio je 1847. Zlatnu medalju *Litteris et artibus* (za književnost i umjetnost).

Spomenik Petru Preradoviću u Zagrebu napravio je kipar Ivan Rendić. Radi se o daru Stjepana Miletića gradu Zagrebu. U više mjesta diljem Hrvatske postavljene su biste i spomenici Petru Preradoviću. Mnoge škole nose ime književnika. U Pitomači mu je postavljen spomenik, a u Grabrovnici je uređen Muzej Petra Preradovića. Na kući je i spomen-ploča koju je Družba „Braća hrvatskoga zmaja“ postavila 29. kolovoza 1909., a obnovila 2009. godine.

Spomen-ploču Petru Preradoviću postavila je JAZU 1968. godine na bečkoj kući (Ungargasse br. 39) u kojoj je proveo posljednje dvije godine života.

Obogativši domaće pjesništvo nizom žanrova i oblika, Preradović je bio izrazito cijenjen pjesnik u svoje doba. Cijelo XIX. stoljeće, uz I. Mažuranića i S. Vraza, bio je neprijeporno središte hrvatskoga književnoga kanona, sa statusom nacionalnog barda. U XX. stoljeću javili su se i kritičniji sudovi o njegovu djelu, ali se i danas ubraja u najznačajnije pjesnike hrvatskog romantizma.

Zora puca bit će dana

Polnoć prodjè - što me búdi

U to doba iz sna mòga?

Žice same zaigraše

Na guslama dieda mòga,

Zaigraše iz tihana:

Zora puca, bit će dana!

Polnoć prodjè - još pokriva

Mir preblagi dol i goru,

Ali lagan vietrić šaptje

Od iztoka k sinjem moru,

Šaptje sladko iz tihana:

Zora puca, bit će dana!

Polnoć prodjè - uspavana

Leži morska okolica;

*Ali jedna od iztoka
Probudjena leti ptica,
Pjeva sladko iz tihana:
Zora puca, bit će dana!*

*Polnoć prodjè - još u tmini
Nebo, zemlja jest i voda,
Ali sieva od iztoka
Sjajna vila Slavskog roda,
Glasi ovamo iz tihana:
Zora puca, bit će dana!*

*Zora puca, bit će dana!
Okreni se k zlatnom vedru,
Slavna zemljo Dalmatinska:
Evo Zore u tvòm njedru,
Da odkrije zakopana
Blaga tvoja - evo dana!*

(Wikizvor)

Izvori: Branko Begović, R. F. Magjer, Hrvatska enciklopedija, Wikipedija, Wikizvor

26. Stjepan Radić

Stjepan Radić (1871. – 1928.) književnik, prevoditelj, političar, pravnik, politolog.

Predsjednik Hrvatske seljačke stranke; trajanje službe 22. prosinca 1904. – 8. kolovoza 1928.

Ministar prosvjete Kraljevine SHS; trajanje službe studeni 1925. – veljača 1927.

Za života je postao jednom od najuglednijih i najpopularnijih osoba hrvatske političke scene u prva tri desetljeća 20. stoljeća. Dosljedno je zastupao hrvatske nacionalne interese, napredne ideje unaprijeđenja hrvatskoga sela.

Bio je za demokratske promjene u društvu i stvaranje hrvatske seljačke republike.

Radićeve politička djelatnost započinje borbom protiv mađarizacije i tiranije bana Kuena Hédervárya pa je zbog toga bio zatvaran. 1893. isključen je s Pravnoga fakulteta u Zagrebu i osuđen na 4 mjeseca zatvora. Nakon spaljivanja mađarske zastave na Trgu bana Josipa Jelačića (16. listopada 1895.), prigodom posjeta cara i kralja Franje Josipa I. bio je drugooptužen na sudskom procesu te je osuđen na 6 mjeseci zatvora. Bio je u dva navrata u Rusiji (1896.). Zabranjeno mu je studiranje na sveučilištima Austro-Ugarske Monarhije pa odlazi u Pariz gdje je 1899. završio Višu političku školu. Nakon završetka studija u Parizu vratio se u Prag (njegova supruga je bila Čehinja) i surađivao s više listova. Protjerali su ga iz Praga pa je otišao u Zemun gdje je pokrenuo tjednik *Živa Domovina*. Od 1902. živio je u Zagrebu i radio kao tajnik Hrvatske ujedinjene oporbe.

Od 1902. godine pa sve do 1906. godine, glavni je urednik mjesečnika *Hrvatska misao*. S bratom Antunom, Benjaminom Šuperinom, Svetimirom Korporićem, Milanom Krištofom i Ivanom Gmajnerom krajem 1904. godine osniva političku stranku, HPSS (Hrvatska pučka seljačka stranka). Pri organiziranju Seljačke stranke Radić je zapisao da se ima boriti:

"samo ustavnim sredstvima, dotično, ako ustavnih sredstava nema, samo pisanom i živom riječi, riječju muževnom i odvažnom, do potrebe i bez obzira na posljedice. Borit se valja i činom, i to plugom i motikom, udruživanjem i javnim sastajenjem, skupnim peticijama i prosvjedima, ali nikada pod nikoju izliku i u nijednu svrhu kakvim mu drago materijalnim oružjem, bio to kamen ili bomba, batina ili puška, kolac ili sjekira."

Radić je bio mirotvorac. U svojoj knjizi Hrvati i Srbi, napisao je: „*Tim sramotnim pojavam izvor je baš u tome, što se misli, da se borba ima voditi do istrage (uništenja) vaše ili naše, a sve, gle, oko nas svjedoči, da se ta borba vodi do istrage vaše i naše... Zdrav razum svakog našeg seljanina, kojega još ne otrovasmo svojom "politikom" sudit će o ovoj borbi "do istrage vaše ili naše" kao o najstrašnijem zločinstvu, kao o pravom narodnom izdajstvu ... danas samo kretenski um ili zločinačka duša može propovijedati srednjovječnu razornu plemensku mržnju ... treba što prije pokazati, da ipak nismo tako besvijesna masa, da bi se u nas do vijeke mogao štrcati tuđinski otrov razdora i mržnje, da već jednom hoćemo i možemo biti narod bilo to s dva, pa i više ravnopravnih imena.*

Suprostavio se bezuvjetnom ujedinjenu s Kraljevinom Srbijom, 1918. godine. Radić je, na sjednici Središnjega odbora Narodnoga vijeća od 23. studenoga 1918. godine, podnio prijedlog da se zajednička država uredi kao savezna država u kojoj bi vrhovnu vlast imala tri regenta: srpski prijestolonasljednik, hrvatski ban i predsjednik slovenskog Narodnog sveta.

Dana 24. studenoga 1918. godine, na sjednici Središnjega odbora Narodnoga vijeća SHS, Radić drži govor i suprotstavlja se centralističko-hegemonističkom načinu ujedinjenja južnoslavenskih zemalja. Radić opominje :

"...upozoravam, da se ljuto varate, ako mislite, da se ovako samovoljno može prijeći preko tisuću i više godina hrvatske povijesti i hrvatske državnosti... Mi Hrvati za to nismo. Naš hrvatski seljak - a to je devet desetina hrvatskoga naroda - u ratu postao je potpun čovjek, a to znači, da ne će više nikome služiti, nikome robovati, ni tuđinu ni bratu, ni tuđoj ni svojoj državi, nego hoće da se u veliko ovo doba ta država uredi na slobodnom republikanskom i na pravednom čovječanskom (socijalnom) temelju..."

Radić upozorava: **"Gospodo! Još nije prekasno! Ne srljajte kao guske u maglu."**

Na kraju završavajući:

"Najstrašnija je stvar, najveći je grijeh i najveća politička pogreška stavljati svoj rođeni narod pred gotove činjenice, to jest voditi politiku po svojoj gospodarskoj voljici bez naroda i proti narodu. Ako to ne vjerujete, dao vam Bog svima proživjeti toliko - to ne će biti dugo - da vidite, kako će hrvatski narod u svojoj republikanskoj i čovječanskoj svijesti vas odpuhnuti baš u času, kad ćete misliti, da se je narod smirio, a vi da ste ga dobro zajašili. Živjela Republika! Živjela Hrvatska!"

Nisu ga poslušali i guske su otišle u maglu!

U novoj državi, SHS, Radić je praćen i zatvaran. U veljači 1919. bio je uhićen, ali i članovi njegove obitelji i nekoliko članova HPSS-a. U veljači 1919. obraća se Mirovnoj konferenciji u Parizu Memorandumom u kome zahtijeva za hrvatski narod pravo na samodređenje:

„Mi svi potpisani i potkrižani hrvatski državljani i državljanke iznad 18 godina izjavljujemo na temelju međunarodno priznatoga prava samoodređenja naroda, da smo po svojoj duši i pameti za neutralnu hrvatsku seljačku republiku, te za hrvatski tisućljetni državni narod. Zahtijevamo saziv posebne hrvatske konstituante, i to bezuvjetno prije nego što mirovni kongres u Parizu stvori konačnu odluku o sudbini hrvatskoga naroda. Ovlašćujemo glavni odbor Hrvatske pučke seljačke stranke i predsjednika HPSS g. Stjepana Radića, da ovaj naš zahtjev iznese pred mirovni kongres u Parizu.“

Dana 4. kolovoza, 1920. godine Stjepan Radić biva osuđen na 2 godine i 6 mjeseci tamnice. Amnestiran je 27. studenoga 1920. godine i pušten. Na izborima 28. studenoga 1920. HPSS postaje najveća hrvatska politička stranka. Da bi bolje naglasio program HPSS-a, u prosincu 1920. Godine, na skupštini u Zagrebu HPSS mijenja ime u Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS). Promjenom imena stranke Radić se zalaže za seljačku republiku, a protiv unitarističko-centralističke politike Karađorđevića.

Osporavao je pravo Ustavotvornoj skupštini da donosi ustav za Hrvatsku. U Sisku je 1920. bio pokušaj atentata na Stjepana Radića.

Godine 1923. bio je u Londonu, Beču, Moskvi gdje je HRSS uključio u Međunarodni seljački savez (Seljačka internacionala). Vratio se u kolovozu 1924., a u veljači 1925. godine uhićen je u zgradi Seljačkog doma. Nakon što je 25. ožujka 1925. godine Pavle Radić pročitao, u ime HRSS-a, izjavu kojom se priznaje dinastija Karađorđevića i Vidovdanski ustav, pušten je iz zatvora. Radić priznaje dinastiju da bi mogao izaći iz zatvora i nastaviti borbu jer iz zatvora ne može napraviti ništa. Priznajući dinastiju Karađorđevića odriče se republikanizma i mijenja ime stranke u Hrvatska seljačka stranka (HSS). Iste godine sastavljena je Pašić-Radićeva Vlada "narodnog sporazuma" u kojoj je Stjepan Radić od studenoga 1925. godine bio ministar prosvjete. U veljači 1927. godine HSS je napustio koaliciju s radikalima te prešao u oporbu prihvaćajući suradnju s Pribićevićevom Samostalnom demokratskom strankom (SDS), čime je u studenome 1927. godine osnovana Seljačko-demokratska koalicija (SDK) kao oporbu beogradskom režimu.

Radić je (27. srpnja 1928.) zahtijevao raspuštanje Narodne skupštine, nove izbore i reviziju Vidovdanskoga ustava. Radikalni srpski zastupnici prijete ubojstvom HSS-ovim zastupnicima. Radikal Puniša Račić ostvaruje prijetnju. Ubio je 20. lipnja 1928. godine u beogradskoj skupštini HSS-ove zastupnike: Pavla Radića i Đuru Basaričeka, a ranio Ivana Pernara, Ivana Grandu i Stjepana Radića. U Hrvatskoj su izbile velike demonstracije koje je policija brutalno zaustavila (ubila tri osobe, ranila 60 osoba i uhitila 120 osoba u Zagrebu). Od posljedica ranjavanja (atentata) Radić umire 8. kolovoza 1928. u Zagrebu.

Književno stvaralaštvo

U vremenskom razdoblju od 1893. do 1928. godine Stjepan Radić napisao je i objavio 65 brošura i knjiga među kojima su neke i od oko 400 stranica (Moderna kolonizacija i Slaveni 1904., Savremena Evropa 1905., Današnja financijalna znanost, 1906.) te oko 3.500 rasprava, članaka, zabilježenih govora i sl.

Prevodio je s češkoga i francuskoga jezika objavivši četiri knjige prijevoda s francuskoga na češki i hrvatski te s češkoga na hrvatski jezik. Znao je sve slavenske jezike te francuski, njemački i engleski, a služio se mađarskim i talijanskim jezikom.

Citati:

...*„Visoko dignite zastavu hrvatskoga državnoga prava, daleko raširite plamen hrvatske narodne svijesti, duboko usadite u srca vjeru u ujedinjenu i samostalnu Hrvatsku!”*(u Varaždinu, 4. travnja 1893.)

...*„Ili smo dotle pali te nam zbilja više nije stalo do svog ponosa – ili smo luda što grije u svojim njeđrima zmiju koja sprema otrov da ga u svoje vrijeme uštrca našu krv. Ili – Hrvati – imamo li što da izgubimo ako se skroz otuđimo tom elementu? Gdje su nas podupirali? Gdje su stupili s nama u borbu kad se radilo bilo o kojem našem političkom pravu ili kulturnoj kojoj stečevini?”*

Gdje? Nigdje! Obratno! Svuda su protiv nas – svuda! Ovdje s Mađaronima, u Slavoniji s Mađaronima i sa Švabama, u Dalmaciji s Talijanima. Neka se prelomi svaka naša zajednica s njima, mi nemamo šta od toga izgubiti – obratno: možemo samo dobiti!”(Zagreb, 30. kolovoza 1902.)

„Kako je s jednim čovjekom, tako je i s cijelim narodom. (...) Može narod biti radin i bogat, ali je lud, to jest, nema svijesti narodne, nema narodne sloge, i takav narod ne može biti svoj gospodar. A napokon, može narod i sve imati, ali ne zna gospodariti: manje zaradi nego što treba, više troši nego što ima; i takav narod nije svoj.”(Zagreb, 1902.)

„Hoćemo da budemo sa Srbijom, ali ne pod Srbijom, hoćemo Srbina za brata, a ne za gospodara”(Zagreb, 1919.)

„Ovo ćemo i zaboraviti, neću reći zaboraviti, nego prekriti, ali to se ne zaboravlja da je 30,000 naših seljaka bilo izbatinano i zatvoreno samo radi republikanizma i da su naše žene, naši starci i naši mladići i djeca batinani, to se neće nikad zaboraviti. Nikad više neće se naći čovjek u našim redovima koji će reći da smo mi i Srbi jedan narod. Krvnik i njegova žrtva nisu jedno.”(Zagreb, 15. travnja 1923.)

„Odnosaj Hrvata prema Srbima je jasan. Može se sa bratom biti najbolji brat, ali ja radim na svojem a ti na svojem. Mi možemo zajedno gospodariti, ali ti nećeš mojoj djeci rezati kruha, jer bi pretanko odrezao. Srpska gospoda toga neće da vide, ali narod to shvaća. Mi nećemo beogradskog centralizma, jer toga neće ni Vojvodina, ni Bosna, ni Slovenija, a kamo li Hrvatska koja treba da bude potpuno ravna Srbiji ili dvije sestre, ali svaka k sebi...” (Vrpolje, 1924.)

„Braćo, s vladom kao s vladom, a s bandom kao s bandom!” (Osijek, 10. lipnja 1928.)

Stjepan Radić umro je u Zagrebu 8. kolovoza 1928. od posljedica ranjavanja u beogradskoj skupštini. Njegovo tijelo položeno je na odar u Hrvatskom seljačkom domu u Zagrebu, gdje je bilo 4 dana kako bi mu narod iskazao posljednju počast. Pokopan je 12. kolovoza 1928. godine u Zagrebu, u arkadama na Mirogoju.

Prvi spomenik Stjepanu Radiću otkriven je u Petrinji 1936. Godine. Napravila ga je hrvatska kiparica Mila Wod (1929.).

20. lipnja je Dan sjećanja na Stjepana Radića i lipanjske žrtve.

Izvori: Zvonimir Kulundžić, Hrvatska enciklopedija, Ivo Perić

27. Ante Starčević

Dr. Ante Starčević (1823. – 1896.), hrvatski političar, publicist, književnik, utemeljitelj Stranke prava. Jedan od najutjecajnijih političara u hrvatskoj povijesti s kraja 19. stoljeća. Studirao je filozofiju na Kraljevskoj akademiji u Zagrebu 1843. – 45., potom teologiju u Senju. U Pešti je 1846. promoviran u doktora filozofije. Ne uspjevši dobiti mjesto profesora na zagrebačkoj Akademiji, zaposlio se u odvjetničkom uredu u Zagrebu gdje je radio do 1861.

Osim politikom, bavio se poviješću, filologijom, književnom kritikom, filozofijom, pisanjem pjesama, dramom, političkom satirom (*Pisma Magjarolacah*) i prevoditeljstvom. Govorio je njemački, mađarski, talijanski i francuski jezik, a dobro se je služio i latinskim i grčkim jezikom.

Predsjednik **Stranke prava** 26. lipnja 1861. – 22. listopada 1895. te Predsjednik **Čiste stranke prava** 22. listopada 1895. – 28. veljače 1896. Još za života nazvan je "**Ocem Domovine**" jer je bio politički vođa i glavni ideolog hrvatskog samoodređenja.

Tijekom školovanja priklonio se ilirskom pokretu. Objavljivao je pjesme i prozna djela u *Danici*, *Zori dalmatinskoj* i *Bačkoj vili* pod pseudonimom A. V. Rastevčić. Napisao je 4 drame od kojih je sačuvana samo jedna (*Selski prorok*). Objavljivao je u *Nevenu* i *Narodnim novinama*. Priredio je za tisak prvo izdanje *Istarskoga razvoda* (*Razvod istarski od godiner 1325.*) izradivši pritom latiničku transkripciju toga glagoljičkog pravnog spisa.

Oštro je polemizirao s Vukom Stefanovićem Karadžićem i njegovim sljedbenicima. Odbacio je Bečki književni dogovor iz 1850.

Bio je izabran u književni odbor Matice hrvatske, imenovan velikim bilježnikom Riječke županije (1861.), ali je 1862. smijenjen zbog svojih domoljubnih stavova. Sudjelovao je u radu Hrvatskoga sabora u više saziva. Utamničen je više puta.

Godine 1870. napisao je djelo „*Nekolike uspomene*“ u kome se posebno okomio na Ivana Mažuranića i Josipa Juraja Strossmayera. Od ostalih Starčevićevih djela treba istaknuti raspravu „*Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu*“ (1867.), „*Pasmina slavoserbska po Hervatskoj*“ (1876.), „*Ruski odnošaji*“ (1879.), „*Ustavi Francezke*“ (1889.), „*Iztočno pitanje*“ (1899.), *Na čemu smo* (1878.), *Pisma Magjarolacah* (1879.), *Nagodba* (1880.), *Jubilei* (1888.), *Najnovija davorija* (1893.), *Djela dra Ante Starčevića* (I.–III., 1893.–94.), *Izabrani spisi* (1943.), *Misli i pogledi* (1971.), *Politički spisi* (1971.), *Književna djela* (1995.). Saborski govori Ante Starčevića također su se odlikovali visokom literarnom vrijednošću (*Govori*, 1996.).

Pravaš Ante Starčević

Zajedno s Eugenom Kvaternikom i Perom Vrdoljakom osnovao je 1861. **Stranku prava** te zastupao stajališta o hrvatskom državnom pravu, cjelovitosti hrvatskih zemalja i pravu hrvatskog naroda na samoodređenje. U državotvornom smislu protivio se bilo kakvim zajedničkim poslovima s Austrijom i Ugarskom, a političku budućnost Hrvatske zamišljao je

utemeljenu na ugovornom odnosu između kralja i hrvatskog naroda (*»Ni pod Beč, ni pod Peštu, nego za slobodnu, samostalnu Hrvatsku«*). Istodobno je zastupao liberalna načela u izgradnji države, sukladno zasadama Francuske revolucije. Nakon raspuštanja Hrvatskoga sabora (1861.), zbog političkih je stajališta bio smijenjen s mjesta velikoga bilježnika (1862.), a zatim osuđen na zatvorsku kaznu (1863.).

Godine 1865. ponovno je bio izabran za zastupnika u Hrvatskom saboru, gdje se sukobljavao s narodnjacima i unionistima prekinuvši veze s Ivanom Mažuranićem i Josipom Jurajem Strossmayerom. U sveslavenstvu, jugoslavenstvu i srpstvu vidio je pogibelj za hrvatski narod pa im se suprotstavljao u mnogim člancima i raspravama (*Bi li ka Slavstvu ili ka Hrvatstvu*, 1867; *Ime Serb*, 1868; *Pasmina Slavoserbska po Hervatskoj*, 1878.). U skladu sa stajalištem da je Hrvatska pravno neovisna država koja bi se trebala protezati na cijelom hrvatskom povijesnom području, bosanskohercegovačke muslimane smatrao je sastavnim dijelom hrvatskoga naroda. U Zagrebu je 1867. pokrenuo prvi političko-satirični list u Hrvatskoj *Zvekan*, a od 1868. svoje je političke tekstove objavljivao u pravaškom glasilu *Hervat*. Godine 1870. objavio je *Naputak za pristaše Stranke prava*, u kojem se zauzimao za otvorenost svoje stranke svim slojevima hrvatskog društva te ljudima različite vjeroispovijesti smatrajući to preduvjetima nacionalnoga jedinstva. Ujedno se suprotstavio sudjelovanju klera u političkom životu zbog čega su ga često osuđivali u crkvenim krugovima. Na njegove stavove veliki utjecaj imale su ideje Francuske revolucije.

Nakon Rakovičke bune (1871.) i pogibije Eugena Kvaternika te nekoliko pravaških političara Stranka prava praktično je bila ugašena. Starčević je bio pod istragom i u zatvoru. Na kraju istrage oslobođen je svih optužbi.

Nakon Rakovičke bune Starčević se povukao na obiteljsko imanje u Jasku (kraj Zagreba). Godine 1878. ponovno je bio biran u Sabor te je bio zastupnikom do kraja života. Od tada je živio u Sušaku pišući članke za pravaški list *Sloboda*, među kojima se ističe serija članaka *Ustavi Francezke*, objavljena u povodu stogodišnjice Francuske revolucije.

Kada je Stranka prava bila na svome vrhuncu, za hrvatskog bana postavljen je Khuen Héderváry (1883. – 1903.) koji je nasiljem, terorom te svojom izbornom geometrijom nanio veliku štetu Stranci prava. Do kraja života Starčević je bio saborski zastupnik. Više je djelovao kao ideolog, a manje kao praktični političar. Vođenje stranke preuzeli su Fran Folnegović, Josip Frank i David Starčević. A nakon što je Folnegović 1895. osudio studentsko spaljivanje mađarske zastave prilikom posjeta cara i kralja Franje Josipa I. Zagrebu, Starčević je zajedno sa zastupnicima Josipom Frankom, Eugenom Kumičićem i Milom Starčevićem osnovao **Čistu stranku prava**, tj. formalno „*Klub čiste stranke prava*”. Iscrpljen bolešću preminuo je u Zagrebu 28. veljače 1896. u 73. godini života.

Starčevićev politički program

Starčevićev politički program: *sloboda svih naroda, jednakost svih građana, bratstvo svih ljudi*. Ideolog moderne hrvatske nacije bio je i utemeljitelj liberalizma u hrvatskoj politici, a istupao je i s jasnim zahtjevima za socijalnom pravdom. Legitimist i legalist, protivnik svih

nasilničkih metoda u politici, uvjeren da se samo zakonitim putem mogu postići vlastiti politički ideali pa se i nepovoljni zakoni mogu i smiju mijenjati samo zakonitim putem, zagovarao je državu utemeljenu na pravu. Neki stavovi, izjave “*Oca domovine*” dr. Ante Starčevića:

“Slobodna, samostalna i nezavisna hrvatska država za Starčevića je *conditio sine qua non* opstanka hrvatskog naroda.” Sloboda i naroda i pojedinca ograničena je pravom na slobodu i drugih naroda i pojedinaca. Sloboda, dakle, nije neograničena samovolja koja vodi u anarhju, nego je pravo, iz kojega proizlaze i dužnosti.

Raskrinkavši pak unutarne i izvanjske neprijatelje hrvatske slobode i samostalnosti – „*Slavoserbe*” te Beč, Budimpeštu i Beograd – Starčević je postavio putokaz kojim se može doći do narodne i državne nezavisnosti, slobode, sreće i blagostanja hrvatskog naroda.

“*Mi svi želimo osloboditi se od jarma bilo čijega, a ne želimo jarme menjati.*”

“Dok budemo imali domaćih izdajicah, dotle ćemo imati tudjinacah gospodarah. Izdajica ćemo imati dok se narod ne osvesti.” (Djela, knj. I., str. 81.).

„Netražim neprilike ni pogibeli; nu kada se radi o pravu domovine, o sreći naroda hervatskoga, ja neznam za nikakovu pogibel, za nikakovu nepriliku, za nikakovu žertvu, nego nastojim, da izpunim moje deržanstvo, i na koliko mi to za rukom pojde, na toliko sam zadovoljan, nepazeć na posledice, koje se sasma mene tiču.”

“Narod, koji samostalno ne raspolaže sa svojim porezima, vojskom i svimi državnimi poslovi, i koj neposredno ne upliva u odlučivanju rata i sklapanju mira, već samo drugom narodu za državni materijal služi, mora postati plijen i sluga onoga naroda, kojemu je te poslove predao, ili koj ih mu je silom i lukavštinom, ili falsifikacijom posvojio.”

“Bio je nesumnjivo jedan od prvih političara koji je prozreo velikosrpsku ideju (tada naširoko propagiranu od strane Vuka Karadžića), jugoslavensku ideju označio čedom velikosrpske politike te ih obje skupa proglasio najvećom opasnošću za Hrvate i Hrvatsku.”

U djelu „Nekolike uspomene” Starčević dosta opširno piše i o „Slavoserbima”. Pojam „Slavoserb” Starčević je složio od latinskih riječi slavus (rob) i servus (sluga). Slavoserb je dakle dvostruki rob. Iako su neki pokušavali dokazati kako je Starčević pod tim pojmom podrazumijevao isključive Srbe, to nikako nije točno. Ovdje se u prvome redu radi o psihološko-sociološkom tipu čovjeka, a ne o etničkoj oznaci. Slavoserbima je Starčević smatrao sve protivnike pravaške politike i hrvatske države, neovisno o tome jesu li hrvatskog, srpskog ili nekog drugog porijekla.

Starčević tako apostrofira: *“Ima Francezah, Talianah, itd. ima u svakom narodu ljudih koji žele većju ili manju meru slobode, drugačii ustav, drugačiu vladu, drugačiega vladara, itd.; nu osim kod nas neima ljudih koji bi svoj narod, svoju domovinu, i sebe iste, svakome podložili, izdali. Naš je narod kroz vekove varan, zamamljivan i tlačen, i to uvek neposredno od svojih sinovah. Tomu je posledica da ovaj narod skoro ne može razabrati dobro od zla, svojega prijatelja od svojega neprijatelja, i da se ne može svojski za ništo zauzeti, nego serne kamo ga jačji porene, bez da ikomu veruje. (...) “Svagde drugde narod pazi i štuje samo one koji su*

njemu što dobra učinili; kod nas štuje one koji su njemu škodili a tuđincem koristili”
(istaknuo D.D.).

„Jer trubiti, da narod hrvatski, narod, koji je kroz stotine godina bio mogućan, slobodan, slavan i srećan, koji je za druge toliko učinio, naroda ovoga zemljišnoga položaja uz more i tolike rijeke, u najpogodnijoj zemlji Europe, - narod u kome se je, što je drugdje prerijetko, junaštvo s umom vjenčalo, - trubiti da taj narod hrvatski može braniti i držati ovoga i onoga, nu da sama sebe ne može uzdržavati, nego da se mora podlagati slabijemu od sebe – to očitu neistinu, tu sablazan trubiti, što drugo može značiti, nego naš narod sramotiti i posvetiti današnje stanje, u kojem on nepravедno pogiba.”

“Narod koji uvek traži zaštitnika nije vredan slobode.”

“Za stalno svaki sin domovine dužan je služiti svojem narodu primiti svako mesto, koje odgovara njegovoj sposobnosti, i na kojemu može domovini kakovo dobro izkazati. U tom ga ne smi prečiti njegovo makar temeljito osvedočenje, da obstojeći sustav ne valja, ili da se ne slaže s njegovimi načeli.”

“Mi Hrvati imamo dvije narodne mane iz kojih izvire sva naša nesreća: mi svakome vjerujemo bez da promišljamo i lako zaboravljamo krivice koje nam drugi učine.”

Umro je 28. veljače 1896. godine u Zagrebu. Sahranjen je u Šestinama po vlastitoj želji u obiteljskoj grobnici, uz crkvu sv. Mirka u Šestinama. Na posljednji počinak ispratilo ga je 30.000 ljudi.

Spomenik Anti Starčeviću, u Šestinama, izradio je kipar Ivan Rendić. Postavljen je 11. listopada 1903. godine.

Svojim je djelima i političkim radom postavio teorijsko-političke temelje suvremene hrvatske nacionalne države i zbog toga je još za života bio prozvan “*Ocem domovine*”. Živio je i djelovao u teškim okolnostima za Hrvatsku (germanizacija i mađarizacija) pa pri ocjeni njegovih stavova i djela treba sagledati sve čimbenike koji su utjecali na njega.

Izvori: Josip Horvat, Dubravko Jelčić, enciklopedija, Wikipedija, Davor Dijanović, Tomislav Ladan

28. Alojzije Stepinac

Alojzije Viktor Stepinac (1898. – 1960.), zagrebački nadbiskup (1937. - 1960.), kardinal, blaženik, mučenik. Spomen dan Stepinčevo je 10. veljače.

Studirao je na Papinskom sveučilištu Gregorijani. Za svećenika je zaređen u Rimu 26. listopada 1930. Papa Pio XI. imenovao ga je 28. svibnja 1934. nadbiskupom koadjutorom s pravom nasljedstva. Na Ivanje, 24. lipnja 1934., zaređen je za biskupa u Zagrebačkoj katedrali. Na njegovu inicijativu nadbiskup Bauer ustanovljuje dijecezanski Caritas 23. studenoga 1931. i na čelo Caritasa imenuje Alojzija Stepinca. Nakon smrti zagrebačkog nadbiskupa Bauera, 7. prosinca 1937., Stepinac preuzima izravnu upravu Zagrebačke nadbiskupije, a uskoro i predsjedništvo tadašnje Biskupske konferencije Jugoslavije. Zaslužan je za otvaranje mnogobrojnih župa. Za vrijeme Drugog svjetskog rata spašavao je ljude svih vjera i političkih uvjerenja pa je vlast planirala njegovo ubojstvo. Tražili su od Svete Stolice da ga povuku iz Hrvatske.

Nakon završetka Drugog svjetskog rata započeo je komunistički progon Katoličke crkve i nadbiskupa Alojzija Stepinca. Samo 9 dana nakon ulaska partizana u Zagreb bio je prvi put uhićen i zatvoren (od 17. 5. do 3. 6. 1945.). Nakon toga je započeo komunistički pritisak da se Katolička crkva u Hrvatskoj odvoji od Rima što je Stepinac odlučno odbio.

Zbog komunističkog terora hrvatski biskupi predvođeni Stepincem su 22. rujna 1945. objavili Pastirsko pismo o nasiljima komunističke vlasti, o više od petsto ubijenih i nestalih svećenika (koliko je tada bilo poznato). Progon Katoličke crkve i Stepinca je nakon toga bio pojačan.

Nadbiskup Stepinac napadnut je kamenjem i jajima 4. studenoga 1945. u Zaprešiću. Napad je organizirala komunistička vlast koja je tražila od Svete Stolice da povuče nadbiskupa Stepinca iz Hrvatske.

Budući da nadbiskup Stepinac nije pristao na stvaranje samostalne nacionalne crkve koja je odvojena od Svete Stolice, komunisti su pripremili montirani politički proces i osudili nadbiskupa Stepinca na 16 godina robije. Za vrijeme boravka u kaznionici Lepoglava bio je sustavno trovan pa mu se zdravstveno stanje jako pogoršalo te su ga komunističke vlasti (da ne umre u kaznionici) premjestile (u prosincu 1951.) u Krašić, gdje je bio u kućnom pritvoru pod strogim nadzorom. Tijekom boravka u Krašiću imao je velikih zdravstvenih poteškoća.

Papa Pio XII. imenovao ga je kardinalom 12. siječnja 1953. Stepinac nije želio ići na svečanost u Rim jer se bojao da mu ne će dopustiti povratak u domovinu Hrvatsku.

Zdravstveno stanje kardinala Stepinca pogoršavalo se unatoč liječenju. Umro je u Krašiću 10. veljače 1960. Komunistička vlast je prvo zabranila sahranu u Zagrebu, ali je popustila 12. veljače 1960. pa je kardinal Alojzije Stepinac sahranjen u Zagrebačkoj prvostolnici.

Kardinal Alojzije Stepinac pokopan je u Zagrebačkoj prvostolnici u kripti ispod glavnog oltara pokraj lijesa biskupa Maksimilijana Vrhovca. Pogrebni je obred završen pjevanjem pjesme *Ecce quomodo moritur iustus (Evo kako umire pravednik)*.

Sarkofag bl. Alojzija Stepinca u Zagrebačkoj katedrali izradio je akademski kipar Hrvoje Ljubić. Ispod je grobnica zagrebačkih biskupa i nadbiskupa.

Papa Ivan Pavao II. proglasio je Stepinca blaženim u Mariji Bistrici, 3. listopada 1998., pred mnoštvom od oko 500.000 vjernika. Njegov spomendan, Stepinčevo, slavi se 10. veljače.

Presuda nadbiskupu Alojziju Stepincu iz 1946. poništena je 22. srpnja 2016. godine.

Alojzije Stepinac - Pastir Katoličke Crkve

Alojzije Stepinac simbol je hrvatskog katoličkog identiteta. Imao je ključnu ulogu u obrani katoličke vjere i vjernosti hrvatskoga naroda Svetoj Stolici. Odbio je stvaranje samostalne nacionalne crkve, što su komunisti tražili, koja će biti odvojena od Rima i pape. Zbog toga je bio uhićen, suđen na politički montiranom procesu koji je trajao samo 12 dana i osuđen na 16 godina robije.

Utemeljio je brojne nove župe (unatoč protivljenju u Crkvi i izvan nje) i organizirao proslavu 1300. obljetnice evangelizacije hrvatskog naroda (641. – 1941.). Proslava je bila odgođena zbog rata te organizirana tek 1984. godine u Mariji Bistrici. U Brezovici osniva prvi karmel u Hrvatskoj. Pokrenuo je katolički dnevnik "Hrvatski Glas". Potaknuo je izdanje novog cjelovitog prijevoda Svetoga pisma.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata pomagao je siromašnima, prognanima i izopćenima preko karitativnih ustanova. Osnovao je pučke kuhinje za siromašne.

Dosljedan u svom rodoljublju, ali danasve vjeran pastirskom poslanju, sa svom slobodom i neustrašivošću javno osuđuje rasna, ideološka i politička progonstva. I u javnim nastupima i u tolikim pismenim interventima hrabro zahtijeva poštivanje svake osobe, bez razlike rase, narodnosti, vjere, spola i dobi. Vjeran Evanđelju, neumorno osuđuje zločine protiv čovještva i sve druge nepravde. Odmah po donošenju rasističkih zakona, već u travnju 1941., upućuje najoštrij prosvjed vlastima. Spašavao je progone židove, Srbe, Cigane, Slovence, Poljake, kao i Hrvate komuniste.

Mnogima je pružio zaštitu, koliko su to ratne prilike dopuštale. Zbog pomaganja i zaštite ljudima te kritika ustaškog režima i rasnih zakona napravljen je plan za njegovo fizičko uklanjanje (koji nije realiziran).

Spasio je mnoge živote, veliki broj djece (ratne siročadi), prenamijenio je dio Nadbiskupskog Dvora na Kaptolu za prihvatno središte za djecu i ratnu siročad, prihvati je 300 slovenskih svećenika, zauzimao se za humaniji postupak prema zatočenima (zatvorenim, zarobljenim).

Svakog srpnja vodio je zavjetna hodočašća vjernika grada Zagreba. Zauzimao se za nerođene te uputio apel hrvatskim liječnicima.

Od Crkve je tražio da se ne miješa u politiku, da se drži podalje od zemaljske vlade.

Alojzije Stepinac je mučenik kojeg su progonile komunističke vlasti, montirali politički porocis koji je trajao samo 12 dana i na kojem je osuđen na 16 godina robije te gubitak građanskih prava. Zatvoren je u kaznionici u Lepoglavi gdje je provođena psihička tortura s nizom ograničenja. U Lepoglavi je sustavno trovan, u njegovim tjelesnim odstatcima utvrđene su nenormalne količine teških metala: koncentracija olova bila je 23 puta veća, kroma 22 puta veća, antimona 19 puta veće, kadmija 13 puta i arsena 4 puta veće koncentracije od normale. Zbog sustavnog trovanja razvila se "policitemija vera", tromboze nogu i bronhalni katar.

Trpio je, ali se nije predao. Stepinac je umro kao dvostruka žrtva: kao sužanj i zatvorenik i kao žrtva mržnje komunističkih progonitelja koji su mrzili vjeru i Crkvu kao i hrvatski narod kojem je on pripadao. Oduzimanje i spaljivanje njegova srca je znak silne komunističke mržnje prema Stepincu, Crkvi i hrvatskom narodu.

Već u prvim mjesecima nakon osnutka hrvatske države (NDH) hitno intervenira i poručuje: ***"Po katoličkom moralu nikada nije dozvoljeno ubijati taoca za krivice, koje su drugi počinili."*** A 25. listopada 1942. u Zagrebačkoj katedrali izjavljuje: ***"Svaki narod i svaka rasa, kako se danas odrazuju na zemlji imade pravo na život dostojan čovjeka i na postupak dostojan čovjeka. Svi oni bez razlike, bili pripadnici ciganske rase ili koje druge, bili crnci ili ugladeni Europejci, bili omraženi Židovi ili oholi Arijanci, imadu jednako pravo da govore: "Oče naš koji jesi na nebesima!" I ako je Bog svima podijelio to pravo, koja ga ljudska vlast može nijekati?" Protivio se nasilnim vjerskim prijelazima, a kad ih nije mogao spriječiti, daje kleru povjerljivu instrukciju: da one koji zatraže prijelaz - da bi na taj način spasili svoj život - prime u Katoličku Crkvu bez ikakvih uvjeta, jer "kad prođe ovo vrijeme ludila i divljaštva, ostat će u našoj Crkvi oni koji budu konvertirali zbog uvjerenja, dok će se ostali, kada opasnost prođe, vratiti u svoju."***

Stepinac je već u tijeku 1941. g. poslao povjerljivu okružnicu svećenstvu, u kojoj piše:

»Kada dođu k vama osobe židovske ili pravoslavne vjeroispovijesti, koje se nalaze u smrtnoj opasnosti, pa zažele konvertirati na katolicizam, primite ih, da spasite ljudske živote. Ne zahtijevajte od njih nikakvo specijalno vjersko znanje, jer pravoslavni su kršćani kao i mi, a židovska je vjera ona, iz koje kršćanstvo vuče svoje korijene. Uloga je i zadaća kršćana u prvom redu spasiti ljude. Kada prođe ovo vrijeme ludila i divljaštva, ostat će u našoj Crkvi oni, koji budu konvertirali zbog uvjerenja, dok će se ostali, kada opasnost prijede, vratiti u svoje.« (Benigar, str. 395)

Stepinac je zaslužan za spašavanje velikog broja kozaračke djece, za zbrinjavanje gladne i bolesne djece. U govoru ispred Zagrebačke katedrale 31. listopada 1943. osudio je svaku diskriminaciju, rasnu, nacionalnu i vjersku, zatvaranje i ubijanje nevinih, otimanje i palež imovine i mirnih sela.

Propovijed od 31. listopada 1943.

»Bog je naš Stvoritelj, a mi bijedni zemaljski crvi, koji svojem Stvoritelju dugujemo poštovanje i poslušnost, ili, drugim riječima, mi smo veliki dužnici Božji. A, evo, ima već više od dva stoljeća, da Europa, a i čitav svijet, koji je htio biti pametniji od Boga, uskraćuje Bogu dužno poštovanje. Tko da ocrta sav smrad, što je izbačen protiv Boga preko novina i knjiga samo u zadnjih dvadeset godina? Tko da vjerno ocrta zločinačke pobačaje, izvršene u zadnjih dvadeset godina u ime tobožnje znanosti i tobožnjih socijalnih indikacija? Tko da opiše svu prljavštinu života tolikih bračnih drugova? Tko da opiše sve zlo, što ga je donijela poganska moda današnjeg ženskog svijeta? Tko da opiše svu razuzdanost i nepoštenje, što se u zadnja dva decenija opažala na morskim plažama i drugim kupalištima? Ta dovoljno se sjetiti samo naše rijeke Save.« Današnje nevolje plod su naših grijeha i Božja kazna. Mi smo »radi naših grijeha pali u ruke Boga živoga, koji danas poput groma obara ne samo pojedine gradove i sela, nego i čitave narode«. Zato, ako se želimo spasiti od potpune propasti, moramo se »poniziti pred Bogom i iskrenom pokorom okajavati grijeh«.

Stepinac koristi priliku, »da javno odgovorim nebrojenim tajnim savjetnicima s lijeva i s desna, s brda i s dola«, koji svaljuju na Crkvu krivnju za zla djela koja se zbivaju. Riječ je o tri vrste prigovora, iznosi Stepinac:

1. *»Da nismo pravodobno i da nismo kako bi trebalo ustali protiv zločina, koji su se zbivali po pojedinim krajevima naše domovine.« Stepinac: mi nismo »bilo čija politička trublja«. Uvijek naglašavamo principe vječnoga zakona Božjega, ali ne možemo nikoga prisiliti da ih vrši. »Zato ne možemo odgovarati ni za koju tu usijanu glavu u svećeničkim redovima.« Nije Crkva ta, koja je huškala na rati, niti »stvarala u dušama nezadovoljstvo i podivljalo, koja je urodila tako žalosnim posljedicama«. Ova opaska upućena je na »stanovite krugove, organizacije i pripadnike drugih narodnih skupina«, što se svakako odnosi na Srbe, a također možda i na Židove.*

2. *Druga vrst optužbi su za filokomunizam. Katolička Crkva odlučno odbacuje komunistički sustav, iako smatra da socijalne reforme i pravednija razdioba dobara jesu potrebne. Crkva ne može priznati sustav, koji bi htio seljaku oduzeti njegovu zemlju, privatniku poštenom trudom stečenu imovinu, koji negira obitelj i koji bi htio negirati osobnoga Boga i svesti ispovijedanje vjere u četiri zida. »A možda bi ti isti, koji nam stavljaju taj prigovor, bolje učinili, da pokucaju na vrata vlastite savjesti i da se upitaju, nisu li mnogi, koji se skrivaju po šumama, otišli onamo ne iz kakvog uvjerenja o istinitosti komunizma, nego često puta iz očaja radi nečovječnih metoda nerazboritih pojedinaca, koji su mislili da mogu raditi što ih volja, i da za njih ne postoji zakon ni ljudski ni Božji.«*

3. *Optužuju nas također da smo pristaše rasizma; Crkva je međutim svoj stav o tome odavno izrekla. :»Katolička Crkva ne pozna rasa koje gospoduju, i rasa koje robuju. Katolička Crkva pozna samo rase i narode kao tvorevine Božje, a ako koga više cijeni, to je onaj, koji ima plemenitije srce, a ne jaču pesnicu. Za nju je kralj kao čovjek u kraljevskoj palači upravo tako čovjek kao i zadnji siromah i ciganin pod šatorom (...) Sistem strijeljanja stotine talaca radi zločina, kojem se ne može otkriti krivca, poganski je sistem, koji nikad*

nije urodio dobrim plodom.« (objavljeno u Stepinac mu je ime, str. 45.– 50.; ova propovijed nije bila tiskana jer su ustaške vlasti to zabranile.)

Blaženik Alojzije Stepinac je svetac, kao što je jednom rekao papa Pio XII. „***Nemate, doduše, kardinala, ali imate svetca***” (na pitanje kada će Alojzije Stepinac postati kardinal, godine 1952.). Kritičari Alojzija Stepinca govore i pišu o Alojzija Stepinca selektivno, izvan vremena i prostora u kojem je Stepinac živio. Pitanje je tko bi, u svijetu, napravio više od Alojzija Stepinca u tim okolnostima. Kritičari Alojzija Stepinca imaju dvostruka mjerila jer na događaje gledaju jednostrano ideološki. Glavna nit vodilja tih kritičara je mržnja prema Katoličkoj Crkvi, mržnja prema hrvatskom narodu i mržnja prema rodoljubu Stepincu koji je očuvao hrvatski identitet.

Izvori: Juraj Batelja, Ivan Gabelica, Vladimir Horvat, Ivan Tašev i drugi

29. Josip Juraj Strossmayer

Josip Juraj Strossmayer (1815. – 1905.), hrvatski biskup, političar i dobročinitelj.

Strossmayer je doktorirao filozofiju (u Pešti) i teologiju (u Beču). Zaređen je 1838. Godine, a 1849. imenovan je za srijemsko-bosanskoga biskupa sa sjedištem u Đakovu (na prijedlog bana Josipa Jelačića). Službovao je pod geslom „*Sve za vjeru i domovinu*“.

Bio je među najznačajnijim i najutjecajnijim Hrvatima 19. stoljeća, utemeljitelj središnjih hrvatskih znanstvenih i kulturnih ustanova te pisac i mecena.

Bio je pastir svojih sjedinjenih biskupija, Đakovačke i Srijemske. Dao je sagraditi neoromaničku katedralu (1866. – 1882.) u Đakovu, obnovio je zgradu sjemeništa, osnovao tiskaru i tiskao *Glasnik biskupije bosanske i srijemske* (1873.) koji izlazi i danas. Svojim nasljednicima je ostavio bolju nadbiskupiju nego što ju je preuzeo. Neumorno je obilazio svoje biskupije. Doveo je *Milosrdne sestre sv. Križa* u Đakovo kako bi one svojim školskim i karitativnim radom pomogle vjericima biskupije. U Osijeku je otvorio Dječjačko sjemenište, pomagao izgradnju veleborne neogotičke župne crkve Sv. Petra i Pavla, zovu je i „Osječka katedrala“. Zalagao se za pripajanje baranjskih župa Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji, kao i župa valpovačkog i donjomiholjačkog dekanata koje su tada pripadale Pečuškoj biskupiji. To je djelomično ostvareno tek nakon I. svjetskog rata, a potpuno početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća.

Na crkvenom planu zalagao se za ekumenizam i pomirenje katolika, protestanata i pravoslavaca. Nadao se uspostavi crkvenog jedinstva pravoslavaca s Rimom, a ta ideja pomirenja bila je bitna komponenta njegove sveslavenske, napose južnoslavenske koncepcije. Kao apostolski administrator Katoličkom crkvom u Srbiji (1851. – 1897.) uvjerio se kako je to nemoguće jer se srbijanska vlast i Srpska pravoslavna crkva odnose s mržnjom i prezirom prema Katoličkoj crkvi i Hrvatima. Uspio je postići sklapanje konkordata s Crnom Gorom 1886. godine kojim su katolici Kotorske i Barske biskupije dobili slobodu života i djelovanja, a nedugo zatim i pravo na upotrebu staroslavenskoga jezika u liturgiji. Nije uspio, iako je na tome mnogo radio, sklopiti konkordat između Srbije i Svete Stolice.

Stipendirao je bosanske franjevce i pomagao Katoličku Crkvu u Bosni i Hercegovini. Posebno se istaknuo na Vatikanskom koncilu (1869. – 1870.) gdje je održao čuveni govor u kojem je napao doktrinu papine apsolutne nepogrešivosti. Njegov govor je bio krivotvoren i tom krivotvorinom ga se nastojalo kompromitirati.

Kao biskup naslijedio je golemu imanja Đakovačke biskupije, koja je iskoristio za svoje kasnije mecenatske priloge i darove na kulturnom i prosvjetnom polju. Svojim nasljednicima biskup Strossmayer ostavio je još bogatiju biskupiju. Najveću i najizrazitiju mecenatsku aktivnost Strossmayer je razvio u vrijeme najžešćih političkih borba u Hrvatskoj.

Od 1860. aktivno se uključuje u politiku kao prvak Narodne stranke, viralni zastupnik u Hrvatskom saboru te veliki župan Virovitičke županije. Godine 1861. održao je čuveni govor u Hrvatskom saboru o odnosu Hrvatske prema Ugarskoj u kome se zalagao za federalni savez s ugarskim narodima.

Hrvatsko-ugarskom nagodbom ukinuta je hrvatska autonomija po pitanjima proračuna i financija. Biskup Strossmayer se tome žestoko protivio i pokušao da se hrvatska autonomija proširi, ali nije uspio pa se 1873. povlači iz političkog života i iz vodstva Narodne stranke, razočaran popuštanjem narodnjaka mađarskim zahtjevima.

Sa svojim dugogodišnjim štićenikom i prijateljem Franjom Račkim zastupa ideju osnivanja federalne države Južnih Slavena kao protutežu njemačkim, mađarskim i talijanskim pretenzijama. Tu ideju napušta nakon što su se Srbi u Hrvatskoj priklonili Mađarima te zagovara ideju preuređenja Austro-Ugarske Monarhije uz poštovanje hrvatskih nacionalnih interesa, posebno sjedinjenja hrvatskih zemalja i pravo na uporabu domaćeg jezika.

Njegovo je južnoslavenstvo tek jedna vizija političkih traženja u ondašnjem geopolitičkom okruženju. Borio se protiv germanizacije i mađarizacije koja je provođena u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Strossmayer se tijekom vremena uvjerio u imperijalističku politiku Srbije pa je napustio prvotne zamisli o južnoslavenstvu. U pismu Franji Račkom 1884. napisao je: „**Narod nam je u vrlo opasnom položaju. Srbi su nam krvavi neprijatelji. Dobro je rekao, mislim Marković, da dočim se mi ljuto borimo prot Mađžara, Srbin brat iza leđa na nas navaljuje.**“ Njegov cilj bila je suverena, integralna i samostalna Hrvatska.

U pismu Serafinu Vannutelliju, papinskom nunciju u Beču od 2. prosinca 1885. godine, biskup Strossmayer objašnjava svoje viđenje tada aktualnih geopolitičkih prestrukturiranja te izlaže svoju viziju balkanske federacije pod Habsburškom vladavinom u kojoj bi hrvatsko pitanje bilo bolje riješeno nego u tada aktualnim okolnostima podijeljenosti hrvatskih područja između zona utjecaja Mađarske i Austrije: „*Mađari već dva i više desetljeća posebno nastoje da srpski narod u Hrvatskoj i izvan Hrvatske za svoje ciljeve pridobiju i učine ih svojim nakanama posve odanim. Iskorištavaju u tu svrhu taštinu Srba koji smatraju da su ispred svih drugih pozvani da, uskrisivši carstvo svoga cara Dušana, jedini na Balkanskom poluotoku zavladaju... Mađarskim probojnicima i nakanama odgovara da nadraže slavenski narod protiv slavenskog naroda te da Srbe nagovore da, s jedne strane, Hrvatska bude opljačkana i bačena u ropstvo; da se s druge strane, Bugare satru i učine nepomičnima, pa da oni uglavnom jedini vladaju i negdanje Dušanovo carstvo obnove.... Ja sam dabome najčvršće uvjeren da je na Balkanskom poluotoku jedino moguće, a po Bogu i moralnom zakonu valjano, imati bratsku federaciju raznih naroda, među kojim će narodima dakako Slaveni igrati glavnu ulogu... Ponavljam iz svega svog srca: Hrvatska, kakva je vazda bila i kakva će vazda ostati, pravi je Božji dar uzvišenoj vladarskoj kući i svemu carstvu da na Balkanskom poluotoku obdrži prvo mjesto... da bi tome uzvišenom cilju Hrvatska mogla odgovoriti, treba prije svega da se na slobodu izvuče ispod stranog odlučivanja, tiranije i vlasti, te da se sebi samoj, to jest svojoj cjelovitosti, slobodi i snazi vrati. Meni se čini da je skrajni čas da se jednoj Hrvatskoj pomogne... danas mogu, kako se čini, počeci njena popravka i njezine snage biti ono, čega se Austrijsko Carstvo*

iz dana u dan sve većma trebati da svoju moćnu jakost i djelotvornost posvuda iskaže. U tom pogledu pitanje Hrvatske podnipošto nije, kako tvrde Mađari, samo nutarnje pitanje Ugarske, nego je pitanje cijeloga Carstva i uzvišene dinastije.“

O Strossmayerovoj širini i veličini naš pjesnik Antun Gustav Matoš je u tekstu *Strossmayerov spomenik* iz 1906. godine napisao: „*Njemačko dijete i najljepši primjer naše asimilacione snage, 'Eseker' i hrvatski rodoljub, velikaš Crkve i pionir nauke, najomraženiji i najmiliji sin roda, bez sumnje najslavniji, 'naša dika'. Kao zvuk katedralnih zvona što zvuči nad salašima i u dubini šuma ubave đakovštine [sic!], tako je njegov jaki glas učio Evropu da nas još ima – 'još Hrvata'.*“

Naslijedivši i višestruko unaprijedivši bogato vlastelinstvo đakovačkih biskupa, koristio je njegove prihode za dobrotvorni rad i kulturni razvoj cijele Hrvatske. Bio je i mecena na kulturno-prosvjetnom planu financijski pomažući brojne institucije (Matica hrvatska, tiskara u Cetinju, Viša gimnazija u Osijeku, JAZU, Galeriju slika u Zagrebu...).

Potaknuo je osnivanje *Jugoslavenske (u značenju južnoslavenske) akademije znanosti i umjetnosti* (danas HAZU) 1861. godine. Dao je značajan novčani prilog za izgradnju Akademijine palaču (građena od 1877. do 1880.) te trajno podupirao njezin rad. Akademiji je poklonio svoju zbirku slika starih majstora (256 slika), danas *Strossmayerova galerija starih majstora*. Nikada nije bio član Akademije, ali je izabran za njezinoga pokrovitelja. Akademijina knjižnica, arhiv i galerija slika kulturne su dragocjenosti hrvatskoga naroda.

Josip Juraj Strossmayer igrao je važnu ulogu pri obnovi Zagrebačkog sveučilišta 1874., pomagao je osnivanje tiskare na Cetinju, a zatim Matice slovenske. Također tiska prvu zbirku makedonskih narodnih pjesama braće Miladinov (1861.).

Pomaže rad hrvatskih škola i knjižnica, čitaonica, rad na rječniku, podržava Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, pomaže časopise, novine, književnike, znanstvenike i umjetnike. Materijalno je pomagao i tiskanju raznih znanstvenih djela u akademijinim izdanjima. Zalaže se za ostvarenje hrvatskih nacionalnih interesa potičući narodni duh riječima: „***Narodna je knjiga i glavni plod duha svakoga naroda i glavno pomicalo njegova razvitka, pače u nenosnim prilikama javnoga života jedino sidro, koje ga čuva od propasti.***“ U političkom se pogledu zauzimao za sjedinjenje hrvatskih zemalja, za građanske slobode i za prava hrvatskoga jezika.

Moralno i materijalno pomagao je izgradnju i rad svih hrvatskih gimnazija, a za njih ustanovljuje „***Strossmayerovu zakladu***“ za pomoć siromašnim đacima. Stipendirao je mnoge perspektivne mlade ljude: pisce, umjetnike, pravnike, liječnike... Novčano je pomagao nakladničku djelatnost kao i osnivanje narodnih čitaonica i to ne samo u Hrvatskoj nego i u ostalim slavenskim zemljama (Slovačka, Češka, Poljska i Makedonija).

Naglašavao je latinsko-glagoljsku kulturnu baštinu kao hrvatsku posebnost i dio europske kulture. Ta baština bila mu je polazište ideje o posebnom poslanju Hrvatske prema slavenskom svijetu i prema Europi.

Njegovom zaslugom Marija Jurić Zagorka primljena je (kao politička suradnica i referentica mađarsko- hrvatske politike) u uredništvo „*Obzora*“ (jedina žena) unatoč silnim otporima uredništva. Može se napisati da je bio pionir borbe za ženska prava u Hrvatskoj.

Izvori: enciklopedija, Wikipedija, info.hazu.hr

30. Sveti Jeronim

Jeronim, rođen kao Eusebius Sophronius Hieronymus oko 340/345. u Stridonu, na granici rimskih pokrajina Dalmacije i Panonije, umro je 420. u Palestini.

Bio je svećenik i crkveni naučitelj, crkveni pisac i prevoditelj. *Čovjek koji je udružio Europu Slovom Riječi Božje i Kristovim svetim križem*. Pripada istaknutim duhovnim ocima zapadnoga kršćanstva. Godine 2020. navršava se 1600. obljetnica smrti jednoga od najvažnijih svetaca u povijesti kršćanstva, jednoga od najvećih velikana kršćanske kulture i europske civilizacije te jednoga od najpoznatijih i najznačajnijih svjetskih velikana rođenih na našim prostorima.

Ubraja se među četiri velika zapadna crkvena oca, uz svete: Ambrozija, Augustina i Grgura Velikog. Na Tridentinskom saboru proglašen je crkvenim naučiteljem (najviša titula koja se može dobiti u hijerarhiji svetaca), a takvih je samo trideset u dvije tisuće godina Crkve. Neki mu pripisuju i titulu jednoga od prvih europskih mislilaca.

Najpoznatije i najvažnije djelo sv. Jeronima je latinski prijevod Biblije tzv. *Vulgata*.

Autor je i niza homilija i komentara na biblijske knjige, preveo je i nadopunio Kroniku Euzebija iz Cezareje, a značajno mu je djelo i skup književnih biografija pod naslovom „*O slavnim muževima*“, 135 biografija crkvenih pisaca. Poseban dio Jeronimova književnoga opusa čine poslanice Epistulae, kojih se sačuvalo 154. *Corpus* njegovih poslanica dijeli se na one koje govore o njemu ili o drugima (*familiares*), poslanice sućuti (*epistulae consolatoriae*), pogrebne poslanice (*epitijaphia*) i pobudnice ili moralističke poslanice (*exhortatoriae*). Poslanice su književno svjedočanstvo o Jeronimovu životu, njegovim razmišljanjima, o vremenu i prilikama u kojima je živio, te o ljudima s kojima je surađivao.

Jeronim je autor i triju monaških biografija, o sv. Pavlu Prvom pustinjaku, sv. Hilarionu i sv. Marku.

Posljednje 34 godine života proveo je kao isposnik i pokornik u mjestu Isusova rođenja – Betlehemu gdje je tijekom 15 godina (od 390. do 405. g.) prevodio Bibliju s hebrejskoga na latinski jezik, preveo je Sveto pismo na latinski jezik u potpunosti (glasovita Vulgata). Napisao je i crkvenu povijest (*De viris illustribus sive de scriptoribus ecclesiasticis*).

Njegov opus je kamen temeljac europske kulture jer je omogućio uporabu latinskoga kao jezika zapadnoeuropske kulturne integracije. Zaslužan je za povezivanje antičke kulture sa zapadnoeuropskom civilizacijom, a i za popularizaciju biblijske baštine. Gotovo da nema renesansnoga ili baroknoga slikara svjetskoga glasa koji ga nije naslikao.

Ime svetoga Jeronima prepoznatljivo je u cijelom svijetu. Po njemu nose ime mnogobrojne crkve, samostani, zavodi, instituti, ulice i trgovi.

Ispred zgrade Hrvatskoga veleposlanstva u Washingtonu nalazi se Meštrovićev spomenik sv. Jeronimu.

Katolička ga crkva slavi kao jednoga od četiriju crkvenih učitelja.

Popularnosti svetoga Jeronima pomoglo je srednjovjekovno djelo *Vita et transitus sancti Hieronymi*, prevedeno i kod nas potkraj 14. st., a poslije tiskano u Senju (1508.). Blagdan svetoga Jeronima slavi se 30. rujna, na dan njegove smrti, (30. rujna 420.). Pokopan je ispod glavnoga oltara čuvene rimske bazilike Santa Maria Maggiore u Rimu.

Sv. Jeronim i Hrvatska

Svijet velikane prepoznaje po mjestu njihova rođenja, a mjesto rođenja sv. Jeronima bio je prostor današnje Hrvatske pa je Hrvatska njegova baštinica i promotorica. U Hrvatskoj su podignute mnogobrojne crkve u čast sv. Jeronima (u Zagrebu, Rijeci, Šibeniku, Slanom i Herceg Novom). Hrvatska institucija u Vječnom gradu nosi njegovo ime, Hrvatski zavod svetoga Jeronima.

Hrvatski glagoljaši su s posebnim žarom širili uvjerenje o svetom Jeronimu kao sunarodnjaku i ocu glagoljaštva pa su se pozivali na njega i odupirali se stalnom nastojanju Rima da isključivo latinski bude liturgijski jezik. Pozivanje na sv. Jeronima i glagoljicu korišteni su za zaštitu narodnoga identiteta. Dokaz o tom uvjerenju je pismo pape Inocenta IV., iz 1248., u kojemu papa odobrava senjskom biskupu uporabu glagoljice i slavljenje mise na crkvenoslavenskome jeziku pozivajući se na njegovu tvrdnju kako narod i kler hrvatskih biskupija drže Jeronima začetnikom glagoljice i hrvatskoga jezika.

Svetoga Jeronima se posebno povezivalo s Dalmacijom jer se predstavljao kao ponosni Dalmatinac. Svjestan svoje teške naravi, često je znao reći: „*Oprosti mi, Bože, jer sam Dalmatinac!*“

Misli svetoga Jeronima:

1. *Nije bitno kakvu narav imaš, već što ćeš s njome učiniti.*
2. *Božja milost može promijeniti svakoga; treba joj se samo otvoriti.*
3. *Nemirni duh nekada zna izvesti na pravi put prije nego mirni duh.*
4. *Bog vodi ovaj svijet naprijed po ljudima koji se priznaju grešnicima, a ne bezgrešnima.*
5. *Svi smo mi pozvani prevoditi riječi Evanđelja u djela Evanđelja.*
6. *Evanđelje je knjiga iz koje čitaš dvostruko više nego što je između korica napisano.*
7. *Da bi se približio Bogu, moraš se prije toga osloboditi svega što te odvraća od njega.*
8. *Samo u samoći čovjek može doći do velikih istina o životu.*
9. *Možeš druge učiti o Bogu samo ako tvoj život govori o Njemu.*
10. *Putuješ svijetom u potrazi za Bogom da bi na kraju shvatio da je On uvijek bio uz tebe.*

Izvor: duhovnost.net, laudato, Vanda Kraft Soić, Božo Skoko

31. August Šenoa

August Šenoa (1838. – 1881.) hrvatski književnik, dramaturg, jezikoslovac, prevoditelj, kritičar, zagrebački senator i kroničar. Najplodniji hrvatski pisac 19-og stoljeća, tvorac moderne hrvatske književnosti.

Bio je urednik časopisa *Vienac* od 1874. do smrti 1881. Kazališni kritičar pa dramaturg Hrvatskog zemaljskog kazališta, član uredništva lista *Pozor* za koji je pisao seriju feljtona *Zagrebulje*. Zahvaljujući Augustu Šenoi, feljton je postao literarni žanr.

Djela Augusta Šenoe

Povijesni romani: *Zlatarevo zlato* (1871.), *Čuvaj se senjske ruke* (1875.), *Seljačka buna* (1877.), *Diogenes* (1878.), a nije dovršio roman *Kletva* (1881.). Povijesni romani zauzimaju središnje mjesto u njegovu opusu.

Pripovijetke: *Prosjak Luka*, *Barun Ivica*, *Prijan Lovro*, *Branka*.

Povjestice, pripovjedna djela u stihu: *Propast Venecije*, *Smrt Petra Svačića*, *Šljivari*, *Anka Neretvanka*, *Vinko Hreljanović* ili iz narodne predaje: *Božja plahtica*, *Kameni svatovi*, *Kugina kuća*, *Postolar i vrag*, *Gvozdeni div*, *Prokleta klijet*, *Mile Gojslavica*.

Pjesme: *Hrvatska pjesma*, *Na Ozlju gradu*, *Budi*, *U slavu J. J. Strossmayera*, *Klevetnikom Hrvatske*, *Hrvat Bosni*, *Budi svoj* i druge. Šenoa je i osnivač moderne hrvatske kajkavske dijalektalne poezije.

Uređivao je časopis *Vienac* od 1874. do smrti (1881.)

Bio je potpredsjednik Matice hrvatske od 1877. do smrti (1881.), umjetnički ravnatelj Hrvatskog zemaljskog kazališta (1868. – 1870.) te dramaturg do 1873. kada postaje gradski senator.

August Šenoa najutjecajniji je i najplodniji pisac Hrvatske u 19. stoljeću, tvorac modernog hrvatskog romana. Kao jezikoslovac Šenoa je dao veliki doprinos jer je hrvatski jezik učinio izraženijim. Služio se pseudonimom Veljko Rabačević, Petrica Kerempuh, Milutin, Branslav i različitim zaporkama.

Prevodio je s njemačkog, češkog, engleskog i francuskog na hrvatski jezik.

Umro je u 43. godini života, a u dvadeset godina stvorio je opus od preko dvadeset svezaka! Njegov doprinos i utjecaj na modernu hrvatsku književnost je nemjerljiv. Svojim djelima širio je nacionalnu svijest, u feljtonima reagirao na društvene, političke i socijalne pojave, a kazališnim kritikama davao je poticaj hrvatskom glumištu.

Šenoin moto:

“Mi hoćemo da dignemo narod, da ga osvijestimo, da ga oplemenimo, da mane prošlosti popravimo, da budimo u njemu smisao za sve što je lijepo, dobro i plemenito.”

Kuća Šenoa

Kuća Šenoa (Zagreb, Ive Mallina 27.) pruža svjedočanstvo o četiri naraštaja obitelji Šenoa (tijekom 182 godine). Muzej Kuća Šenoa otvoren je 14. listopada 2016.

Obiteljska zbirka Šenoa proglašena je kulturnim dobrom Republike Hrvatske (RH) i nalazi se na Listi zaštićenih kulturnih dobara RH.

O ostavštini obitelji Šenoa brine nasljednica obiteljske ostavštine Jasmina Reis. Njezin sin Ivan Reis vodi Udrugu Svi naši Šenoje, a Marko Reis pruža materijalnu potporu očuvanju obiteljske i nacionalne kulturne baštine. Zahvaljujući toj brizi, ostavština obitelji Šenoa dostupna je novim naraštajima, nije skrivena u prašnjavim, a nekada i pljesnivim depoima. Ostavština obitelji Šenoa nije u cjelosti istražena pa je za očekivati da će se to u budućnosti i dogoditi.

August Šenoa nije živio u kući jer je sagrađena 50 godina nakon njegove smrti. Kuću je kupio Milan Šenoa (Šenoin sin) 1929. Nalazila se na brijegu preko kojega je August Šeno išao do Gajeva ljetnikovca koji se nalazio na mjestu današnje mrtvačnice groblja Mirogoj. Nakon Gajeve smrti njegov posjed je kupila gradska uprava i sagrađila vječno počivalište Mirogoj. U Kući Šenoa radna je soba Augusta Šenoje, biblioteka Milana Šenoje, atelje Branka Šenoje i mnogo predmeta iz obiteljske ostavštine.

Treba posjetiti Kuću Šenoa, vidjeti pet soba ispunjenih knjigama, namještajem, osobnim predmetima Augusta Šenoje i članova njegove obitelji, slikama obitelji Šenoa kroz četiri naraštaja. Može se sjesti u stolac za radnim stolom Augusta Šenoje. Stolac je pripadao prvom rektoru zagrebačkog sveučilišta Matiji Mesiću, a Šenoa ga je otkupio na dražbi. Treba vidjeti Milanovu biblioteku. Sin Milan bio je književnik i geograf. Branko i njegova supruga (Naste Rojc) bili su slikari i može se vidjeti slikarov atelje.

Hrvatska pjesma

*Glasna, jasna od pameti
Preko dola, preko gora
Hrvatska nam pjesma leti
Sve do sinjeg tamo mora,
Časak meka,
Čas ko grom:
Vječna jeka
Za naš dom*

*Davor oj,
Brate moj!
Nek se slože grla bratska:
Živila Hrvatska!*

*Gromorna se orijaše,
Zator slaveć
Tatarkana;
Uz nju vječnom slavom sjaše
Zastava od sto nam bana;
Turad splesa
Bakač ban,
Sviet potresa
Frankopan,
Pojuć: oj!
Brate moj!
Nek nam bljesne sablja bratska,
Živila Hrvatska!*

*Širom vala pjesma zvoni,
Naša pjesma iz sto grla,
Kada u sviet ladju goni
Od mornara četa vrla.
Talas vrije,
Gine brieg;
Slavno vije,
Naš se stieg;
Mornar moj
Pjeva: oj!
Složite se grla bratska,
Živila Hrvatska!*

*Nojcom blagom tih se ljulja
Ljubke pjesme odziv sladak,
Kao milen piev slavulja,
Što kroz zelen cvieli hladak,
Kad doziva
Vojno drag
Milka živa*

*Uzor blag:
Dodji oj,
Raju moj!
Mladim pjeva četa bratska:
Živila Hrvatska!*

*Davor, braćo, s duše pune,
K zviezdám nek se pjesma vine,
Kada klikće, plače, dune,
Kao vjetar sred pučine.
Svako doba
Svaki čas
Sve do groba
Diži glas,
Pjevaj oj,
Brate moj!
Nek se čuju grla bratska:
Živila Hrvatska!*

Vienac, 1873.

Izvori: Hrvatska enciklopedija, Božica Brkan, hrvatska wikipedija,

32. Nikola Tesla

Nikola Tesla (1856. – 1943.) bio je hrvatski i američki znanstvenik i izumitelj. Rođen je u Lici, ali je gotovo cijeli život radio u SAD-u, gdje je i ostvario sve izume. Školovao se u Smiljanu i Gospiću (osnovna škola), u Rakovcu kod Karlovca (gimnazija) i Grazu (studij tehničkih znanosti).

Nakon studija radio je u telefonskom društvu u Budimpešti 1881., zatim u Edisonovoj tvrtci u Parizu (1882.). U SAD je otišao 6. lipnja 1884. i zaposlio se kod Thomas Alve Edisona. Američko državljanstvo dobio je 1891.

Godine 1885. osnovao je u New Yorku vlastitu tvrtku „*Tesla Electric Light and Manufacturing Company*“, a 1887. tvrtku „*Tesla Electric Company*“ s laboratorijem.

U Američkom institutu elektroinženjera održao je 16. svibnja 1888. zapaženo predavanje *Novi sustav motora i transformatora izmjenične struje*.

U svibnju 1888. američki izumitelj i industrijalac George Westinghouse, čelnik „*Westinghouse Electric Company*“ iz Pittsburga kupuje prava na Teslin patent višefaznoga sustava neizmjenično pokretnog dinama, transformatora i elektromotora.

Izgradnja prvih hidroelektrana na izmjeničnu struju

Zapaženo predavanje održao je 20. svibnja 1891. na Sveučilištu Columbia u New Yorku pod naslovom *Pokusi sa strujama vrlo visoke frekvencije i njihova primjena u umjetnoj rasvjeti*. O Teslinim izumima pisala su sva svjetska glasila, a Tesla je držao predavanja širom Amerike i Europe. Gotovo sve o čemu je govorio bilo je novo, na svakom predavanju prikazivao je različite pokuse. U Parizu je primio vijest da mu je majka na umoru te je oputovao u Gospić. Na povratku je na poziv gradonačelnika Milana Amruša održao 24. svibnja 1892. predavanje u Gradskoj vijećnici u Zagrebu. Tim je predavanjem podigao samopouzdanje inženjera u Hrvatskoj na visoku razinu pa su izgradili i pustili u pogon hidroelektranu za izmjeničnu struju na Krki (*Hidroelektrana Jaruga*). Teslin sustav višefaznih električnih struja i njegovu električnu rasvjetu prikazala je tvrtka *Westinghouse* na Svjetskoj izložbi u Chicagu 1893. te je predložila Teslin sustav izmjeničnih struja za elektranu na slapovima Niagare. Hidroelektrana je bila završena 1895. visokonaponskim dalekovodom (visoki napon je bitno smanjio gubitke), spojen je grad Buffalo (oko 40 km udaljen) na hidroelektranu, a potom i drugi udaljeniji gradovi. Samo 2 dana nakon početka rada hidroelektrane na Niagari zasvijetlile su žarulje u Šibeniku (28. 8. 1895., struja iz hidroelektrane Jaruga).

Tesla je pobijedio Edisona i izmjenična struja je osvojila svijet. Za nekoliko godina Teslin se sustav višefaznih izmjeničnih struja počeo rabiti u cijelome svijetu, a tijekom više od jednoga stoljeća u osnovi se nije promijenio.

U svom laboratoriju je konstruirao elektromotore izmjenične struje. 1887. prijavio je prve patente o proizvodnji i prijenosu višefaznih izmjeničnih struja i njihovoj primjeni za učinkovit pogon izmjeničnih elektromotora. Tim je izumima pokazao da je za većinu primjena izmjenična struja znatno prikladnija od istosmjernje.

Visokofrekvencijske izmjenične struje primijenio je za bežični prijenos signala i energije. S transformatorom vrlo visokoga omjera transformacije (poslije nazvanim Teslin transformator) postizao je vrlo visoke napone i stvarao vrlo snažna električna polja. Izumio je radiokomunikacije i daljinsko upravljanje. Načinio je model broda kojim je pomoću električnih signala bežično upravljao na daljinu, a javno ga je 1898. pokazao u New Yorku.

Godine 1895. u Teslinu je laboratoriju izbio požar i uništio sve što je bilo u laboratoriju. U kratkom roku je izgradio novi laboratorij i nastavio svoja istraživanja.

U radu s visokofrekvencijskim strujama ustanovio je kako one i uz visoke napone nisu opasne za čovjeka te je predvidio njihovu primjenu u liječenju. Daljnja su istraživanja Teslu navela na zamisao kako bi se pomoću takvih snažnih visokofrekvencijskih elektromagnetskih polja mogla prenositi električna energija na velike udaljenosti bez upotrebe električnih vodiča. Prvi je korak prema tom cilju bio bežično slanje signala na daljinu.

Izgradnja postrojenja u Colorado Springsu i Long Islandu

Kako je njegova pozornost ponajprije bila usmjerena na bežični prijenos električne energije, Tesla je 1897. izgradio veliku odašiljačku i prijamnu postaju na osami u Colorado Springsu i u njoj je usavršavao sustave za bežični prijenos signala i električne energije, uz primjenu napona od nekoliko milijuna volta. Pri bežičnom prijenosu električne energije na daljinu glavna je poteškoća bila, a ostala je i do danas, malena učinkovitost sustava. U Colorado Springsu otkrio je stojne valove.

Za zamišljeni svjetski sustav radiokomunikacija počeo je 1901. graditi veliku radijsku postaju na Long Islandu u New Yorku. Izgradio je toranj za bežično odašiljanje poruka, slika, vremenske prognoze i burzovnih izvješća. Zbog nerazumijevanja investitora za sustav u kojem se energija i signali ne bi naplaćivali, gradnja je 1905. bila obustavljena, a iz bojazni da antena ne posluži njemačkim špijunima, bila je srušena 1917. miniranjem. Zbog nedostatka novca mnoge njegove ideje ostale su nerealizirane, u bilježnicama.

Tesla je bio genijalac, ali i čudak. Nije se ženio, s 33 godine dao se kastrirati jer nije želio da gubi energiju na „nevažne stvari“. Imao je veoma mali broj prijatelja, stanovao je u hotelu. Bojao se da se ne zarazi pa je stalno nosio rukavice. Pratio ga je glas samotnjaka i ekscentrika. Nije ostvario zaradu od svojih izuma, nije znao kapitalizirati svoje izume.

Zadnje godine svog života proveo je hraneći golubove i živio je uglavnom od godišnjeg honorara iz domovine. Imao je napredni zametak fobije, ali istovremeno je bio briljantan znanstvenik koji je imao dara da praktično dokaže svoje hipoteze. Njegove špekulacije o ostvarenju komunikacije s drugim planetima, izjave da može razdijeliti Zemlju poput jabuke, kao i njegova tvrdnja da je izmislio smrtonosnu zraku koja može uništiti 10 tisuća aviona na udaljenosti od 400 km nailazile su na podsmijehe i kritike. Unatoč tomu Tesla se danas smatra jednim od najplodnijih genija u elektrotehnici. Njegova velika zasluga je uvođenje izmjenične struje u široku uporabu. Teslini izumi zasnovani na izmjeničnoj struji postali su temelj cijelom daljnjem razvoju elektrotehnike. Ostvario je oko tisuću pronalazaka i patenata - trofazni sustav za prijenos električne snage, generator i transformator za struje visoke frekvencije (Tesline struje) i drugo.

Bio je i jedan od pionira radio-tehnike: otkrio je sustav za bežično upravljanje i davanje znakova na daljinu, pronašao je nov sustav osvjetljenja, konstruirao je visokofrekventne alternatore kao osnovu emisijskih radio-stanica, proizveo je neprigušene elektromagnetske valove, otkrio je i patentirao princip rezonancije za radio-veze, izložio ideju o međuplanetarnim telekomunikacijama pomoću ultrakratkih valova, a zamislio je u cjelini radarski sustav. Objavio je radove iz fizike u kojima je iznosio originalne ideje koje su se kasnije ostvarile.

Napisao je autobiografiju pod nazivom *Moji pronalasci (My Inventions)*. Posljednjih desetljeća života, slavan ali i zaboravljen, kontaktirao je samo s rijetkima, a potkraj života samo s nećakom Savom Kosanovićem.

Kako nije imao interesa i vremena baviti se razvojem i prilagodbom svojih izuma tržištu, mnogi koji su razvijali njegove izume i prisvajali su ih. Vrhovni sud SAD-a tek je 1943., nakon Tesline smrti, poništio američke patente radija Guglielma Marconia i priznao da je to Teslin patent jer su Teslini raniji patenti već sadržavali sve što je opisao Marconi. Međutim, treba navesti da je Marconi 1901. godine prvi uspio predati radio-signal preko Atlantskog oceana. Za radove na bežičnoj telegrafiji Marconi je s Braunom, 1909. g. dobio Nobelovu nagradu za fiziku.

Tesla je o svom podrijetlu, u svom dnevniku zapisao:

"Drago mi je što me i Hrvati smatraju svojim jer su moji preci hrvatski koljenovići Draganići iz Zadra. Kao hrvatski plemići u 16. stoljeću došli su u Liku i tu ostali. U Liku su moji prapreci došli preko Novog Vinodola. Preci moje majke, Kalinići, također su hrvatski plemići iz Novog Vinodola. Moj pradjed stjecajem okolnosti morao je otići u Bosansku krajinu (turska Hrvatska) i tamo se oženio pravoslavnom djevojkom i prešao na pravoslavlje. On je imao isturene prednje zube pa ga je narod prozvao Tesla prema alatki kojom se obrađuje drvo i otud i moje sadašnje prezime Tesla. To je zapravo nadimak. Moj djed je bio časnik u ličkoj regimenti, a moj otac pravoslavni prota!"

Prijavio je 112. patenata u SAD-u, i gotovo isto toliko u drugim zemljama, a mnogi su izumi ostali samo zabilježeni u njegovim dnevnicima ili stručnim časopisima. Najznačajnija otkrića su: *izmjenična električna struja, izmjenični električni generator, indukcijski ili asinkroni elektromotor, okretno magnetsko polje, Teslin transformator, Tesline struje, bežični prijenos energije, radiokomunikacije, Teslina turbina*

Enciklopedia Britannica Teslu svrstava među 10 najvažnijih ljudi u svjetskoj povijesti.

Za svoje izume dobio je mnoga priznanja i počasne doktorate te istaknute nagrade: Medalja Edison (1916.), Zlatna medalja Elliott Cresson (1893.), Medalja John Scott (1934.).

Premинуo je u New Yorku 7. siječnja 1943. u 87-oj godini života. Nakon njegove smrti kovčez i u kojima se nalaze Teslini papiri, diplome i druge počasti, kao i njegove laboratorijske bilješke zapečaćeni su. Neko vrijeme nalazili su se u vlasništvu Teslinog rođaka i jedinog nasljednika Save Kosanovića. On je kasnije svoje tako stečeno nasljedstvo darovao gradu Beogradu, a u svrhu osnivanja muzeja Nikole Tesle.

God. 1896. bio je izabran za počasnoga člana JAZU (danas HAZU) u Zagrebu, a 1926. za počasnoga doktora Sveučilišta u Zagrebu. Po Tesli se u Hrvatskoj nazivaju ulice u mnogim gradovima, nekoliko škola, jedno veleučilište, tvrtka Ericsson Nikola Tesla, državna nagrada za znanost, državno odličje, u Tehničkome muzeju u Zagrebu nalazi se stalni demonstracijski kabinet Teslinih izuma, a u Smiljanu Memorijalni centar Nikola Tesla (Teslina rodna kuća, modeli izuma, didaktičke igračke koje omogućavaju lakše razumijevanje rada Teslinih strojeva).

Najveće priznanje Tesli dano je na 11. općoj konferenciji za mjere i utege 1960. godine kada je za jedinicu magnetske indukcije prihvaćen naziv **tesla**.

Izvori: Hrvatska enciklopedija, Memorijalni centar „Nikola Tesla” Smiljan, Vladimir Muljević, Wikipedija

33. Franjo Tuđman

Dr. Franjo Tuđman (1922. – 1999.), hrvatski političar, državnik, povjesničar, akademik HAZU-a, prvi predsjednik suverene i samostalne Republike Hrvatske (obnovitelj hrvatske države). Slijedi crtica o životnom djelu dr. Franje Tuđmana, o obnovi hrvatske države.

Franjo Tuđman bio je proganjan i zatvaran u komunističkoj Jugoslaviji zbog isticanja i branjenja hrvatskih nacionalnih interesa, ali je sve to izdržao te 1989. osnovao domoljubnu stranku **Hrvatsku demokratsku zajednicu (HDZ)** s kojom je pobijedio na prvim slobodnim izborima nakon komunističke diktature. Okupio je domoljube od desnice do ljevice i uporno vodio politiku pomirenja različitih hrvatskih političkih opcija. U svibnju 1990. izabran je za predsjednika Predsjedništva SR Hrvatske nakon donošenja novoga demokratskog ustava (1990.). Na predsjedničkim izborima u kolovozu 1992. izabran je za predsjednika Republike; u lipnju 1997. ponovno je izabran na taj položaj. Pod njegovim vodstvom HDZ je pobijedio na svim parlamentarnim izborima u tom razdoblju: 1992. i 1995. (Zastupnički dom) te 1993. i 1997. (Županijski dom). Od svibnja 1990. do smrti Tuđman je bio ključni akter hrvatske unutarnje i vanjske politike. Pod njegovim utjecajem bio je uspostavljen polupredsjednički sustav vlasti. Tuđman je vodio Hrvatsku za vrijeme agresije na Hrvatsku, borbe za osobađanje okupiranih teritorija i borbe za priznavanje samostalnosti Hrvatske. Ta borba je završila tek 15. siječnja 1998. mirnom reintegracijom Istočne Slavonije i hrvatskog Podunavlja, kada su Istočna Slavonija i hrvatsko Podunavlje vraćeni pod ustavnopravni poredak Republike Hrvatske. Povijest će, nakon vremenskoga odmaka, dati konačnu ocjenu o djelu dr. Franje Tuđmana. Današnji “povjesničari” pišu osvrte temeljem dnevno političkih potreba i idiološkoga usmjerenja pa ih ne treba shvaćati ozbiljno. Prešućivanjem događaja, dokumenata i okolnosti u kojima su nastali glavna je karakteristika njihovih mišljenja. Takozvani povjesničari ponavljaju izlizane izmišljotine: da je Tuđman dijelio Bosnu, da je vodio privatizaciju, da je bio autokrat i drugo ne dajući dokumente da to potkrijepe (vidi dolje).

Nakon smrti diktatora i zločinca Tita (1980.) srbijanska imperijalistička politika krenula je u stvaranje Velike Srbije (zapadna granica na crti Virovitica – Karlovac – Karlobag). Izvršen je preustroj vojnih oblasti, imenovani su srpski i crnogorski kadrovi na rukovodeća mjesta u Jugoslavenskoj narodnoj armiji (JNA), organizirani su mitinzi senzibilizacije Srba u Jugoslaviji, a posebno u Hrvatskoj, razoružana je teritorijalna obrana. Organizirana je obavještajna mreža UDBE i KOS-a kojom su svi političari i funkcioneri stavljeni pod nadzor, a većina je bila na vezi sa službama.

Jugoslavija je praktično bankrotirala, to “povjesničari” ne spominju, pa je to pogoršalo političku situaciju u cijeloj zemlji. Propast komunizma u Sovjetskom Savezu i zemljama iza “željezne zavjese” dovela je do slabljenja komunističke diktature i otvaranja granica (rušenje Berlinskoga zida, glasnost u SSSR-u, raspad SSSR-a i urušavanje komunizma u zemljama istočnoga bloka).

Srbijanski nacionalizam i šovinizam pod vodstvom Slobodana Miloševića doveo je do raskola u Savezu komunista Jugoslavije (siječanj 1990.) pa je opstanak unitarističke Jugoslavije doveden u pitanje. Dr. Tuđman i slovensko političko vodstvo zagovarali su konfederaciju (savez država) unutar Jugoslavije. To je isključivalo stvaranje Velike Srbije pa su politička rukovodstva Srbije i Crne Gore bila protiv. Oni su nametali unitarističku Jugoslaviju pomoću JNA. Dr. Tuđman je vodio razgovore (Jovan Rašković i drugi), pristajao na ustupke pobunjenim Srbima u Hrvatskoj, davao im široku kulturnu autonomiju, ali oni su to odbili te započeli oružanu pobunu. Njihov cilj bio je: "Svi Srbi u jednoj državi, Velikoj Srbiji!" Zapadna granica Velike Srbije bila bi na crti Virovitica – Karlovac – Karlobag. Budući da dogovor nije bio moguć zbog srpskih stavova, Hrvatska i Slovenija su nakon provedenih referenduma (temeljem jugoslavenskoga ustava) o samostalnosti proglasile samostalnost (25. lipnja 1991.). Nakon toga je JNA napala Sloveniju i nakon desetodnevnoga rata JNA se povlači iz Slovenije pa Slovenija praktično postaje samostalna država. Taj krvavi rat bio je predstava za javnost jer je prije dogovoren odlazak Slovenije iz Jugoslavije. Ratni igrokaz trebao je poslužiti za uvlačenje Hrvatske u rat. Pojedinci su zagovarali da Hrvatska napadne vojarne JNA u Hrvatskoj što je Tuđman odlučno odbio. Tom odlukom Tuđman je spasio hrvatski narod jer da je to napravljeno JNA i pobunjeni Srbi bi imali legitimitet za gušenje "pobune" u Jugoslaviji koju je međunarodna zajednica željela očuvati bez obzira na ljudske žrtve i cijenu. Također je Europska zajednica (EZ) nudila milijarde za očuvanje Jugoslavije. Europska zajednica (12 država) jedan je od krivaca za rat u Jugoslaviji i sve ono što je prouzročio rat jer nije poduzela ništa, osim davanja dvosmislenih izjava. Pokušaj spašavanja unitarističke Jugoslavije prouzročio je mnogobrojne žrtve, progon stanovništva i silna razaranja u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini (BiH) te na Kosovu. Tuđman je mudro otklonio mogućnost napada na JNA. Bilo je sporadičnih reakcija građanstva, blokada prolaza vojske, ali ništa značajnije nije se dogodilo. Sastanak međunarodne komisije na Brijunima potvrdio je praktično samostalnost Slovenije, a Hrvatsku je prepustio agresoru (Srbiji i JNA). Rezolucija o samostalnosti (25. lipnja 1991.) Hrvatske i Slovenije suspendirana je na tri mjeseca pa je agresoru omogućeno da nastavi agresiju na Hrvatsku. Uslijedila su ubojstva, razaranja i progon hrvatskoga stanovništva (Banovina, Dalmacija, Istočna Slavonija i drugdje). Dan prije isteka roka od tri mjeseca, 7. listopada 1991., JNA je raketirala Banske dvore i pokušala ubiti dr. Tuđmana i suradnike. Pokušaj nije uspio te je 8. listopada 1991. Hrvatski sabor proglasio neovisnost Republike Hrvatske od Jugoslavije. Nakon toga agresija na Hrvatsku pojačana je (Istočna Slavonija, bitka za Vukovar), a međunarodna zajednica nije uradila ništa. Nakon proglašenja neovisnosti Hrvatske međunarodna zajednica je dopustila razaranja Vukovara i mnogobrojne zločine u Istočnoj Slavoniji, Banovini i drugdje.

Krnja Jugoslavija, bez Slovenije, odgovarala je željenoj Velikoj Srbiji pa je političko rukovodstvo Srbije uz pomoć JNA i pobunjenih Srba u Hrvatskoj poduzelo vojne operacije za ostvarenje cilja (stvaranje Velike Srbije). Komunistička partija Hrvatske na čijem čelu je bio Ilica Račan dopustila je da JNA odnese oružje hrvatske teritorijalne obrane, u svibnju 1990. To oružje bilo je vlasništvo hrvatskoga naroda, a ne JNA i partije. Na razoružanu Hrvatsku Srbija je izvršila agresiju naoružavanjem pobunjenih Srba u Hrvatskoj, slanjem dobrovoljačkih četničkih odreda u Hrvatsku te akcijama JNA i MUP-a Srbije. Pobunjeni Srbi dobivali su svu logističku podršku iz Srbije.

Međunarodna zajednica (Vijeće sigurnosti UN-a) htjela je očuvati Jugoslaviju ili krnju Jugoslaviju (bez Slovenije) pa je uvela embargo na uvoz oružja u Jugoslaviju (25. rujna 1991.). Budući da je Srbija imala oružja napretek (JNA je navodno bila 5 vojska po snazi u svijetu) taj embargo bio je usmjeren protiv Hrvatske. Pobuna Srba potpomognuta s JNA rezultirala je okupacijom 26% hrvatskog teritorija, mnogobrojnim zločinima, etničkim čišćenjem okupiranih područja, razaranjima mnogobrojnih mjesta i gradova, prometnom blokadom (izolacijom Dalmacije), blokadom energetskih tokova, blokadom zračnoga prometa i drugo. Sve je to međunarodna zajednica promatrala, davala izjave, organizirala razgovore, a da konkretno nije učinila ništa, nije zaustavila agresiju (a mogla je), nije spriječila zločine nad civilnim stanovništvom i braniteljima te mnogobrojna razaranja sela i gradova. Nažalost, pojedine države EZ-a su agresiju poduprle i zato snose dio odgovornosti za zločine i razaranja u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini te na Kosovu.

Hrvatska se branila diljem Hrvatske. Slike rata u Hrvatskoj (tijekom 6 mjeseci), slike ubijenih i prognanih te razorenih sela i gradova obišle su svijet, unatoč medijske blokade i lažima o Hrvatima pa se postavilo pitanje vladama zapadnih zemalja: zašto se to dopušta u Europi na kraju dvadesetoga stoljeća. Nakon toga postignut je sporazum (22. studenoga 1991.) s JNA o napuštanju Hrvatske, usvojen je Vanceov plan (12. 12. 1991.) o prekidu vatre i slanju mirovnih snaga u Hrvatsku. Potpisan je Sarajevski sporazum o bezuvjetnom prekidu vatre (2. siječnja 1992.) koji se uz manje izgrede poštovao.

Sarajevski sporazum bio je Tuđmanov uspjeh jer je omogućio prekid silne agresije te priznanje RH od međunarodne zajednice (15. siječnja 1992.). Prekid neprijateljstava bio je uvjet za dolazak mirovnih snaga UN-a. Hrvatska je dobila na vremenu da ojača svoje obrambene snage. Srbi su pristali na primirje s ciljem cementiranja postojećega stanja i stvaranja uvjeta za nastavak agresije (okupirali su 26% hrvatskoga teritorija). Tuđman je uspio dobiti međunarodno priznanje Republike Hrvatske (15. siječnja 1992.) i prijam u Organizaciju UN-a (22. svibnja 1992.).

Tijekom nekoliko mjeseci u Hrvatskoj su raspoređene mirovne snage UN-a koje su imale zadatak razdvajanja, povratak prognanih, uspostavu prometa, normalizaciju stanja. Nažalost, mirovne snage to nisu uradile, a negdje su bili na usluzi agresoru. Na području pod odgovornošću mirovnih snaga ubijeno je više od 400 hrvatskih civila. Nitko nije odgovarao za ubojstva hrvatskih civila pod nadležnošću mirovnih snaga OUN-a! Nakon zaustavljanja rata u Hrvatskoj Srbija započinje rat u Bosni i Hercegovini s ciljem osvajanja teritorija i etničkoga čišćenja, a međunarodna zajednica opet nije ništa poduzela. Unatoč postignutim sporazumima JNA i pobunjeni Srbi napadaju Hrvatsku iz BiH s ciljem odvajanja juga Hrvatske od matice zemlje (pokušaj prodora prema Splitu i izlaska na more dolinom rijeke Neretve).

Peta kolona i njihovi mediji optužili su Tuđmana da je dijelio Bosnu i Hercegovinu bez ijednoga dokaza. Nitko nije pokazao dokument temeljem kojega se to tvrdi! Budući da Tuđman nije imao vojsku, nije imao oružje. Kako je mogao dijeliti Bosnu?

Milošević ima vojsku, oružje, pobunjene Srbe u Hrvatskoj, ima petu kolonu u Hrvatskoj, ima UDBU i KOS i on pristaje na podjelu Bosne! To mogu tvrditi samo idioti jer podjela Bosne isključuje stvaranje Velike Srbije, a Milošević je glavni ideolog stvaranje tvorevine, "svi Srbi u jednoj državi". Kada govore i pišu o sastanku Tuđman – Milošević u Karađorđevu (25. ožujka 1991.), na kojem su navodno dijelili Bosnu, zaboravljaju da se 25 dana prije dogodio Pakrac, da je 10 dana prije izbjegnuto državni udar jer bosanski član predsjedništva (Srbin Bogić Bogićević) nije htio (unatoč pritisku i silnim prijetnjama) dati svoj glas za uvođenje izvanrednoga stanja što su Milošević i političko vodstvo Srbije tražili. Nakon toga Milošević razgovara s Tuđmanom da bi se pokazao kao mirotvorac. Milošević ima sve: vojsku (JNA), savezni MUP, pobunjene Srbe, četničke odrede u Srbiji, jugoslavenske obavještajne službe, podršku međunarodne zajednice (za očuvanje Jugoslavije) pa on navodno dijeli Bosnu. Ako Milošević dijeli Bosnu s Tuđmanom, to znači da odustaje od Velike Srbije. U to mogu povjerovati samo idioti! Ove činjenice "povjesničari" i kritičari Tuđmana ne spominju, nemaju nikakav dokaz o čemu su Milošević i Tuđman razgovarali na sastanku koji je bio javan, a ne tajan. Taj sastanak se koristio za plasiranje laži, podmetanja i stvaranje bolesnih konstrukcija s ciljem blaćenja Tuđmana i rušenja demokratski izabrane vlasti u Hrvatskoj.

"Povjesničari", također, zaboravljaju sastanak u Splitu, 12. lipnja 1991. o budućnosti Bosne i Hercegovine, o društvenopolitičkom uređenju (unitarna država, kantonalno uređenje BiH s obzirom na etničku strukturu).

Kada je raspisan referendum (od 29. veljače do 1. ožujka 1992.) o samostalnosti Bosne i Hercegovine, Tuđman poziva Hrvate u BiH da podrže osamostaljenje. S druge strane Srbi bojkotiraju referendum! Pitanje na referendum glasi: "***Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda BiH - Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?***" Da Hrvati nisu glasali za samostalnu BiH ne bi je bilo! Dakle, Tuđman je zaslužan da je referendum o samostalnosti u BiH uspio.

Srbi (Milošević) ne priznaju rezultate referenduma i započinje nova agresija na BiH (Bjeljina 1. travnja 1992.). Agresija na Hrvate u BiH započela je ranije, 1. listopada 1991. (razaranje hrvatskoga sela Ravno). Nakon proglašenja neovisnosti BiH Republika Hrvatska pod vodstvom dr. Franje Tuđmana priznaje BiH 7. travnja 1992.

Dakle "povjesničari" negiraju činjenice da je Tuđman podržao stvaranje samostalne BiH, da je pozvao Hrvate u BiH da iziđu na referendum i glasaju za samostalnu BiH, da je priznao neovisnost BiH (7. travnja 1992.) i uporno ponavljaju laži kako je Tuđman dijelio Bosnu.

Međunarodna zajednica dopušta agresiju na BiH i nove napade na RH s teritorija BiH. Tuđman stvara savez s političkim vodstvom BiH, ali zakulisnim igrama (Velika Britanija, Francuska i drugi) inscenira se rat Hrvata i Muslimana koji pomaže agresoru osvojiti nova područja i zadržati osvojeno. Aktiviranjem SAD-a zaustavljen je muslimansko-hrvatski sukob. Međunarodna zajednica je preko UNPROFOR-a cementirala postojeće stanje i omogućavala Srbima novu agresiju (na BiH) pa je dr. Tuđman u siječnju 1995. jasno dao do znanja da se mandate UNPROFOR-a mora promijeniti i da ne će biti produženi.

Mandat UNPROFOR-a završavao je 31. ožujka 1995. Tuđman je bio izložen silnom pritisku i prijetnjama većega dijela međunarodne zajednice. Uz pomoć SAD-a Tuđman uspijeva postići novi dogovor o promjeni mandata UN-ovih mirovnih snaga. Novi mandat (UNPA) promijenio je ulogu mirovnih snaga i omogućio oslobodilačke akcije hrvatske vojske.

Zahvaljujući SAD-u i Tuđmanovoj politici zastavlja se hrvatsko-muslimanski rat u BiH, postiže se sporazum u Splitu (Splitska deklaracija, 22. 7. 1995.) da hrvatska vojska može biti na teritoriju BiH (pogranično područje) zbog izvođenja oslobodilačkih akcija. Taj sporazum omogućava zaustavljanje srbijanske agresije, spašava Bihać i omogućava oslobađanje hrvatskih i bosanskohercegovačkih područja. Zahvaljujući hrvatskoj vojsci Bihać nije pao (200.000 ljudi bilo je u okruženju), nisu počinjeni novi zločini i nije protjerano na desetke tisuća ljudi koji su bili u Bihaću.

Zadnji pokušaj cementiranja stanja, zaštite Srba u takozvanoj Krajini, bio je slanje britanskih i francuskih komandosa u Hrvatsku i BiH (srpanj 1995.). Te snage su protupravno došle u međunarodno priznate države (Hrvatsku i BiH) s ciljem zaustavljanja oslobodilačkih akcija Hrvatske vojske, Hrvatskoga vijeća obrane i Armije BiH. Splitskom deklaracijom Tuđman je otklonio prigovore međunarodne zajednice o prisustvu hrvatska vojska na teritoriju BiH, spriječio da britanski i francuski komandosi naprave tampon zonu između Hrvatske vojske i pobunjenih Srba. Britanski i francuski komandosi su praktično izvršili agresiju na Hrvatsku i BiH jer ih međunarodno priznate države nisu zvale, niti su imali odobrene mandate od UN-a. Navedeno “povjesničari” i kritičari Tuđmanove politike prešućuju! Hrvatska je imala pravo koristiti pogranična područja, po međunarodnom pravu, za oslobađanje svojih okupiranih područja. Oslobađanjem hrvatskih okupiranih područja (“Ljeto 95.”, “Oluja”) Hrvatska vojska je izvršila deblokadu Bihaća i spasila mnogobrojne živote kao i novi masovni val prognanika. Treba spomenuti da je 11. 7. 1995. Vojska Republike Srpske zauzela zaštićenu enklavu u Srebrenici i da je napravljen pokolj oko 8.000 Muslimana, a međunarodna zajednica nije ništa poduzela! Nakon pokolja u Srebrenici međunarodna zajednica ne kažnjava zločince, već šalje komandose da ih podrži! To “povjesničari” također prešućuju!

Europska zajednica nije bila sposobna i nije htjela zaustaviti rat u bivšoj Jugoslaviji već se bavila zakulisnim igrama podržavajući srbijansku agresiju na Hrvatsku i BiH. Nekorisni pregovori, rezolucije i diplomatske note koristile su agresoru, bile su u suprotnosti s međunarodnim pravom.

Tuđman je stalno bio pod pritiskom međunarodne zajednice koja mu nije mogla oprostiti stvaranje samostalne Hrvatske, raspad Jugoslavije! On je napravio mnoge ustupke Srbima, pokušao normalizirati stanje (Sporazum o gospodarskim odnosima 2. 12. 1994.), ali druga strana to nije prihvatila pa su uslijedile oslobodilačke operacije (Zima 94., Bljesak, Skok-1, Skok-2, Ljeto 95. i Oluja). Tim operacijama skršena je srpska pobuna u Hrvatskoj te je oslobođeno 18% hrvatskoga teritorija. Međunarodna zajednica zaštitila je agresora (Srbiju i pobunjene Srbe u BiH) i zaustavila oslobađanje Bosanske Posavine te povratak prognanika (1995.).

Tuđman s prevrtljivim Izetbegovićem dogovara savez protiv agresije, ali umjesto toga Muslimani napadaju Hrvate u BiH s ciljem osvajanja hrvatskih prostora i izlaska na more, dolinom Neretve. U više navrata Tuđman i kardinal Kuharić smiruju strasti i pokušavaju zaustaviti hrvatsko-muslimanski sukob. Kada su se u rješavanje sukoba uključile Sjedinjene američke države, dolazi do prekida međusobnoga sukoba.

Politika dr. Tuđmana bila je očuvanje Bosne i Hercegovine u kojoj će hrvatski narod biti konstitutivan i ravnopravan. Zaboravljaju “povjesničari”, analitičari i kritičari Tuđmana da je Tuđman protiv sebe imao pobunjene Srbe, JNA, četnike iz Hrvatske i Jugoslavije, da je dio međunarodne zajednice bio protiv njega, da je imao petu kolonu u Hrvatskoj koja je imala razgranatu mrežu i koja je za cijelo Tuđmanovo vrijeme djelovala, a nakon njegove smrti započela proces takozvane detuđmanizacije. Tuđman je razgovarao, pravio neke ustupke i organizirao obranu RH, stvarao obrambenu silu. Otklonio je mogućnost proglašenja rata jer bi time agresoru dao slobodne ruke s obzirom da je međunarodna zajednica bila za očuvanje Jugoslavije pa bi se proglašenje rata smatralo pobunom u državi, koju država (Jugoslavija) ima pravo suzbiti.

Krajem 1991. započeo je ustroj Hrvatske vojske koja će akcijama oslobađati dio po dio hrvatskoga okupiranog teritorija (Papuk 91., Južno bojište, Miljevci, Maslenica, Medak, Zima 94., Skok 1., Skok 2., Ljeto 95., Oluja). Da Hrvatska vojska nije oslobodila okupirana područja, ona bi zahvaljujući neučinkovitoj međunarodnoj zajednici ostala stalno okupirana. Taj scenarij je mnogo puta viđen u svijetu. Kada se piše i govori o oslobodilačkim akcijama “povjesničari” zaboravljaju da pobunjeni Srbi nisu htjeli ni primiti Plan Z-4, niti razgovarati o normalizaciji stanja, vraćanju okupiranih područja u ustavnopravni sustav međunarodno priznate države (u njenim republičkim međunarodno priznatim granicama). Za Hrvatsku i Tuđmana su uvijek vrijedila dvostruka mjerila međunarodne zajednice.

Istočna Slavonija oslobođena je procesom mirne reintegracije. Tuđman je napravio ustupke, sačuvao ljudske živote i spriječio nova razaranja. Neprincipijelna međunarodna zajednica vodila je antihrvatsku politiku kršeći međunarodne konvencije, ugovore i osnovne postavke UN-a.

U Bosni i Hercegovini Tuđman je štitio hrvatski narod, pomogao očuvanje naroda u BiH. Optužbe da je dijelio BiH podmetanja su i laži prventveno engleskih političara. Da je to tako vidljivo je nakon Tuđmanove smrti. Dvadeset godina nakon Tuđmanove smrti stanje u BiH je mnogo gore nego za vrijeme Tuđmana (**Tko dijeli Bosnu nakon Tuđmana?**). Međunarodne snage u Hrvatskoj i BiH nisu odradile svoj zadatak. Nisu vratile prognanike, nisu oslobodile prometnice, nisu razoružale pobunjenike, za njihovoga mandata u područjima pod njihovom nadležnosti ubijeno je oko 400 Hrvata na okupiranim područjima u Hrvatskoj i nitko nije odgovarao!

Politiku prema BiH nije određivao Tuđman već Velika Britanija sa svojim saveznicima. Mirovne snage Velike Britanije bile su u BiH i njihova uloga u ratu ne može se ocijeniti pozitivnom.

Rat u BiH nije zaustavila Europska zajednica već Sjedinjene Američke Države. Politika dr. Tuđmana doprinijela je zaustavljanju hrvatsko-muslimanskoga rata te konačnom zaustavljanju srbijanske agresije. Tuđman je napravio više ustupaka za uspostavu mira, ali to “povjesničari” i analitičari prešućuju i ne priznaju.

Temelji njegove politike bili su: pomirenje Hrvata i stvaranje neovisne države Hrvatske te ponovni ulazak Hrvatske u srednjoeuropski civilizacijski krug gdje je uvijek pripadala. Želio je obnavljanje potiskivanih i stigmatiziranih hrvatskih tradicija, kulture, jezika i povijesti.

Tuđman je vodio Hrvatsku u ratu, za vrijeme okupacije i oslobođanja hrvatskoga teritorija pa govoriti i pisati o autokratskoj vladavini je glupost. Ako se pogledaju tiskovine i televizijske emisije iz vremena Tuđmanova vođenja države, jasno je da je postojao mnogo veći stupanj demokracije nego poslije njega. Dovoljno je pogledati emisije Slikom na sliku, Latinicu, oporbene tiskovine koje su bile ispod svake razine dobrog ukusa (Feral Tribune, Nacional,) pa je jasno da o autokratskoj vladavini nema govora.

Tuđman je najzaslužniji što je Hrvatska stekla svoju neovisnost jer je uspio prekinuti “hrvatsku šutnju”, ujediniti domoljubne Hrvate i mudrim vodstvom obnoviti hrvatsku državu. To mu neprijatelji Hrvata i hrvatske države ne mogu nikako oprostiti pa lažu, podmeću, prešućuju i pokazuju svoju bijedu.

Poznati Tuđmanov govor nakon primanja Hrvatske u Ujedinjene narode na Trgu bana Josipa Jelačića (1992.), upamćen je po rečenici: ***"Imamo svoju Hrvatsku, naša je i bit će onakva kakvu sami želimo!"***

Povijest će, nakon vremenskoga odmaka, dati konačnu ocjenu o djelu dr. Franje Tuđmana. Današnji “povjesničari” pišu osvrte temeljem dnevno političkih potreba, želja svojih nalogodavaca i idiološkoga usmjerenja pa ih ne treba shvaćati ozbiljno. Ti njihovi uradci su smeće, a ne povijest. Prešućivanjem događaja, dokumenata i okolnosti u kojima su nastali glavna je karakteristika njihovih “povijesnih” piskaranja. Takozvani povjesničari ponavljaju izlizane izmišljotine bez dokumenata i činjenica. Ima dovoljno dokumenata iz kojih je razvidno da je njihova povijest smeće.

Henry Kissinger je sve rekao: *“Gospodine predsjedniče, kao i svi veliki ljudi za života nećete dočekati pravilno tumačenje Vaših zasluga za narod. To će učiniti tek buduća pokoljenja, ali vjerujte, učinit će. Vi ćete biti veliki čovjek hrvatske povijesti, ali ne za života, već kada ocjene budu donesene hladnom glavom.”*

Izvori: Hrvatska enciklopedija, (LZMK), Opća i nacionalna enciklopedija, Davor Marijan, Ivo Lučić, Ante Nazor i drugi.

34. Tin Ujević

Augustin Josip Ujević dolazi na studij književnosti u Zagreb 1909. godine i objavljuje svoj prvi sonet "*Za novim vidicima*" u časopisu "*Mlada Hrvatska*". Kretao se u književnom krugu okupljenom oko Antuna Gustava Matoša s kojim se 1911. godine razišao. Ujević je s Matošem vodio oštre polemike sve do Matoševe smrti. Preko Matoša otkrio je Baudelairea, osnivača modernoga europskog pjesništva pa je zapisao: "*Bio je možda u meni jedan Baudelaire prije nego jedan Ujević.*" Baudelaire nije njegov uzor, on je njegov dvojnik. Također je otkrio A. Rimbauda, P. Verlainea i druge.

Bio je naklonjen pravaškoj ideji samostalne Hrvatske, protivnik austrijske vlasti pa je tri puta bio zatvoren te prognan na 10 godina iz Austro-Ugarske Monarhije. Godine 1913. odlazi u Pariz gdje ostaje do 1919.

Iz Pariza je slao svoje pjesme i članke u hrvatske časopise. Godine 1914. deset Ujevićevih pjesma uvršteno je u antologiju *Hrvatska mlada lirika*. Među mnogobrojnim političkim dopisima ističe se pomirljiv oproštajni članak *Em smo Horvati* u povodu Matoševe smrti. Poznato je da je pristupio Legiji stranaca iako je službeno bio student na Sorboni. U Parizu je bio za radikalne revolucionarne metode, ali je taj stav promijenio pa je zastupao liberalizam i socijalizam. Zastupao je ideju jugoslavenskog integralizma, ujedinjenje Hrvatske i Srbije. Nakon izbijanja rata priključio se političkim krugovima oko Jugoslavenskog odbora, ali je 1917. suradnja prekinuta, a Ujević ostao bez materijalnih sredstava i do 1919. živio u teškoj oskudici. Razočaran prihvaća istočnjački svjetonazor i postaje budist. Izigran i prevaren odriče se politike i sređenog građanskog života pa postaje boem i neženja. Od 1921. potpisivao se isključivo skraćenim oblikom imena („*Tin*“).

Nakon povratka iz Pariza nakratko se zadržao u Zagrebu, odakle je otišao u Beograd, gdje je, s kraćim prekidima, ostao sve do 1929. i potpuno se integrirao u tamošnje književne i kulturne krugove. Tamo je objavio i svoje prve zbirke "*Lelek sebra*" (1920.) i "*Kolajna*" (1926.), dva neopetrarkistička ljubavna brevijara, napisana tijekom rata u Parizu kao jedinstvena zbirka. Samovoljom nakladnika razdvojene su i tiskane u Beogradu, i to ćirilicom i ekavicom. U pismu Krklecu napisao je: „*S.B.C., kojemu to ne odobravam nikako, i oštro prosvjedujem, jer nisam htio da ništa izdajem na tzv. srpskoj ćirilici...*“

Iz Beograda odlazi u Sarajevo gdje živi od 1930. do 1937. godine. Tamo je objavio još dvije zbirke pjesama "*Auto na korzu*" i "*Ojađeno zvono*". Period od 1937. do 1940. godine proveo je u Splitu, a od 1940. živi u Zagrebu do svoje smrti (12. studenoga 1955.). Godine 1938. objavljene su zbirke "*Skalpel kaosa*" i "*Ljudi na vratima gostionice*" (Društvo hrvatskih književnika, Zagreb).

Prvo stalno zaposlenje dobio je u vrijeme NDH, u svojim pedesetim godinama. Zbog toga je nakon dolaska komunista na vlast imao zabranu javnoga djelovanja u trajanju od 5 godina.

Preživljavao je prevodeći anonimno. Nekoliko godina prije smrti doživio je tihu rehabilitaciju; godine 1950. objavljena mu je zbirka "Rukovet" zahvaljujući zauzimanju književnika Jure Kaštelana te lirski zbirka "Žedan kamen na studencu" (Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 1954.). Nakon smrti, u Zagrebu, u vremenu od 1963. do 1967. godine izlaze mu "Sabrana djela", 17 svezaka sabranih djela. Nakon smrti objavljeno je više knjiga o Tinu Ujeviću, snimljen je i TV film autora Mate Ganze ("Sjećanje na Tina").

Objavio je pet lirskih zbirki, a velik broj pjesama ostao je do pojave Sabranih djela (1963. – 67.) neobjavljen ili razasut po zbornicima, časopisima i dnevnom tisku, a nekoliko ciklusa pjesama u prozi ostalo je izvan zbirki.

Uz dvije knjige ukoričenih eseja napisao je velik broj kraćih tekstova na razmeđu publicistike, autobiografske proze i književne kritike. U nekoliko tekstova (Ispit savjesti, Mrsko ja, Fragmenat), slično kao i u svojim simultanističkim pjesmama, problematizira koncepciju jastva kao homogena subjekta.

U mladosti stečenu erudiciju širio je ustrajnim interesom za istočnjačku, ponajviše indijsku filozofiju, koju je smatrao nadopunom zapadnjačkom racionalizmu i scijentizmu pa je mnoge članke posvetio alternativnim smjerovima religiozne duhovnosti.

U književnokritičkim spisima najviše je pozornosti posvetio francuskoj književnosti od Baudelairea do avangarde. Zbog egzistencijalnih potreba bavio se intenzivno i prevodenjem: prevodio je pjesnike koji su ostavili značajan trag u njegovoj poeziji (Baudelaire, Rimbaud, É. Verhaeren, W. Whitman), veći broj pjesama iz talijanske i kineske lirike, a okušao se i u nekoliko proznih prijevoda (M. Proust, J. Conrad, F. Schlegel).

Moderni intelektualac i erudita ostao je dosljedno izvan svih književnih škola i struja, blizak svima, a istodobno različit od svih. O Ujeviću su pisali studije Ante Stamać, Vlatko Pavletić i Dubravko Jelčić. *Opće je mišljenje da je, premda kvalitativno neujednačen, njegov poetski opus pokušaj sinteze klasičnog i modernog u hrvatskoj književnosti, pri čemu bogatstvom i kompleksnošću poetskih svjetova s M. Krležom dijeli položaj na vrhu hrvatskoga modernističkoga kanona.*

Ujević je u pjesmama ostvario snažne akcente osobne tragike (Svakidašnja jadikovka), izrazio duboke tajne spiritualne, netjelesne ljubavi (u "Kolajni"), ispjevao himničke psalmodije radu i ljudskom bratstvu (Pobratimstvo lica u svemiru; Čin sputanih ruku), skladao složene filozofske refleksivne orkestracije (Riđokosi Mesije), razvijao simbolične vizije svemirskih zvjezdanih prostranstava i čežnje za visinama (Visoki jablani), zanosio se raskošnom ditirambičnošću (Svetkovina ruža) i predavao zreloj, mudroj staračkoj skrušenosti.

Izvadak iz pjesme Visoki jablani:

„...Ali u samoći njihova je glava
ispravna i čista povrh mračne rulje
gdje ih ne razumiju glupani i hulje,

*kao vršak divnih, zelenih jablana,
režući do munje vedri obzor dana...“*

Tinove pjesničke proze objavilo je Društvo hrvatskih književnika 2000 godine kao posebnu knjigu, „*Pjesme u prozi*“.

Tin Ujević bio je veliki erudita, prevodio je s deset jezika, iza sebe je ostavio veliki opus (17 svezaka), a mnogi rukopisi su trajno izgubljeni (zbog čestih seoba). Za života Tin Ujević nije dobio niti jednu književnu nagradu! Utemeljena je pjesnička nagrada „*Tin Ujević*“, a u rodnom Vrgorcu se održava manifestacija „*S Tinom u Vrgorcu*“. Tinu Ujeviću u čast podignuti su spomenici u Imotskom, Vrgorcu, Makarskoj, Krivodolu i Zagrebu.

Živio je život boema i buntovnika; živio je od svog književnoga i prevodilačkog rada.

Izvori: Hrvatski državni arhiv, (literatura: Anđelka Stipčević-Despotović, Bartulica Milostislav), povijest.hr, enciklopedija.hr, lektira.hr, Tin Ujević: Nostalgija svjetlosti (izabrane pjesme)

35. Faust Vrančić

Faust Vrančić (*Homo universalis*) (Šibenik, 1. 1. 1551. – Venecija, 20. 1. 1617.) bio je izumitelj, jezikoslovac, biskup, diplomat, (hrvatski Leonardo da Vinci). Govorio je sedam jezika. Pisao je djela iz tehnike, lingvistike, filozofije, književnosti, povijesti i teologije.

Podrijetlom je iz ugledne šibenske plemićke obitelji. Na njegov život osobito je utjecao stric, biskup Antun Vrančić (1504. – 1573.), koji ga je uzeo k sebi u Ugarsku na odgoj i školovanje, a potom (1568.–1569.) ga poslao na studij u Padovu i Veneciju.

Fausta Vrančića svojataju i Mađari i Talijani jer je živio i djelovao u Ugarskoj i Italiji, ali on je uvijek isticao svoje hrvatsko podrijetlo pa je svom imenu dodavao ime *Siceni* (što označava stanovnika grada *Siccuma*, Šibenika, Faustova rodnog grada). U svojim djelima (u Rječniku i drugima) isticao je svoju pripadnost Dalmaciji, Šibeniku i Hrvatskoj. U djelu *Machine novae* dao je nacrtati šibensku katedralu sv. Jakova, a padobranca (*Homo volans*) je nacrtao pored Kneževe palače u Šibeniku.

Godine 1575. primljen je u članstvo Hrvatske bratovštine sv. Jeronima u Rimu.

*Potkraj 16. stoljeća Vrančić je pripremio knjigu s crtežima svojih ili prerađenih tuđih izuma te njihovim opisima. Ta je knjiga tiskana u dvije inačice (vjerojatno izdanja), koje se razlikuju uglavnom po naslovnica i broju jezika kojima su strojevi opisani: Novi strojevi Fausta Vrančića Šibenčanina (lat. *Machinae novae Fausti Verantii Siceni*), bez mjesta i godine izdanja, s opisima strojeva na latinskom i talijanskom jeziku (procjenjuje se da je izdana u Firenci 1595.), i Novi strojevi Fausta Vrančića Šibenčanina, opisani latinskim, talijanskim, španjolskim, francuskim i njemačkim (lat. *Machinae novae Fausti Verantii Siceni cum declaratione Latina Italica Hispanica Gallica et Germanica*). Ni na tom izdanju nema godine, a pretpostavlja se da je to 1615. ili 1616. godina. Knjiga sadrži 49 bakropisa velikoga formata na kojima je 56 različitih konstrukcija. Crteži su lijepi i pregledni, rađeni u perspektivi. Tehnička rješenja obuhvaćaju uređenje riječnih tokova, mostove, satove, mnogobrojne mlinove, preše, strojeve za mlaćenje i čišćenje žitarica, zaprežna kola, organizaciju posla i drugo (ne i ratne strojeve) te su uglavnom namijenjeni olakšavanju ljudskoga rada primjenom rada teglećih životinja, energije vodenih tokova ili vjetra. U njihovim opisima Vrančić navodi jesu li to izvorne zamisli ili se zasnivaju na zamislama ili konstrukcijama drugih. Sve su konstrukcije fizički i tehnički izvedive, dane kao savjeti za praktičnu uporabu. Vrančićeva djela pretiskana su uz komentare u posljednjem desetljeću 20. stoljeća (prof. Gojko Nikolić).*

Machine novae (Novi strojevi) smatra se najznačajnijim djelom Fausta Vrančića. Postoji opća suglasnost da je knjiga tiskana u Veneciji 1615. godine (nije otisnut datum tiskanja) te je UNESCO, u čast Fausta Vrančića, 2015. godinu proglasio godinom Fausta Vrančića prigodom 400-te godišnjice tiskanja njegove knjige *Machine novae* koja je imala značajni utjecaj na razvoj tehnike u povijesti, a i danas se još uvijek osam njegovih pronalazaka koristi diljem svijeta u suvremenim tehničkim rješenjima.

Faust Vrančić bio je suvremenik najznačajnijih umova renesanse koji su postavili temelje suvremene znanosti, poput Galilea Galileja, Francisa Bacona, Simona Stevina, Tycho de Brahea, Johannes Kepler i drugih. S mnogima od njih Faust je prijateljevao ili bio u kontaktu.

Pojedini izumi pripisuju se Leonardu da Vinciju, najpoznatijem inženjeru i umjetniku renesanse, ali su istraživanja pokazala da je Leonardo preuzeo tuđu ideju i dalje je razrađivao. Faust Vrančić također je koristio tuđe ideje (uz navode) pa ih unaprijedio te tražio zaštitu za svoje izume, konstrukcije. Dobio je zaštitu nekih vladara (francuskog kralja Luja XIII. , toskanskog vojvode Cosima II. Medicija, kralja i cara Rudolfa II.).

Analizirajući Fausta Vrančića i njegove izume za knjigu **Život i izumi Fausta Vrančića profesor Gojko Nikolić** detaljno je istražio moguće utjecaje njegovih prethodnika ili suvremenika na Fausta. Konstatirao je da, osim onih za koje je Faust naveo podrijetlo ideje, ima nekoliko pronalazaka koji su slični rješenjima drugih autora, ali ih je Faust znatno unaprijedio.

*Brod koji se može prenositi odnosno **Plivač Leonarda da Vincija**. Vidljivo je da je kolutu za plivanje Faust dodao nogavice tako da se plivač ne može smočiti prelaskom preko rijeke. To je značajno inovativno unaprjeđenje početne ideje i može se govoriti o novom proizvodu. **Kolut za plivanje** nije ni Leonardova originalna ideja jer je prije njega Paolo Santini nacrtao Plivača s kolutom koji puše u rog.*

*Drugi primjer je **pogonski kotač, odnosno Faustov Mlin s nagaznim kolom**. Faust navodi da svi njegovi prethodnici i suvremenici koriste pogonske kotače (nagazna kola) kod kojih čovjek hoda unutar kotača, a da je njegovo rješenje znatno bolje jer ljudi hodaju po obodu čime se ostvaruje znatno veći moment. Napominje da nigdje nije vidio takvo rješenje i da je to isključivo njegov pronalazak. Treba vjerovati Faustu jer je u tom pogledu bio korektan i uvijek navodio kada je koristio tuđu ideju ili je takvo rješenje negdje vidio. Međutim, velika je sličnost s rješenjem Leonarda da Vincija.*

„Faustova žičara je preteča suvremenih žičara. Ima sve elemente budućih žičara: nosivi kabel, košaru (kabinu) za putnike, sustav za kretanje (konop i potezanje rukama) te podeste za ulazak i izlazak putnika. Međutim, kad promatramo Vrančićeve crteže njegovih izuma, vidljivo je da su oni u dobroj mjeri amaterski jer je imao problema s proporcijama. Dok su mu izumi genijalni, to ne možemo reći za njegove skice i crteže.“

Godine 1595. izdao je petojezični rječnik (latinski, talijanski, njemački, hrvatski i mađarski jezik) pod naslovom Rječnik pet najuglednijih jezika Europe (**Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae**). U tome rječniku je 5.411 abecedno poredanih latinskih riječi uz koje su u stupcima riječi ostalih jezika. Vrančićev stupac hrvatskih riječi prvi je hrvatski rječnik uopće i sadrži oko 3.800 hrvatskih riječi.

Izumi i tehnička unaprjeđenja: homo volans – padobran, ovješeni most, čelični most, žičara, ručni mlin za orašaste proizvode, stator i rotor, lisnata pruga, te oblik krila vjetrenjača koja su

preteča današnjih mjerača brzine vjetra, sunčani sat, preša za ulje... Ta su rješenja kasnije u tehnici imala značajnu ulogu, a Faust Vrančić je bio njihov idejni začetnik. I danas se primjenjuju, ali s novim suvremenim konstrukcijskim rješenjima.

Faust je najviše poznat po padobranu (*Homo volans* – leteći čovjek) jer je on dao konstrukcijska rješenja. Oko 1615. ili 1616. godine Faust Vrančić je objavio crtež četverokutnog padobrana. Prvu grubu skicu padobrana nacrtao je Francesco di Giorgio Martini (1575.), 15 godina prije Leonarda da Vincija koji je dao skicu piramidne kupole.

Ovješeni („*Željezni most*“) i čelični mostovi („*Most od zvonovine*“) sigurno su među najznačajnijim izumima Fausta Vrančića. Ovješeni most, koji je danas najčešća vrsta novih mostova, prvi put je izgrađen 1956. u Švedskoj. U Hrvatskoj su dva takva mosta: Dubrovački most „Franje Tuđmana“ i Domovinski most u Zagrebu. Takva konstrukcija primijenit će se i kod Pelješkog mosta.

Ideju za čelične mostove Faust je dao svojim *Mostom od zvonovine* (bronze). Namjeravao je lijevati dijelove mosta od bronce i međusobno ih spajati zakovicama i vijcima. Čelični mostovi počeli su se graditi u 18. stoljeću. Prvi takav most izgrađen je 1779. u Engleskoj preko rijeke Severn i od tada se masovno koriste, posebno kao željeznički mostovi.

Još je jedna značajna Faustova inovacija koja se rijetko ističe, a imala je u tehnici značajan utjecaj. Radi se o prvoj primjeni *statora i rotora za vjetroturbine*.

Faust je detaljno razradio tehničko rješenje za mlin s pomičnim krovom i žičaru za prijevoz ljudi (most s jednim užetom). Lisnatu oprugu je postavio na kočije (crtež Viseća kola) kako bi eliminirao prenošenje udaraca na kočiju s kotača koji se kreću po neravnoj cesti.

Djela:

- *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae*, (Rječnik pet najuglednijih europskih jezika: latinskoga, talijanskoga, njemačkoga, dalmatinskoga i ugarskoga, 1595.)
- *Machinae novae*, (Nove naprave, 1595.)
- „Novi strojevi“ (*Machinae novae Favsti Verantii Siceni cum declaratione Latina, Italica, Hispanica, Gallica et Germanica*), 1615.
- završno poglavlje „**Kršćanski nauk**“, Deset zapovijedi Božjih, Oče naš, Zdrava budi Maria, Vjervanje
- *De Slovvinis seu Sarmatis*, u *Život nikoliko izabranih divvicz*, (Rim, 1606.)
- *Logica suis ipsius instrumentis formata et recognita*, (**Logika oblikovana samim svojim dokazima**, 1608.), (pod pseudonimom Justus Verax Sicensus)
- *Ethica christiana*, (**Kršćanska etika**, 1610.), (pod pseudonimom Justus Verax Sicensus)
- *Logica nova suis ipsius instrumentis formata et recognita. Ethica christiana*, (Venecija, 1616.) (djelomično dopunjeno i prerađeno izdanje knjiga: *Logica suis ipsius instrumentis formata i Ethica christiana*)

- *Illyrica historia: fragmenta ex variis historicis, cum Latinis, tum Graecis, hinc inde collecta a Fausto Verancio Siceno, episcopo Chanadiensi*, rukopis (NSK, sign. R-5721).

Izvori: Prof. Gojko Nikolić, Izumitelj Faust Vrančić (Ljetopis, 16 (2018.) 66. – 71.) Knjiga Život i izumi Fausta Vrančića, (drugo prošireno izdanje, nakladnika HATZ i POUZ, Zagreb, 2016.). Prof. dr. sc. Gojko Nikolić, dipl. ing. strojarstva

Umro je u Veneciji 27. veljače 1617. godine. Po oporučnoj želji njegovo je tijelo pokopano u domovini, u crkvi Sv. Marije (Prvić Luka na otoku Prviću kraj Šibenika).

Godine 1969. medaljon s njegovim likom (rad Krste Angeli–Radovanija) ugrađen je na rektorski lanac Sveučilišta u Zagrebu.

Od 1992. godine dodjeljuje se i Državna nagrada tehničke kulture Faust Vrančić.

1993. godine postavljeno je njegovo poprsje (Krste Angeli–Radovani) u Parku skulptura velikana hrvatskog prirodoslovlja i tehnike u Tehničkom muzeju u Zagrebu.

Godišnja kulturna manifestacija Dani Fausta Vrančića održava se u Šibeniku.

Godine 2012. u Prvić Luci na otoku Prviću (gdje je pokopan prema vlastitoj želji) otvoren je Memorijalni centar Faust Vrančić.

Izvori: Hrvatska enciklopedija, Gojko Nikolić, Gradski muzej Šibenik, Vladimir Muljević,

36. Maksimilijan Vrhovac

Maksimilijan Vrhovac (1752. – 1827.) zagrebački biskup, kulturni mecena i preteča ilirskog pokreta. Bio je profesor dogmatike na zagrebačkoj Akademiji te vicerektor i rektor sjemeništa u Zagrebu (1785.) te rektor sjemeništa u Pešti (1786.). Uključio se u Masonsku ložu Ugarske te je svoja iskustva nastojao prenijeti u Hrvatsku. Car Josip II imenovao je Maksimilijana Vrhovca biskupom 1787. Vrhovac je djelovao politički i pokrenuo akciju sjedinjenja hrvatskih zemalja nakon što je Dalmacija pripala Habsburškoj Monarhiji (1797.). Spriječio je pokušaj uvođenja mađarskoga jezika u hrvatsku javnu upravu jer se zalagao da latinski ostane službeni jezik, a s druge strane poticao je narod da govori i piše hrvatskim jezikom. Kupio je tiskaru u Zagrebu (1794.) i tiskao izdanja na hrvatskome jeziku. Godine 1809. postao je banski namjesnik te organizirao otpor francuskoj vlasti. Nakon poraza Napoleona radio je na sjedinjenju hrvatskih krajeva južno od Save, koji su bili u sastavu Kraljevine Ilirije. Vrhovac je skupljao knjige i stvorio bogatu knjižnicu, nabavio je veliki broj starih knjiga (neprocjenjive vrijednosti) iz Pešte, Beča i Venecije i uključio ih u fond svoje knjižnice, koju posredstvom Hrvatskoga sabora otvara javnosti (1809.). Njegova knjižnica je preteča današnjoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Godine 1818. Sveučilišnoj knjižnici darovao je nekoliko tisuća knjiga. Poticao je narod (1813.) i svećenike da skupljaju stare knjige, rukopise, narodne pjesme i poslovice. Zalagao se za razvoj jedinstvenoga ilirskog jezika i pravopisa. Radio je na hrvatskome prijevodu Biblije, ali nije uspio dovršiti posao.

Zasluzan je za uređenje zagrebačkog parka na crkvenom zemljištu; radovi su počeli 1787. Njemu u čast park nosi ime Maksimir. Neposredno prije smrti izgradio je sirotište za nezbrinutu djecu. Svoju humanost i nesebičnost Maksimilijan Vrhovac dokazao je financijskim ulaganjima u projekte kao što je prva javna bolnica u Zagrebu za čiju je izgradnju on osobno osigurao novac. Svoju ljubav za glazbu konkretizirao je 1827. godine osnivanjem Društva skladnoglasja za Hrvatsku, koje će 1925. postati Hrvatski glazbeni zavod. Oporučno je ostavio novac za uređenje Zagreba.

Potaknuo je osnivanje udruženja za regulaciju rijeke Kupe (1800.) i surađivao s F. Vukasovićem prilikom izgradnje Lujzinske ceste jer je poticao povezivanje panonske i primorske Hrvatske. God. 1806. postao je vlasnikom Stubičkih toplica te je svojim gradnjama znatno pridonio razvoju mjesta i lječilišta (1811.).

U rukopisu je sačuvan dio njegova Diariuma, a čuva se u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu. Dopisivao se sa suvremenima u Hrvatskoj i drugim zemljama. Spada među najistaknutije osobe kraja 18. i početka 19. stoljeća. Bio je biskup 40 godina. U svom je biskupskom dvoru okupljao slikare, književnike, profesore, glumce i glazbenike, a sve zbog društvene promocije Zagreba i hrvatskih ljudi općenito. Zagreb je u njegovo vrijeme postao kulturno i političko središte Hrvatske.

Biskup je imao i mnogo problema jer je bio optužen da je član masonske lože koja radi protiv vladarske kuće Habsburg. Uspio se osloboditi optužbi neprestano naglašavajući da su mu važni samo njegov životni poziv i dobrobit hrvatskoga naroda. Jedno od poznatijih djela je

Podvuchanya vu naj poglavitesheh vere iztinah, y naj oszebitesheh kerztchanzkeh dusnoztjah (1822.).

Godine 1788. biskup Vrhovac je uredbom *Regulatio divinorum in ecclesia cathedrali* propisao uvođenje rimskoga obreda. Za vrijeme biskupske službe posjećivao je crkve i župe, dijelio sakramente potvrde, brinuo o izgradnji i popravku crkava. U biskupiji je 1789. osnovao stotinjak novih župa. Posebno se brinuo o izobrazbi klera te inzistirao na pastoralnom radu svećenika. Godine 1799. proveo je reformu sjemeništa i reorganizirao teološki studij.

Sahranjen je u Zagrebačkoj katedrali.

Izvori: Hrvatska enciklopedija. Znameniti i plemeniti Hrvati

37. Hrvatska velikaška obitelj Zrinski

Zrinski su hrvatska velikaška obitelj koja je tijekom srednjega vijeka, sve do kraja 17. stoljeća, značajno utjecala na politički, kulturni i društveni život u Hrvatskoj. Nakon pogubljenja Petra Zrinskoga, 30. travnja 1671., obitelj Zrinski je bečki dvor opljačkao i uništio.

Počeci uspona obitelji sežu u 12. stoljeće, kada knezovi Bribirski zajedno s ostalim hrvatskim velikaškim rodovima sklapaju državni ugovor (*Pacta Conventa*) s ugarskim kraljem Kolomanom iz dinastije Arpadovića. Vrhunac dosižu u 14. stoljeću za vladavine Pavla Šubića Bribirskog. Moć obitelji skršili su vladari iz Anžuvinske dinastije već u sljedećem naraštaju, za banovanja Pavlovog sina Mladena.

Hrvatska plemićka obitelj Zrinski, ogranak hrvatskog plemićkog roda Bribirskih. Utemeljitelj tog ogranka bio je Grgur II. Bribirski, koji je 31. VII. 1347. u ime maloljetnoga nećaka Jurja III. (1346–61) predao kralju Ludoviku I. Anžuvincu Ostrovicu s Lučkom županijom u zamjenu za »utvrdu zvanu Zrin u zemlji Slavoniji« te posjede Pedalj i Stupnicu nedaleko od Zrina. Sam Grgur II. preselio se u utvrdu Zrin u Pounju, a obitelj je dobila ime po novostečenom posjedu. Juraj III. bio je prvi član obitelji koji je nosio prezime Zrinski.

U drugoj polovici 15. stoljeća obitelj je posjedovala vlastelinstva: Pedalj, Gvozdansko, Pastuški grad, Završki grad, Stupnički grad, Semidraž, Jamnički grad, Dobriljin i Podmilanski grad.

Nakon osmanskoga zauzimanja Jajačke banovine (1528.), posjedi Zrinskih u Pounju postali su ugroženima pa je Nikola III. predao 1524. godine nadvojvodi Ferdinandu I. Habsburškomu utvrde Novigrad i Dobru njivu.

Od 16. stoljeća obitelji Zrinskih i Frankopana bile su najmoćnije hrvatske velikaške obitelji. Uspon obitelji započeo je s Nikolom III. († 1534.). Zrinski su poduprli Ferdinarda Habsburškog na saboru u Cetinu 1526. Bili su istaknuti ratnici u borbi protiv Osmanlija: Ivan I. († 1541.) te Nikola Šubić Zrinski koji je poginuo braneći Siget 1566. godine. Za odanost Zrinski su dobili posjede i gradove: Kostajnicu, Medvedgrad, Čakovec, i Međimurje te Ozalj i Bakar. U to vrijeme Čakovec je postao sjedište obitelji Zrinski.

Zahvaljujući odanosti toj moćnoj vladarskoj dinastiji (Habsburg) Zrinski su sljedećim desetljećima znatno ojačali. Gospodarski temelj njihove moći bili su rudnici u Pounju, koji su im omogućili jačanje obrambenoga sustava protiv Osmanlija. No, usporedno su nastojali sačuvati mir te su Osmanlijama plaćali godišnji tribut (danak) i dopuštali im slobodan prolaz njihovim posjedima. Odnos Zrinskih prema Osmanlijama promijenio se nakon 1540., kada je osmanska vojska prodrla u Pounje. Tada su Nikola IV. i Ivan odlučno odbili osmanski napad, čime je započelo razdoblje stalne protuosmanske opasnosti i borbe za očuvanje posjeda.

God. 1542. Nikola IV. pobijedio je Osmanlije kraj Budima, stekao kraljevo povjerenje i bansku čast, 1561. postao je kapetanom u Sigetu, a zatim glavnim kapetanom u ugarskom Prekodunavlju (Transdanubia). Poginuo je 1566. braneći utvrdu Siget. Za života nije uspio sačuvati stare posjede Zrinskih; Godine 1556. Osmanlije zauzimaju Kostajnicu, jednu od najvažnijih točaka hrvatskog obrambenoga sustava, a tijekom 1570-ih opustošili su i zauzeli ostale zrinske posjede u Pounju. Tada sjedištem obitelji postaje Čakovec u Međimurju.

Petar IV. svojim je posjedima upravljao iz Ozlja, a Nikola VII. iz Čakovca. U prvoj polovici XVII. st. uz postojeću luku Bakar, koju je potom zadržao Petar, Zrinski su podignuli luke Selce, Bakarac, Kraljevicu i Crikvenicu, koje su potom pripale Nikoli VII. Te su sjevernojadranske luke bile iznimno važne za razvoj izvozno-trgovinske djelatnosti Zrinskih, koji su u ranom novom vijeku, pored stjecanja velikoga broja prostranih posjeda, osnivali i mnogobrojna trgovišta. Velike prihode stjecali su trgujući stokom iz Ugarske, koju su preko svoje luke u Bakru izvozili na talijansko tržište. Poslije je trgovinu stokom zamijenila trgovina proizvodima i sirovinama s njihovih posjeda. Trgovali su tako željezom proizvedenim u željezari Zrinskih u Čabru te solju, drvenom građom i žitaricama. Tako su dobro organiziranom trgovačkom djelatnošću, nadzorom putova i ostvarivanjem velike dobiti u poslovanju, postavili temelje ranomu kapitalizmu na hrvatskom području. Zahvaljujući svojim visokim prihodima mogli su održavati vlastitu vojsku. Ujedno su jačanjem gospodarstva na svojim posjedima utjecali na ubrzani razvoj velikoga broja trgovišta (Čakovec, Legrad, Štrigova, Središće, Nedelišće, Prelog, Turnišće /Podturen/, Rakovec, Vrbovec, Trg kraj Ozlja, Ozaljsko Trgovište, Ribnik, Dubovac).

Od početka XVII. st. razvili su intenzivne gospodarske i političke veze s Mletačkom Republikom, koja im je priznala mletačko plemstvo. Ujedno su održavali i dobre veze s Dubrovačkom Republikom. Time su se sve više udaljavali od Habsburgovaca, što je bilo i razumljivo uzme li se u obzir konkurentski odnos dviju susjednih luka, habsburških luka Trsta i Rijeke i zrinskoga Bakra. Osim toga, pojačana budnost Habsburgovaca na području Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva oslabila je i moć župana u ugarskim županijama, pa tako i utjecaj Zrinskih u Zaladskoj županiji. Ali umjesto da teže sačuvati naslove župana, Nikola VII. i Petar IV. težili su u XVII. st. steći bansku čast u Hrvatskoj. Razlog tomu zasigurno je bila težnja Zrinskih da ojačaju obrambenu snagu hrvatskih zemalja.

Vladajuća dinastija, naime, nikako nije uspijevala pronaći rješenje za suzbijanje pojačane osmanske prijetnje te je, zbog pritiska sa zapada Europe, po svaku cijenu nastojala očuvati za Hrvatsku nepovoljan mir s Osmanlijama. Ujedno su, u težnji da stvore jaku apsolutističku državu, nastojali obuzdati moć hrvatskog i ugarskog visokoga plemstva te su dijelili povlastice nižemu plemstvu. Jednu od većih prepreka u tim nastojanjima predstavljali su im upravo Zrinski, koji su zahvaljujući prihodima sa svojih imanja imali vlastitu vojsku kojoj je cilj bio osloboditi se kako osmanskoga, tako i habsburškoga pritiska. Upravo su težnja za oslobođenjem zauzetih hrvatskih i ugarskih područja od osmanske vlasti s jedne strane, te nespремnost Habsburgovaca za ozbiljnije vojne akcije s druge strane, bili među glavnim

uzrocima Zrinsko-frankopanske urote (1664.–71.) i propasti obitelji Zrinskih. Slomom urote Petar IV. zajedno s Franom Krstom Frankopanom bio je pogubljen u Bečkome Novome Mjestu (1671.). Njegova supruga Ana Katarina (oko 1625.–73.) i kći Aurora (Zora)Veronika (1658.–1735.) bile su odvedene u Graz te potom razdvojene; 1672. Ana Katarina bila je premještena u samostan sestara dominikanki u Grazu, a Aurora Veronika u samostan uršulinki u Celovcu (Klagenfurt). Druga kći Petra IV. i Ane Katarine, Judita Petronila (1655.–99.) bila je predstojnica samostana klarisa u Zagrebu, a njihova treća kći Jelena (1643.–1703.) posljednje je godine života provela u izbjeglištvu u Nikomediji, na teritoriju Osmanskoga Carstva.

Sinovi bana Jurja Zrinskog, ban Nikola VII. i ban Petar IV., bili su istaknuti protuturski ratnici. Bečki dvor je provodio apsolutičku i centralističku politiku koja je ugrozila hrvatske interese pa je došlo do sukoba Zrinskih s dvorom. Nikola Zrinski poginuo je u lovu krajem 1664. godine pod čudnim okolnostima. Naslijedio ga je Patar Zrinski, imenovan je hrvatskim banom 1665., ali je preuzeo dužnost tek 1668. zbog političkih kalkulacija bečkoga dvora.

Nasilni kraj obitelji u drugoj polovici 17. stoljeća uzrokovan je sukobom s bečkim dvorom, poznatim kao **Urota zrinsko-frankopanska**. Posljednji ban iz roda Zrinskih, Petar, ubijen je u Bečkom Novom Mjestu 30. travnja 1671. godine zajedno sa svojim šurjakom Franom Krstom Frankopanom. Žena mu, Katarina te sin Ivan Antun ostatak svojih života proveli su u tamnici.

Prema tvrdnjama Hrvatskog plemićkog zbora, krovne udruge hrvatskoga plemstva, u Grčkoj postoji grčka loza obitelji Zrinski (grčka obitelj Sdrinias).

Grof Petar IV. Zrinski bio je hrvatski ban, vojskovođa i pjesnik. Bio je praunuk Nikole Šubića Zrinskog, koji je dao tiskati prvu hrvatsku knjigu na kajkavskom narječju „*Decretum tripartitum*“ u Nedelišću kraj Čakovca 1574. godine. Spjev „Sirena Jadranskoga mora“ objavio je 1660. godine.

Petar je također, poput starijeg brata, bio velik ratnik koji se proslavio u mnogim bitkama (Tridesetogodišnji rat). Osmanlijama je nanio poraz kod Slunja 1649., sudjelovao je u Kandijskom ratu, porazio je Turke u Lici 1655. godine. Imenovan je kapetanom Ogulina, Senja i cijelog Primorja. Izvojevao je veliku pobjedu kod Jurjevih stijena 16. listopada 1663. Zbog zavisti i sebeljublja zapovjednik Vojne krajine general Ivan Herbert Auersperg ga je optužio za neposluh pa je Zrinski morao predati ratni plijen i zatočenike.

Petar Zrinski bio je i pjesnik i prevoditelj. Preveo je spjev svoga brata Nikole Zrinskog Čakovečkog na mađarski jezik („*Sirena Jadranskoga mora*“, *Adrianskoga mora sirena*).

Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan borili su se za prava Hrvatske, povezali se s mađarskim plemstvom u borbi protiv bečkog apsolutizma i centralizma, ali su bili izigrani i ostavljeni sami. Pored toga bili su izdani.

Povod za nezadovoljstvo bio je sramotni Vašvarski mir, sklopljen 10. kolovoza 1664., kojim je bečki dvor dao pravo Turcima da zadrže osvojene hrvatske posjede.

Zrinsko-frankopanska urota bila je pobuna protiv bečkog apsolutizma i centralizma kralja Leopolda I. Habsburgovca. Bečki dvor je saznao za urotu, pozvao hrvatske plemiće u Beč i tamo ih dao utamničiti u Bečkom Novom Mjestu. Nakon dugotrajne istrage Zrinski i Frankopan bili su osuđeni na smrt odsjecanjem desne ruke i odsjecanjem glave. Presuda je izvršena 30. travnja 1671. (bez odsjecanja desne ruke).

U presudi Petru Zrinskome stajalo je kako je:

"(...) htio biti ono što je Njegovo Veličanstvo, to jest nezavisni hrvatski vladar, te je stoga doista vrijedan da na glavu umjesto krune dobije krvnički mač."

Bečki dvor je osim pogubljenja Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana uništio i obitelji Zrinski i Frankopan, oduzeo im je plemićki status, oduzeo posjed i utamničio ih. Bio je to kraj dviju najuglednijih hrvatskih obitelji. Rod Zrinski dao je 60 potkraljeva ili banova Hrvatskoj.

Noć prije pogubljenja Petar Zrinski svojoj supruzi Ani Katarini, hrvatskoj banici i spisateljici, napisao je oproštajno pismo koje započinje „*Moje drago Zercze*“ (srce). Pismo je jedno od najljepših pisama toga doba pa je prevedeno na: njemački, talijanski, latinski, nizozemski, engleski, francuski, španjolski i mađarski jezik. Izvornik pisma čuva se u pismohrani Zagrebačke biskupije.

Tijela Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana bila su pokopana u Bečkom Novom Mjestu. Družba “Braća Hrvatskoga Zmaja” prenijela je posmrtnu ostatku 28. travnja 1919. u Zagreb i pokopali ih 30. travnja 1919. godine u Zagrebačkoj katedrali.

Izvori: opća i nacionalna enciklopedija, Ljubomir Škrinjar, *Petar Zrinski. Moje drago srce: pismo Petra Zrinskoga Katarini Zrinski u suvremenim prijevodima*, pripremio Dražen Budiša, plemstvo.hr